

Provinciale Staten
van Limburg

Cluster SC
Ons kenmerk DOC-00233628
Uw kenmerk -
Bijlage(n) 1

Behandeld L.M.J. van den Ham
Telefoon +31 6 21 83 60 61
Maastricht 15 februari 2022
Verzonden 21 februari 2022

Onderwerp

Tweede sonderend statenstuk inzake adviesrapport prof. dr. Knottnerus kennis en brede welvaart

Geachte Staten,

Op 21 januari jl. vond in de commissie Cultuur en Samenleving de eerste sonderende bespreking van het adviesrapport van prof.dr. Knottnerus "Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis" plaats. Op basis van uw aandachtspunten in die bespreking hebben wij een voorstel ontwikkeld dat we hierbij middels het tweede sonderend statenstuk aanbieden ter bespreking in de commissie Cultuur en Samenleving d.d. 13 mei 2022.

Gedeputeerde Staten van Limburg

voorzitter

secretaris

Sonderend stuk – 1 minuut versie

1. Onderwerp

Tweede sonderende bespreking van het Adviesrapport kenniscentrum brede welvaart “koersen op brede welvaart, navigeren op kennis” door prof. dr. J.A. Knottnerus d.d. 3 november 2021 met reactie van GS op basis van de eerste sonderende bespreking d.d. 21.1.2022

Inleiding/aanleiding incl. beoogd resultaat

Op 2 november 2021 werden uw Staten geïnformeerd via [de mededeling portefeuillehouder](#) (GSDOC 00193390) over het adviesrapport van oktober 2021 “Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis” van prof. dr. J.A. Knottnerus. Op 21 januari 2022 vond een eerste sonderende bespreking plaats van bovenstaand adviesrapport. In die bespreking kwam naar voren dat er al heel veel kennis in de regio aanwezig is maar dat overzicht, het delen en de toepassing van die kennis in de praktijk veel beter kan. Daarbij gaven uw Staten aan de oprichting van een nieuw instituut niet wenselijk te vinden, maar de Provincie wel te zien als spin in het web.

Vooraf willen we opmerken – in lijn met het advies van prof. Knottnerus én de Brede Economisch Sociale Taksforce (BEST) – dat een brede welvaart aanpak niet alleen vraagt om een bundeling van sectorale informatie en duiding maar ook inzicht in hoe het ene maatschappelijke probleem of oplossing ingrijpt op het andere. Denk bijvoorbeeld aan de impact van gezondheid op armoede, arbeid, veiligheid, de economie en vice versa. Dat is geen gemakkelijke oefening maar wel een noodzakelijke als we aan de slag willen met brede welvaart. Wij zijn er met prof. Knottnerus van overtuigd dat we dat niet alleen kunnen doen op basis van gezond verstand maar dat dit een nieuwe manier van werken vergt waar we de komende jaren aan willen bouwen.

De voorgestelde aanpak om integrale kennis voor brede welvaart in de provinciale organisatie op te bouwen en publiek te ontsluiten is sterk afhankelijk van samenwerking met onze partners. Het doel is om kennis die in Limburg beschikbaar is te ontsluiten voor het maatschappelijk belang van brede welvaart. We streven er daarbij naar om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande bronnen, bijvoorbeeld onderzoeksresultaten uit kennisprojecten zoals de educatieve agenda Limburg. Ook de samenwerking met onze sociaal-economische partners zien wij in dit licht van integrale kennisopbouw. Daarmee kiezen wij bewust voor een kennisopbouw vanuit het brede perspectief van brede welvaart en niet vanuit een sectorale benadering. Tijdens de eerste sonderende bespreking werd deze brede benadering ook door uw Staten ingebracht. Met de voorgestelde lijn van integrale kennisontwikkeling brede welvaart geven wij daarmee ook invulling aan de motie 2513 inzake ‘Inspraak Limburgse Werknemers’ (Kuntzelaers cs).

Het bouwen aan een integrale benadering van kennismanagement vraagt de komende jaren om een sector overstijgend bestuurlijk leiderschap. Leiderschap waarmee zowel de kennisuitwisseling tussen portefeuilles en ten dienste van het bestuurlijk dualisme wordt bevorderd als ook de samenwerking met de samenleving, mede-overheden, andere kennispartners en initiatieven op het gebied van brede welvaart binnen en buiten Limburg. Immers, ook landelijk en in andere provincies zien we brede welvaart bewegingen. Denk bijvoorbeeld aan samenwerking met de landelijke planbureaus maar ook aan het landelijk netwerk dat – op initiatief van het Fries sociaal Planbureau en hoogleraar brede welvaart Joks Janssen in 2022 wordt opgericht om kennisuitwisseling tussen regio's in Nederland te bevorderen. Maar ook aan de uitgestoken hand van het Sociaal Cultureel Planbureau om samen te werken aan brede welvaart. Zoals uw Staten aangaven in de eerste sonderende bespreking en in lijn met het advies van

prof. Knottnerus stellen wij voor dat de Commissaris van de Koning deze bestuurlijke verbindende rol als boegbeeld voor brede welvaart in Limburg invult.

Op basis van bovenstaande overwegingen stellen Gedeputeerde Staten de volgende lijn voor.

Gedeputeerde Staten nemen in opdracht van Provinciale Staten vanuit het publieke belang een:

- a) regierol in de uitvoering van een jaarlijkse Staat van Limburg, in samenwerking met kennispartners;
- b) regierol in het organiseren van het maatschappelijk debat over die Staat van Limburg (in samenwerking met PS);
- c) en onderzoeken daartoe- naar analogie met het advies van Knottnerus en het strategisch informatiebeleid - hoe de provinciale organisatie daartoe kan worden ingericht.

ad a> Om de kwaliteit, de betrouwbaarheid en het publiek belang van deze Staat van Limburg te waarborgen dient de onafhankelijkheid ten opzichte van politiek, bestuur en maatschappelijke belangengroepen solide geborgd te zijn. Vanuit haar regionale publieke functie is de Provincie Limburg de partij die dit idealiter organiseert als spin in het web. Gedeputeerde Staten willen daartoe, op geleide van het advies 'Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis' verder onderzoeken op welke wijze kennisregie en kennismanagement *binnen* de provinciale organisatie ingericht kan worden. Hiermee komen we ook tegemoet aan de roep van onze regionale kennispartners, van MBO tot WO, die in de interviews met prof. dr. Knottnerus onderstreepten dat er nood is aan een regierol door de Provincie Limburg. Bij de inrichting wordt nadrukkelijk aansluiting gezocht bij de uitgesproken ambitie en activiteiten op het gebied van 'dataficatie' in het [Strategisch Informatiebeleid Limburg 2021 – 2024](#) (doc-00177877), dat uw Staten ontvangen hebben op 20 oktober 2021.

ad c> De redenering is dat als we kennis voor brede welvaart vanuit publiek belang samen willen brengen en publiekelijk willen ontsluiten, dat we dat ook moeten organiseren. Inhoudelijk regie op die integrale kennisontwikkeling in samenwerking met kennispartners en andere overheden is daarbij belangrijk omdat een brede welvaart aanpak dat vraagt.

2. Bevoegdheid

Autonome bevoegdheid

3. Verzoek aan de Statencommissie de navolgende vragen te beantwoorden

- Ziet u de regionale regierol voor de provincie zoals beschreven in bovenstaande door GS gepresenteerde lijn en gevraagd door de kennisinstellingen? Zo niet, welke partij acht u beter geschikt om deze samenwerking te organiseren vanuit publiek belang?
- Hoe ziet u de samenwerking met de stakeholders op regionaal niveau zoals bijvoorbeeld de Brightlands campussen, educatieve agenda Limburg, trendbreuk, positieve gezondheid, onderwijsinstellingen, UMC+, burgerkracht Limburg, Neimed, CBS Heerlen en regiodeals?
- Stemt u in met een nader onderzoek naar kennisregie en kennismanagement ~~de inrichting~~ binnen de provinciale organisatie waarbij de organisatorische en formatieve consequenties in beeld worden gebracht? En welke aanbevelingen (succesfactoren en randvoorwaarden) geeft u hiervoor mee (zie ook adviesrapport hoofdstuk 6)?

4. Risico's / toets duurzaamheidparagraaf

n.v.t.

Sonderend stuk

1. Onderwerp

Tweede sonderende bespreking van het Adviesrapport kenniscentrum brede welvaart “koersen op brede welvaart, navigeren op kennis” door prof. dr. J.A. Knottnerus d.d. 3 november 2021 met reactie van GS op basis van de eerste sonderende bespreking d.d. 21.1.2022

2. Inleiding/aanleiding incl. beoogd resultaat

In de coronadebatten van 17 en 24 april 2020 vroegen uw Staten om ook aandacht te schenken aan de lange termijn gevolgen van de crisis (GS 2020-20363). Daarop stelden Gedeputeerde Staten een Brede Economische Sociale Taskforce (BEST) in die op 8 oktober 2020 adviseerde om brede welvaart centraal te stellen bij het maken en uitvoeren van beleid en daartoe een stevige kennisbasis en uitvoering te organiseren. Op 12 februari 2021 vond de statenconferentie BEST plaats waarin uw Staten zochten naar handvaten om te sturen in onzekere tijden. Het idee voor een jaarlijkse Staat van Limburg en de adviezen van de BEST inzake een kenniscentrum en Alliantie brede welvaart werden besproken. Naar aanleiding van deze statenconferentie vroegen GS advies aan prof. dr. J.A. Knottnerus waarin aangegeven wordt hoe die inhoudelijke handvaten georganiseerd kunnen worden. Met andere woorden: hoe kan je in de regio een basis leggen voor beleid en uitvoering vanuit brede welvaart.

Op 2 november 2021 werden uw Staten geïnformeerd via [de mededeling portefeuillehouder](#) (GSDOC 00193390) over het adviesrapport van oktober 2021 “Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis” van prof. dr. J.A. Knottnerus. Op 21 januari 2022 vond een eerste sonderende bespreking plaats van bovenstaand adviesrapport. In die bespreking kwam naar voren dat er al heel veel kennis in de regio aanwezig is maar dat overzicht, het delen en de toepassing van die kennis in de praktijk veel beter kan. Daarbij gaven uw Staten aan de oprichting van een nieuw instituut niet wenselijk te vinden, maar de Provincie wel te zien als spin in het web.

Vooraf willen we opmerken – in lijn met het advies van prof. Knottnerus én de Brede Economisch Sociale Taskforce (BEST) – dat een brede welvaart aanpak niet alleen vraagt om een bundeling van sectorale informatie en duiding maar óók inzicht in hoe het ene maatschappelijke probleem of oplossing ingrijpt op het andere. Denk bijvoorbeeld aan de impact van gezondheid op armoede, arbeid, veiligheid, de economie en vice versa. Dat is geen gemakkelijke oefening maar wel een noodzakelijke als we aan de slag willen met brede welvaart. Wij zijn er met prof. Knottnerus van overtuigd dat we dat niet alleen kunnen doen op basis van gezond verstand maar dat dit een nieuwe manier van werken vergt waar we de komende jaren aan willen bouwen.

De voorgestelde aanpak om integrale kennis voor brede welvaart in de provinciale organisatie op te bouwen en publiek te ontsluiten is sterk afhankelijk van samenwerking met onze partners. Het doel is om kennis die in Limburg beschikbaar is te ontsluiten voor het maatschappelijk belang van brede welvaart. We streven er daarbij naar om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande bronnen, bijvoorbeeld onderzoeksresultaten uit kennisasprojecten zoals de educatieve agenda Limburg. Ook de samenwerking met onze sociaal-economische partners zien wij in dit licht van integrale kennisopbouw. Daarmee kiezen wij bewust voor een kennisopbouw vanuit het brede perspectief van brede welvaart en niet vanuit een sectorale benadering. Tijdens de eerste sonderende bespreking werd deze brede benadering ook door uw Staten ingebracht. Met de voorgestelde lijn van integrale kennisontwikkeling brede welvaart geven wij daarmee ook invulling aan de motie 2513 inzake ‘Inspraak Limburgse Werknemers’ (Kuntzelaers cs).

Het bouwen aan een integrale benadering van kennismanagement vraagt de komende jaren om een sector overstijgend bestuurlijk leiderschap. Leiderschap waarmee zowel de kennisuitwisseling tussen portefeuilles en ten dienste van het bestuurlijk dualisme wordt bevorderd als ook de samenwerking met de samenleving, mede-overheden, andere kennispartners en initiatieven op het gebied van brede welvaart binnen en buiten Limburg. Immers, ook landelijk en in andere provincies zien we brede welvaart bewegingen. Denk bijvoorbeeld aan samenwerking met de landelijke planbureaus maar ook aan het landelijk netwerk dat – op initiatief van het Fries sociaal Planbureau en hoogleraar brede welvaart Joks Janssen in 2022 wordt opgericht om kennisuitwisseling tussen regio's in Nederland te bevorderen. Maar ook aan de uitgestoken hand van het Sociaal Cultureel Planbureau om samen te werken aan brede welvaart. Zoals uw Staten aangaven in de eerste sonderende bespreking en in lijn met het advies van prof. Knottnerus stellen wij voor dat de Commissaris van de Koning deze bestuurlijke verbindende rol als boegbeeld voor brede welvaart in Limburg invult.

Op basis van bovenstaande overwegingen stellen Gedeputeerde Staten de volgende lijn voor.

Gedeputeerde Staten nemen in opdracht van Provinciale Staten vanuit het publieke belang een:

- a) regierol in de uitvoering van een jaarlijkse Staat van Limburg, in samenwerking met kennispartners;
- b) regierol in het organiseren van het maatschappelijk debat over die Staat van Limburg (in samenwerking met PS);
- c) en onderzoeken daartoe- naar analogie met het advies van Knottnerus en het strategisch informatiebeleid - hoe de provinciale organisatie daartoe kan worden ingericht.

ad a> Om de kwaliteit, de betrouwbaarheid en het publiek belang van deze Staat van Limburg te waarborgen dient de onafhankelijkheid ten opzichte van politiek, bestuur en maatschappelijke belangengroepen solide geborgd te zijn. Vanuit haar regionale publieke functie is de Provincie Limburg de partij die dit idealiter organiseert als spin in het web. Gedeputeerde Staten willen daartoe, op geleide van het advies 'Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis' verder onderzoeken op welke wijze een kennisregie en kennismanagement *binnen* de provinciale organisatie ingericht kan worden. Hiermee komen we ook tegemoet aan de roep van onze regionale kennispartners, van MBO tot WO, die in de interviews met prof. dr. Knottnerus onderstreepten dat er nood is aan een regierol door de Provincie Limburg. Bij de inrichting wordt nadrukkelijk aansluiting gezocht bij de uitgesproken ambitie en activiteiten op het gebied van 'dataficatie' in het [Strategisch Informatiebeleid Limburg 2021 – 2024](#) (doc-00177877), dat uw Staten ontvangen hebben op 20 oktober 2021.

ad c> De beredenering is dat als we kennis voor brede welvaart vanuit publiek belang samen willen brengen en publiekelijk willen ontsluiten, dat we dat ook moeten organiseren. Inhoudelijk regie op die integrale kennisontwikkeling in samenwerking met kennispartners en andere overheden is daarbij belangrijk omdat een brede welvaart aanpak dat vraagt.

Toelichting

Met brede welvaart als uitgangspunt voor beleid gaan we de komende jaren aan de slag. We constateren dat waardevolle, regio-specifieke kennis op legio plekken te vinden is, maar dat overzicht, bundeling en ontsluiting hiervan vele malen beter kan. En dat geldt ook voor het duiden van de impact van het ene beleidsveld op het andere. Brede welvaart in Limburg krijgt invulling door een doorlopend gesprek tussen politiek, bestuur en samenleving. Dit gesprek willen uw Staten inbedden in de beleidscyclus. Als basis voor dit gesprek zien wij een jaarlijkse Staat van Limburg op geleide van de jaarlijkse regionale monitor brede welvaart van het CBS. Deze CBS-monitor wordt waar mogelijk aangevuld met regio-specifieke bronnen van kennispartners zoals o.a. gemeentelijke dashboards en gegevens van andere

kennispartners of programma's zoals bv. de onderwijsinstellingen, burgerkracht Limburg, Neimed, de educatieve agenda Limburg, Trendbreuk Zuid-Limburg, de Sociale Agenda Limburg, Kennis-en innovatieagenda Zuidoost Nederland, het Preventieakkoord Zuid-Limburg, Limburg Positief Gezond, het Gezondheidsakkoord, de regiodeals Noord-Limburg en Parkstad, UMC+ etc. Al deze kerngegevens samen geven dan een zo volledig mogelijk statistisch beeld van de brede welvaartssituatie in de provincie, inclusief sterke en zwakke punten. Vervolgens maken we in samenwerking met onze kennispartners inzichtelijk wat deze statistieken betekenen en waar oorzaken en gevolgen liggen. Zo bouwen we aan een stevige kennisbasis voor het publiek debat die voor iedereen gelijk is. Hiermee ontstijgen we het niveau van een publiek debat waarin belanghebbenden met eigen interpretaties van statistische gegevens aan de slag moeten.

Om de kwaliteit, de betrouwbaarheid en het publiek belang van deze Staat van Limburg te waarborgen dient de onafhankelijkheid ten opzichte van politiek, bestuur en maatschappelijke belangengroepen solide geborgd te zijn. Vanuit haar regionale publieke functie is de Provincie Limburg de partij die dit idealiter organiseert als spin in het web. Concreet betekent dit dat we nadrukkelijk niet investeren in een nieuw instituut, maar sterker maken wat er reeds is en ook kijken waar er doublures zijn in kennisontwikkeling met publiek geld. Een advies dat ook prof. dr. Knottnerus gaf in zijn rapport. Geen nieuwe rapporten die in lades belanden maar het systematisch en infrastructureel ontsluiten van relevante kennis die in het maatschappelijk debat wordt ingebracht en bijdraagt aan een betere uitvoering in de praktijk. Minder keuzes op basis van de luidst roependen, maar op basis van multidisciplinaire en gevalideerde inbreng waarbij volop ruimte is voor inbreng van kennis en ervaring uit de praktijk.

Koppeling opdracht ontwikkeling Monitor voor de Fysieke Leefomgeving

Relevant in dit verband is de actuele opdracht om een monitor in te richten die de uitvoering van de POVI monitort en evalueert. Deze monitoring draagt bij aan het bewaken van, en bijsturen in, de samenhang van toekomstige provinciale beleidsbesluiten (programma's en kaders) en het integraal meewegen van de belangen rond de *fysieke leefomgeving*. In de monitoringsopdracht vanuit de POVI ligt een duidelijke inhoudelijke overlap met brede welvaart (in de POVI is brede welvaart een significant aspect). Daarnaast beslaat de POVI, en derhalve ook de monitoring, een groot aantal beleidsthema's. In lijn met het advies van prof.dr. Knottnerus is het daarom logisch om de POVI- monitor samen met voorliggend voorstel op te pakken.

3. Bevoegdheid

Autonoom beleid

4. Verzoek aan de Statencommissie de navolgende vragen te beantwoorden

- Ziet u de regionale regierol voor de provincie zoals beschreven in bovenstaande door GS gepresenteerde lijn en gevraagd door de kennisinstellingen? Zo niet welke partij acht u beter geschikt om deze samenwerking te organiseren vanuit publiek belang?
- Hoe ziet u de samenwerking met de stakeholders op regionaal niveau zoals bijvoorbeeld de Brightlands campussen, educatieve agenda Limburg, trendbreuk, positieve gezondheid, onderwijsinstellingen, UMC+, burgerkracht Limburg, Neimed, CBS Heerlen en regiodeals?
- Stemt u in met een nader onderzoek naar kennisregie en kennismanagement de provinciale organisatie waarbij de organisatorische en formatieve consequenties in beeld worden gebracht? En welke aanbevelingen (succesfactoren en randvoorwaarden) geeft u hiervoor mee (zie ook adviesrapport hoofdstuk 6)?

5. Risico's

Het risico om beleid en bestuur te baseren op brede welvaart maar hiervoor geen solide kennisbasis voor in te richten wordt op p.8 van het rapport geadresseerd als "sturen in de mist". Zoals ook uw Staten aangaven in de eerste sonderende bespreking is er een enorme hoeveelheid informatie waarin het gemakkelijk is te verdwalen. En vertrouwen op gezond bestuurlijk verstand en ervaring is bij ongekende en complexe vraagstukken daarbij niet voldoende. Zie ook de toelichting onder punt 7.

6. Toelichting / kernargumenten/ onderbouwing

Als we een regionale regierol willen om kennis voor brede welvaart beter in te richten dan moeten we het ook organiseren en dat vraagt iets extra's van de provinciale organisatie. Een kort overzicht van de ontwikkeling van de kennistak binnen de provincie Limburg.

- 2005-2013: In deze periode werd de Limburgmonitor uitgebracht door de Provincie Limburg (ontwikkeld door de toenmalige afdeling Kennis & Strategie). In 2005 is bij de lancering de keuze gemaakt voor een focus op vijf prioritaire beleidsthema's, zoals destijds ook vastgelegd in het coalitieakkoord: (1) ondernemingsklimaat; (2) ontwikkeling van de jeugd; (3) veiligheid; (4) ruimtelijke inrichting; (5) leefbaarheid en duurzaamheid. Zo ontstond een globaal inzicht in het functioneren van de Limburgse samenleving en aanknopingspunten voor beleidsontwikkeling.
- 2013-2016: Mede ingegeven door een veranderd takenpakket van provincies trad in 2013 de Leef- en Vestigingsklimaatmonitor in de plaats van de Limburgmonitor. De Provincie richtte zich vanaf dat moment op factoren die bepaalden of particulieren en organisaties zich in Limburg wilden vestigen danwel er gevestigd wilden blijven. Vier hoofddimensies stonden centraal in deze monitor: (1) Leef- en woonklimaat; (2) Menselijk kapitaal en werkgelegenheid; (3) Economisch profiel; (4) Verbindingen en werklocaties.
- 2016-2019: In 2016 werd besloten tot een herijking van de Leef- en Vestigingsklimaatmonitor. De monitor zou niet meer als rapport verschijnen maar als dashboard, enkel gevoed met data van het CBS en de naam werd gewijzigd in de Staat van Limburg, duiding van de data werd aan ieders eigen interpretatie overgelaten. Het dashboard kwam gereed in 2018 en werd geactualiseerd in 2019. In die periode is een intensief traject met het CBS doorlopen om tot een brede inventarisatie in de provinciale organisatie te komen naar de data- en kennisbehoefte en onderzoeksvragen voor de verschillende domeinen. De conclusie van dit proces was dat het CBS vooral waardevol is als dataleverancier voor de Provincie maar dat zaken als analyse, duiding en visualisatie niet door het CBS geleverd worden ([GS2019-36366 van 30.4.2019](#)). Er werd een nieuwe raamovereenkomst met het CBS gesloten als betrouwbare dataleverancier en er werden diverse dataproducten geschrapt en vervangen door een basisprogrammering.
- 2019-heden: In 2020 adviseerde de BEST om brede welvaart centraal te stellen bij toekomstig beleid en stelde aan de Provincie o.a. voor om een regierol te nemen in het bundelen van de aanwezige kennis voor brede welvaart in Limburg omdat deze nog te sectoraal en versnipperd aanwezig is. Die kennisbasis voor een kwalitatief debat over brede welvaart moet volgende de BEST en prof. dr. Knottnerus publiek worden georganiseerd. Het CBS presenteert sinds 2019 jaarlijks een regionale monitor Brede Welvaart voor elke provincie. Deze monitor kent echter de nodige beperkingen en dient voor goed regionaal gebruik aangevuld te worden met regionale data. Knottnerus adviseert om de CBS monitor als uitgangspunt te nemen voor een jaarlijkse Staat van Limburg en deze te verrijken met duiding. Door te bundelen wat er in allerlei sectoren aan duiding bestaat en waar gewenst aan te vullen. Ook in het [Strategisch Informatiebeleid Limburg 2021 – 2024](#) (doc-00177877) dat uw Staten ontvangen hebben op 20 oktober 2021 wordt het belang van samenwerking in de regio onderstreept als het gaat om bijvoorbeeld dataficatie. Met andere woorden- zoals ook door uw Staten werd erkend- het wemelt van de sectorale dashboard en kennis en informatie. Een toegevoegde waarde ligt in het samenbrengen en integraal beoordelen en begrijpen van deze regionale kennis. Zodat scenario's met handelingsopties en oplossingsrichtingen van kwaliteit kunnen worden voorgelegd aan het

openbaar bestuur. Opdat het bestuur deze kennis ook kan activeren, in het publieke debat kan brengen en aan de slag kan gaan op een gemeenschappelijke basis. Inhoudelijk regie op die integrale kennisontwikkeling in samenwerking met kennispartners of andere overheden is daarbij belangrijk omdat een brede welvaart aanpak dat vraagt.

7. Afweging van alternatieven en motivering gemaakte keuze / toets duurzaamheidparagraaf

In het rapport van prof. dr. Krottnerus zijn verschillende varianten gepresenteerd voor de inrichting van kennis voor brede welvaart in de regio (zie p.20 en 21). Omwille van de randvoorwaarden zoals deze gepresenteerd zijn in hoofdstuk 6 volgen wij de afweging om een regionale regiefunctie van kennis voor brede welvaart binnen de provinciale organisatie te beleggen en de productie van een Staat van Limburg niet te beleggen bij een externe (commerciële) partij. Dat is wezenlijk voor het vertrouwen dat partijen en burgers stellen in die Staat van Limburg. Zo borgen we het publiek belang en kunnen we onafhankelijkheid en continuïteit organiseren in een langjarig proces. Tot slot bouwen we op deze wijze aan een professionele inbedding van brede welvaart in beleid en bestuur binnen de eigen provinciale organisatie en zijn we daarin niet afhankelijk van derden.

Daarbij is ook van belang hoe de Staat van Limburg tot stand komt en wordt gepresenteerd. Als de Staat van Limburg wordt beperkt tot het presenteren van een verzameling van statistische gegevens ontstaat het risico dat belanghebbenden de cijfers elk op hun eigen manier interpreteren waardoor er een “debatteren en vervolgens sturen in de mist” kan ontstaan (zie ook risico punt 5). Om een kwalitatief maatschappelijk debat te voeren over brede welvaart hebben die cijfers en grafieken duiding nodig. Een goed pakket duiding bij die statistieken op basis van actueel onderzoek uit de regio en daarbuiten is dan van belang net zoals inzicht in de manier waarop verschillende sectorale thema's op elkaar ingrijpen. Vervolgens kunnen partijen op basis van die solide en gelijkwaardige kennisbasis met elkaar in debat. Daarvoor is samenwerking met onze kennispartners evident. Vooral nu de Covid pandemie voor volstrekt nieuwe en complexe maatschappelijke situaties zorgt en er nog volop onderzoek wordt gedaan naar de gevolgen ervan op allerlei vlakken.

8. Relatie met Programmabegroting – financiële aspecten

De kosten van de inrichting van kennisregie en kennismanagement binnen de provinciale organisatie en de productie van de Staat van Limburg worden uitgewerkt zodra het standpunt van PS helder is over de voorgestelde lijn van PS.

9. Juridische aspecten – deregulering

n.v.t.

10. Verbindingslijnen en andere visies

Strategisch informatiebeleid, Brightlandscampussen (maatschappelijke valorisatie kennis), burgertop, brede welvaart, bestuurscultuur, arbeidsmarktbeleid, monitoring POVI. De kennisfunctie brede welvaart zoals voorgesteld komt ten dienste van nagenoeg alle beleidsterreinen.

11. Verdere planning, procedure en uitvoering

Onderhavige sonderende bespreking staat ten dienste van een statenvoorstel ter bespreking in de commissie Cultuur en Samenleving d.d. 13 mei 2022 en PS d.d. 24 of 30 juni 2022.

12. Periodieke informatie/sturingsinformatie

- ☐ **Via Jaarstukken en Begroting**
  - ☐ Paragraaf Projecten
  - ☐ Paragraaf Financieringen
  - ☐ Paragraaf Verbonden Partijen

- ☐ Paragraaf Bedrijfsvoering
- ☐ Programmaverantwoording
- ☐ **Voortgangsrapportages Regeling grote Projecten**

13. Evaluatie

n.v.t.

14. Communicatie

n.v.t.

15. Meegezonden bijlagen

Rapport Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis.

Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis

Advies over de inzet van kennis voor brede welvaart in Limburg

Oktober 2021

Oktober 2021

Dit advies is uitgebracht door prof. dr. J.A. Krottnerus.

Ambtelijke ondersteuning werd verleend door mevrouw L.M.J. van den Ham, MA en dhr.
L.A.T. Reinders, BBA

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1. inleiding	3
2. Het begrip brede welvaart en de situatie in Limburg	3
Achtergrond en ontwikkeling van het begrip brede welvaart	3
De situatie in Limburg	4
3. Brede welvaart vereist een krachtige kennisinfrastructuur	5
Sturen op brede welvaart, navigeren op kennis	5
Integraal beleid als uitdaging	6
Het risico van ‘sturen in de mist’	8
De CBS Monitor Brede Welvaart	10
Nationale bronnen en regio-specifieke thematiek	11
Lerend vermogen en domein-overstijgende samenwerking	11
Het burgerperspectief en het vertrouwen in de overheid	13
Breed ervaren behoefte aan kennisontwikkeling voor brede welvaart	14
4. Beschrijven, diagnosticeren & duiden, anticiperen, activeren, evalueren	16
5. Samen werken in en aan de regio	19
6. Randvoorwaarden en mogelijke vormgeving	20
Randvoorwaarden	20
Mogelijke vormgeving van een Kenniscentrum Brede Welvaart Limburg	20
7. Inrichting en capaciteit	22
8. Meerjarenprogramma en periodieke evaluatie	23
Bijlage 1 – Lijst met geïnterviewde personen	24
Bijlage 2 – Proeve van ‘De staat van Limburg’	25

SAMENVATTING

Wereldwijd wordt gestreefd naar een effectieve aanpak van volksgezondheidsbedreigingen, de kloof tussen arm en rijk, aantasting van het leefmilieu en de natuur, klimaatverandering, en oplopende spanningen binnen en tussen samenlevingen. Een belangrijke opgave voor overheden en maatschappelijke partijen is zich daarbij niet te richten op economische ontwikkeling alleen, maar op sociale, economische en ecologische vooruitgang in onderlinge samenhang. De gemeenschappelijke noemer daarbij is het streven naar een inclusieve en duurzame welvaart die alle voor mensen essentiële elementen omvat, kortweg 'brede welvaart' genoemd.

Dat is een complexe, langetermijngerichte opgave die veel kennis en deskundigheid vereist. Maar daar waar in Nederland de regering en de Staten-Generaal worden ondersteund door Hoge Colleges van Staat zoals de Algemene Rekenkamer, de Nationale ombudsman en de Raad van State, en door rijkskennisinstellingen, planbureaus en adviesorganen, weten decentrale bestuurders en staten- en raadsleden zich veel minder gesteund door dergelijke - ook op de langere termijn gerichte - expertise.

Daarbij komt dat de decentralisatie van overheidstaken er inmiddels toe heeft geleid dat juist decentraal werkzame politici en bestuurders in toenemende mate ingewikkelde belangenafwegingen en voor burgers essentiële, moeilijke keuzes moeten maken. Dat kunnen zij alleen goed doen als ze worden toegerust met betrouwbare kennis en informatie over de volle breedte van het beleid. Een krachtige regionale kennisinfrastructuur, nauw verbonden met een diversiteit aan internationale, nationale en regionale kennisbronnen, is hiervoor onontbeerlijk. Zo'n regio-gericht 'kennis-ecosysteem' zorgt voor een gedegen inzicht in specifieke regionale sterkten, zwakten, kansen en risico's, en in behoeften en visies van burgers. Dat helpt de bestuurders in de regio om complexe opgaven in kaart te brengen en te doorgronden, goed onderbouwde keuzes te maken, waar nodig bij te sturen, en dit alles transparant naar de samenleving te verantwoorden.

Op nationaal niveau werken het Centraal Planbureau (CPB), het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) samen aan een 'Kernset Indicatoren Brede Welvaart'. Op regionaal niveau heeft Nederland geen uniforme kennisinfrastructuur, maar wel zien we steeds meer regionale kennisinstituten ontstaan zoals het Fries Sociaal Planbureau, het Trendbureau Overijssel, en BrabantKennis. Brede welvaart is daarbij een belangrijke invalshoek. Daarnaast publiceert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) jaarlijks voor elke regio en gemeente een regionale Monitor Brede Welvaart. Deze biedt een goede basis voor een periodiek uit te brengen 'Staat van Limburg' en daaraan te koppelen regio-specifieke beleidsopgaven. De CBS Monitor Brede Welvaart kent echter beperkingen en heeft bovendien regionale duiding en aanvulling. Daarbij is een gelukkige omstandigheid dat in Limburg veel waardevolle kennis- en expertisebronnen aanwezig zijn. Deze worden echter nog te weinig benut buiten de eigen sectoren en instituten, ten bate van het bredere collectieve en publieke belang en als input voor goed bestuur. Hier liggen dus belangrijke kansen voor de regio.

Daarbij komt dat, gegeven de toenemende complexiteit van maatschappelijke en bestuurlijke opgaven, kennis een onmisbaar bestuurlijk navigatie-instrument is geworden bij het voorkomen van overheidsfalen en daaruit voortvloeiend vertrouwensverlies van burgers richting overheid. Dat navigatie-instrument is bovendien nodig om te evalueren in hoeverre het beleid werkt en om op tijd te kunnen bijsturen. En voor een effectieve regionale probleemaanpak en het lerend vermogen van de regio is ook het oogsten van praktijk- en ervaringskennis en innovatieve ideeën van burgers en professionals onontbeerlijk.

In het licht van het bovenstaande wordt, in aansluiting op het pleidooi van de Brede Economische en Sociale Taskforce (BEST, 2020) om in het herstelbeleid na corona brede welvaart als uitgangspunt te nemen¹ en op verzoek van Gedeputeerde Staten van Limburg, in deze rapportage advies uitgebracht over optimalisering van de informatievoorziening en de kennisinfrastructuur ten behoeve van de brede sociale en economische ontwikkeling van Limburg. In het bijzonder worden aanbevelingen gedaan over de inrichting van een kenniscentrum brede welvaart. In dat kader zijn tijdens de voorbereiding van dit advies vele bronnen bestudeerd, en zijn interviews gehouden met vertegenwoordigers van diverse Limburgse kennisinstellingen en op het terrein van brede welvaart actieve burgerinitiatieven.

In de eerste plaats worden aanbevelingen gedaan betreffende de essentiële elementen van de te vervullen kennisfunctie: beschrijven, diagnosticeren & duiden, anticiperen, activeren, en evalueren. Gepleit wordt voor een jaarlijks uit te brengen Staat van Limburg, waarvan een eerste proeve is bijgevoegd. Daarnaast kunnen, uitgaande van mede op grond van de Staat van Limburg gestelde brede welvaartsprioriteiten, verschillende vormen van aanvullende kennisverwerving en -duiding nodig zijn. Daarbij kan in belangrijke mate gebruik worden gemaakt van de expertise van kennisinstellingen in de regio, door middel van nieuwe opdrachten of door samenwerking op basis van reeds lopende activiteiten. Ook het meenemen van ervarings- en praktijkkennis is van belang. Bewezen succesvolle interventies met meerwaarde voor de Limburgse samenleving moeten in aanmerking komen voor voortzetting of bredere uitrol.

Vervolgens worden randvoorwaarden geformuleerd waaraan de beoogde kennisfunctie moet voldoen. De belangrijkste zijn: onafhankelijkheid, structurele verankering, duurzame publieke financiering, een adequaat geëquipeerd staffbureau, een onafhankelijke programmaraad die verantwoordelijk is voor programmering en kwaliteitsbewaking, openbare beleidsreacties op uitgebrachte adviezen, en openbare toegankelijkheid van beschikbare informatie via een digitaal kennisplatform.

Ten derde wordt, op basis van een weging van voor- en nadelen van diverse door het Provinciebestuur te beoordelen opties, een voorkeur uitgesproken voor domeinoverstijgende verankering van het kenniscentrum binnen de organisatiestructuur van de Provincie, met inachtneming van waarborgen voor externe zichtbaarheid en inhoudelijke onafhankelijkheid.

Voorts wordt aanbevolen om na instelling van het kenniscentrum een meerjarenprogramma voor de periode 2022-2026 op te stellen, op geleide van de Staat van Limburg. Daarbij dient er voldoende flexibiliteit te zijn om te kunnen inspelen op belangrijke tussenkomende ontwikkelingen en vragen.

Tot slot wordt periodieke onafhankelijke evaluatie van het kenniscentrum aanbevolen, gericht op leerpunten en mogelijkheden voor verbetering.

---

¹ Limburg na Corona: de kunst van richting te veranderen (2020), Brede Economische Sociale Taskforce. Te vinden op <https://www.limburg.nl/thema/corona-limburg-0/limburg-corona/>

“Niets is krachtiger dan een idee waarvoor de tijd rijp is”
Victor Hugo.

1. INLEIDING

Wereldwijd wordt gestreefd naar een effectieve aanpak van volksgezondheidsbedreigingen, de kloof tussen arm en rijk, aantasting van het leefmilieu en de natuur, klimaatverandering, en oplopende spanningen binnen en tussen samenlevingen. Om daarin een krachtige internationale stap voorwaarts te kunnen maken, committeerde Nederland zich in 2015 samen met 192 andere landen aan de 17 Sustainable Development Goals (SDG's): doelen die de Verenigde Naties hebben gesteld om de urgente sociale, economische en ecologische uitdagingen in onderlinge samenhang aan te pakken in het kader van de *2030 Agenda for Sustainable Development*.²

De laatste jaren wint deze brede benadering van welvaart, gericht op veel meer essentiële dimensies dan economische groei, zowel internationaal als nationaal flink aan terrein. In Limburg werd hiervoor aandacht gevraagd door de Brede Economische Sociale Taskforce (BEST, 2020),³ ingesteld door het Provinciebestuur. De BEST adviseerde, in navolging van de nationale planbureaus, om in het herstelbeleid na corona brede welvaart als uitgangspunt te nemen en formuleerde diverse aanbevelingen. Daartoe behoorde het versterken van de op brede welvaart gerichte kennisfunctie in Limburg en de wenselijkheid van een Limburgs 'Centrum Brede Welvaart'. Als één van de vervolgstappen vroeg de Provincie prof. dr. J.A. Knottnerus om te adviseren over de wijze waarop deze versterking bereikt kan worden, en over opties voor de vormgeving van een daarop gericht kenniscentrum. In de voorliggende notitie wordt dit advies gerapporteerd. In hoofdstuk 2 wordt de internationale en nationale achtergrond van het begrip brede welvaart geschetst, en gerelateerd aan de situatie in Limburg. De daaropvolgende hoofdstukken zoomen nader in op de beoogde versterking van de kennisfunctie- en infrastructuur en de mogelijke rol en vormgeving van een kenniscentrum. Daarbij gaat het om kennis die van belang is voor Limburg als samenleving, niet alleen binnen het domein van bevoegdheden van de Provincie.

2. HET BEGRIP BREDE WELVAART EN DE SITUATIE IN LIMBURG

ACHTERGROND EN ONTWIKKELING VAN HET BEGRIP BREDE WELVAART

Internationaal neemt de aandacht voor brede welvaart, *wellbeing economy*,⁴ en *wellbeing policy making* snel toe.⁵ Zo stuurt de Europese Commissie met haar *European Green Deal* op een duurzame transitie van de economie en de samenleving (EC, 2019).⁶ hebben de Verenigde Naties een nieuw kader gepresenteerd voor het meten van welvaart inclusief natuurlijk kapitaal (*environmental-economic accounting* en *ecosystem accounting* (VN, 2021)),⁷ en heeft de OESO haar onderzoekscapaciteit op dit gebied uitgebreid met een nieuw *Centre on Well-being, Inclusion, Sustainability and Equal Opportunity* (WISE).⁸ En op 23 juni jl. keurde het Europees Parlement het zogenoemde cohesiepakket ter waarde van 243 miljard euro goed, om de economische, sociale en

² De 17 Sustainable Development Goals (SDG) die de VN afsprak worden inmiddels ook gebruikt het "Rijksbeleid langs de SDG-meetlat" te leggen. <https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2021/07/rijksbeleid-langs-de-sdg-meetlat>

³ Limburg na Corona: de kunst van richting te veranderen (2020), Brede Economische Sociale Taskforce. Te vinden op <https://www.limburg.nl/thema/corona-limburg-0/limburg-corona/>

⁴ Wellbeing Economy Alliance (2021). Wellbeing Economy Policy Design Guide. Te vinden op <https://www.wellbeingeconomy.org>

⁵ Frijters P, Krekel C.A. Handbook for Wellbeing Policy-Making. History, Theory, Measurement, Implementation, and Examples. ISBN: 9780192896803. Oxford 2021: Oxford University Press.

⁶ Een Europese Green Deal. Het eerste klimaatneutrale continent worden (2019). https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_nl

⁷ VN (2021) SEEA Ecosystem Accounting. United Nations Statistical Commission. Te vinden op <https://seea.un.org/ecosystem-accounting>

⁸ Centre on Well-being, Inclusion, Sustainability and Equal Opportunity (WISE) <https://www.oecd.org/wise/>

territoriale cohesie in de EU in de periode 2021-2027 te versterken.⁹ Daarbij krijgen de lidstaten alleen financiering als ze, onder meer, de SDG's concreet nastreven.

Op nationaal niveau brachten adviesorganen en kennisinstellingen van de regering en het parlement belangrijke publicaties uit. Zo introduceerde de Sociaal-Economische Raad (SER) al in 1992 een breed welvaartsbegrip,¹⁰ pleitte de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in 2013 voor een brede welvaartsbenadering 'voorbij het bbp als maatstaf',¹¹ en werkten de gezamenlijke nationale planbureaus (Centraal Planbureau (CPB), het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) het begrip brede welvaart verder uit.¹² De Studiegroep Begrotingsruimte adviseerde in 2020 het volgende kabinet om een visie op brede welvaart te formuleren, zodat het begrotingsbeleid en het begrotingsproces deze ontwikkeling kunnen bevorderen (Studiegroep Begrotingsruimte, 2020).¹³ En op 14 juni 2021 gaven de nationale planbureaus een technische briefing aan de Tweede Kamercommissie Rijksuitgaven over hun plan van aanpak om te komen tot een kernset van indicatoren voor brede welvaart waarmee deze benadering daadwerkelijk geïntegreerd kan worden in de begrotings- en verantwoordingssystematiek.¹⁴

Ook het bedrijfsleven onderkent het belang van brede welvaart. VNO-NCW plaatst zijn ambitie richting 2030 expliciet in het teken van brede welvaart (VNO-NCW en MKB Nederland, 2021).¹⁵ En bij de nationale SDG-community zijn inmiddels 800 grote en kleine organisaties aangesloten.¹⁶

Op regionaal niveau zien we dat er in verschillende provincies planbureaus, trendbureaus en kennisinstellingen zijn ontstaan of in ontwikkeling zijn, zoals het Fries Sociaal Planbureau, het Trendbureau Overijssel, en BrabantKennis. Daarbij krijgt, in het kielzog van de beschreven internationale en nationale ontwikkelingen, het begrip brede welvaart in de regio steeds meer aandacht.

DE SITUATIE IN LIMBURG

In lijn met diverse nationale instellingen en organisaties, adviseerde de BEST de Provincie Limburg om naar aanleiding van de coronacrisis en de daaraan te koppelen herstelopgaven voortaan uit te gaan van een brede welvaartsagenda, gestoeld op een stevig kennisfundament en uitvoeringsnetwerk, respectievelijk een Centrum Brede Welvaart en een Alliantie Brede Welvaart.¹⁷ Deze combinatie is volgens de BEST het aangewezen antwoord op drie obstakels op weg naar brede welvaart in Limburg: het gebrek aan samenhangende duiding van kennis op regionale schaal, het gebrek aan uitvoeringskracht, en een versnippering van initiatieven. De BEST benadrukt in dit verband dat zicht op de samenhang tussen complexe maatschappelijke fenomenen cruciaal is voor

⁹ Dit pakket omvat het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO) en het Cohesiefonds (CF), de doelstelling van Europese territoriale samenwerking (Interreg), en de verordening Gemeenschappelijke bepalingen (GB-verordening), waarin een set regels is opgenomen voor de regionale, sociale en cohesiefondsen van de EU voor de komende zeven jaar.

¹⁰ SER (1992). Convergentie en overleconomie. Publicatie nr. 92/15. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/1992/convergentie-overleconomie.pdf>

¹¹ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013). Naar een lerende economie'. Investeren in het verdienvermogen van Nederland. Rapport nr. 90. WRR, Den Haag: <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2013/11/04/naar-een-lerende-economie>

¹² CPB, PBL en SCP (2021) Plan van aanpak: verankering Brede Welvaarts-denken in begrotingssystematiek. CPB-2021/20

¹³ Studiegroep Begrotingsruimte (2020). Koers bepalen: kiezen in tijden van budgettaire krapte. Nieuwsbericht, 12 oktober. Te vinden op <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2020/10/12/rapport-studiegroep-begrotingsruimte/rapport-studiegroep-begrotingsruimte.pdf>

¹⁴ https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2021A02268.

¹⁵ VNO-NCW en MKB Nederland (2021). Agenda NL 2030: ondernemen voor brede welvaart. Middellangetermijnvisie VNO-NCW en MKB-Nederland, februari.

¹⁶ PWC (2020). Eenduidiger meten en rapporteren van SDG-impact voor bedrijven en gemeenten. https://www.sdgnederland.nl/wp-content/uploads/2020/10/SDG-onderzoeksrapport_PwC.pdf. en <https://www.sdgnederland.nl/community/>

¹⁷ BEST rapport (2020), Briefadviezen Aandachtspunten voor een herstelbeleid, Sociaal en Cultureel Planbureau, Planbureau voor de leefomgeving, Centraal Planbureau (2020 en 2021), Perspectief op herstel, Sociaal Economische Raad Denktank Coronacrisis (2021). VNO/NCW en MKBL 10 februari 2021 "ondernemen voor brede welvaart" [Onze nieuwe koers | VNO-NCW](#)

het realiseren van brede welvaart, mede gezien de omvangrijke sociale en economische impact van de coronacrisis in vele maatschappelijke sectoren.

Tijdens de Statenconferentie over het BEST-rapport op 12 februari 2021 zijn deze aanbevelingen breed omarmd. Daarbij werd de wens uitgesproken om een jaarlijkse “Staat van Limburg” te presenteren en om bij het koersen op brede welvaart goed te luisteren naar behoeften en ideeën van burgers. Dit is in het bijzonder van belang omdat bij de gebruikelijke welvaartsverdeling sommige mensen erop vooruitgaan en andere niet, verschillende groepen mensen verschillende dingen belangrijk vinden, én burgers zelf al met belangrijke initiatieven zijn gekomen op het gebied van maatschappelijk welzijn. Zo adviseerde het Burgertoppanel Kwaliteit van Leven (2019) de Provincie om een Planbureau voor Positief Maatschappelijk Welzijn (PPMW) op te zetten, als onafhankelijke instantie ter bevordering van het algemeen maatschappelijk welzijn.¹⁸

3. BREDE WELVAART VEREIST EEN KRACHTIGE KENNISINFRASTRUCTUUR

STUREN OP BREDE WELVAART, NAVIGEREN OP KENNIS

Het streven naar brede welvaart legt het accent op het verbeteren van de objectieve en subjectieve kwaliteit van leven en houdt in dat de ontwikkeling van een samenleving niet alleen wordt uitgedrukt in economische groei maar ook, en zeker zo belangrijk, in gezondheid, welzijn, en sociaal-maatschappelijke en ecologische ontwikkeling.^{19,20} Dit impliceert domeinoverstijgend, integraal beleid gericht op vooruitgang op al deze aspecten in onderlinge samenhang. Regio-specifieke en lokale omstandigheden zijn daarbij van cruciale betekenis.

Om zulk beleid optimaal te kunnen ontwikkelen is veel kennis nodig, niet alleen over nationale maar vooral ook over regionale ontwikkelingen ten aanzien van alle deelaspecten van brede welvaart. En om dat beleid, en met name ook de onderbouwing ervan, transparant te verantwoorden naar de samenleving moet die kennis in de regio breed beschikbaar en toegankelijk zijn.²¹ Dat is ook van belang omdat burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties die kennis (waarvan zij deels ook de bron zijn) mede moeten kunnen benutten. Het gaat immers om voor de samenleving urgente onderwerpen en problemen zoals: volksgezondheid en welzijn, (te geringe) werkzekerheid, (toekomstig) inkomen, toegankelijkheid en kwaliteit van publieke voorzieningen zoals onderwijs en zorg, betaalbaarheid en kwaliteit van wonen, duurzaamheid en leefomgeving, baten en lasten van grote transities (zoals de energietransitie), sociale ongelijkheid tussen burgers en regio's, sociale cohesie, en de relatie tussen burgers en overheid. Tegelijkertijd gaat het om de onderlinge verbondenheid van al deze verschillende elementen, die immers gezamenlijk staan voor brede, inclusieve welvaart in onze provincie²².

¹⁸ Adviesheet Burgertoppanel (2019). Te vinden via <https://toponderzoek.nl/burgertop-limburg/burgertop-limburg-onderzoeksresultaten/>

¹⁹ [Monitor Brede Welvaart 2018 \(cbs.nl\)](#) NB. De Universiteit Utrecht heeft i.s.m. Raboresearch een tegenhanger van het brp ontwikkeld: de BWI (Brede Welvaartsindicator), die vergelijking tussen regio's mogelijk maakt. Zie [Brede Welvaartsindicator - Universiteit Utrecht \(uu.nl\)](#)

²⁰ Sommigen menen dat 'breed welzijn' een omvattender en geschikter begrip is dan 'brede welvaart'. Wij menen echter dat 'brede welvaart' beter uitdrukt dat het om een brede dynamische en voortgaande ontwikkeling gaat, en niet om een 'toestand'. Daarin worden individuele (materiële, immateriële), collectieve, en omgevingsaspecten meegenomen.

²¹ Briefadviezen 'Aandachtspunten voor een herstelbeleid', Sociaal en Cultureel Planbureau, Planbureau voor de leefomgeving, Centraal Planbureau (2020 en 2021),

²² PBL (2019). Brede welvaart en regionale ontwikkelingen. <https://www.pbl.nl/publicaties/brede-welvaart-en-regionale-ontwikkelingen>

Voorbeeld: De energietransitie en de verbinding met andere opgaven in de regio.

Weterings e.a. (2018)²³ laten zien dat de voor de energietransitie noodzakelijke veranderingen in de productie alleen kunnen worden gerealiseerd als knelpunten op regionale arbeidsmarkten worden opgelost. Lokaal en regionaal arbeidsmarktbeleid is daarmee bepalend voor het kunnen waarmaken van de nationale transitieopgave. Het is daarom noodzakelijk om het beleid en de strategische agenda's vanuit nationale en regionale opgaven op elkaar af te stemmen en elkaar te laten versterken. Daarbij moet, conform de doelstelling brede welvaart, worden meegenomen dat economische groei niet het enige perspectief is.

Voor het onderling afstemmen en succesvol kunnen volbrengen van deze opgaven is brede en diepgaande kennis nodig over duurzame energiewinning en -toepassing en de kansen daarvoor in de regio, en over daaraan te koppelen innovatieve productietechnologieën, werkgelegenheid en omscholing (levenslang leren), en maatschappelijke transitie. Dit vereist nauwe regionale samenwerking tussen het veld van kennis en opleiding, het bedrijfsleven, de sociale partners, maatschappelijke organisaties en burgers, in aanvulling op bottom-up vormgegeven nationale, Euregionale en andere Europese partnerships.²⁴

De provincie Limburg kent op dit gebied een extra uitdaging, gerelateerd aan demografische krimp gepaard aan zowel vergrijzing als 'ontgroening': het binden en aantrekken van jonge generaties "met onderwijsprogramma's gericht op circulariteit, aantrekkelijke loopbaanperspectieven en de verbinding met een vitale arbeidsmarkt."²⁵ Hiervoor biedt een goed samenwerkende keten van onderwijs- en kennisinstituten het beste vertrekpunt. Een tweede extra uitdaging en tevens bijzondere verantwoordelijkheid op het gebied van de energietransitie heeft de provincie Limburg gezien haar relatief grote uitstoot van broeikasgassen (zie bijlage 2).

Behalve voor het ontwikkelen van op brede welvaart gericht beleid, is kennis over alle elementen van brede welvaart nodig om dat beleid goed te kunnen uitvoeren, en om te kunnen sturen en navigeren. Het meten van de stand van zaken en het monitoren van de voortgang ten aanzien van die elementen zijn daarvoor basisvoorwaarden. Om de voortgang ten aanzien van de SDG's te meten zijn inmiddels vele instrumenten beschikbaar gekomen.²⁶ Voor de rijksoverheid produceert Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) sinds 2016 de 'Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2020', die laat zien hoe de welvaart zich in brede zin in Nederland en de regio's ontwikkelt. Daarnaast werken zoals eerder vermeld de nationale planbureaus samen aan een kernset van indicatoren voor brede welvaart, die de sociale, economische en ecologische dimensies omvat. In 3.4. komen we daarop terug.

INTEGRAAL BELEID ALS UITDAGING

Het sturen op brede welvaart is nodig en heeft een grote meerwaarde maar levert de nodige uitdagingen op voor het maken van daarop gericht beleid. Dat beleid moet zich namelijk niet alleen richten op domeinspecifieke en kortetermijn kwesties, maar moet tegelijkertijd integraal, domeinoverstijgend, en langetermijngericht zijn en alle relevante aspecten omvatten, zoals welzijn, economie, ecologie, en sociale cohesie. Dit vraagt gedeeld probleemeigenaarschap uitgaand van gezamenlijke verantwoordelijkheid, zowel binnen het bestuur als met de samenleving.

²³ Weterings, A., Ivanova O, Diodato D, Lankhuizen M, Thissen M, Schure K & Koelemeijer R (2018), Effecten van de energietransitie op de regionale arbeidsmarkt; een quickscan, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2018-effecten-van-de-energietransitie-3006.pdf>

²⁴ Transitie agenda Chemelot Circular Hub. Circulaire Economie Actie Plan. <http://www.chemelotcircularhub.com>

²⁵ Idem

²⁶ Eenduidiger meten en rapporteren van SDG-impact voor bedrijven en gemeenten. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/10/29/eenduidiger-meten-en-rapporteren-van-sdg-impact-voor-bedrijven-en-gemeenten>

Sturen op brede welvaart is daarmee veel lastiger dan sturen op enkelvoudige indicatoren zoals het bbp, werkgelegenheid of CO₂-reductie. Het grote voordeel van breed georiënteerde sturing is echter dat alle voor een vraagstuk belangrijke terreinen tegelijk worden overzien en er geen cruciale dimensies buiten beschouwing kunnen worden gelaten of over het hoofd worden gezien. Dat biedt ook een veel beter zicht op beleidsrelevante samenhangen tussen verschillende domeinen.

Voorbeeld: De toename van distributiecentra en zicht op samenhang.

De interneteconomie zorgt voor een forse groei van distributiecentra in Nederland. In 2019 meldde het College van Rijksadviseurs over "(X)XL-verdozing" al dat het totale vloeroppervlak van de distributiecentra in de voorgaande vijf jaar met maar liefst 20 procent was gestegen tot 28 miljoen vierkante meter.²⁷ Waar sommigen toejuichen dat er meer banen ontstaan maken anderen zich zorgen over aantasting van het landschap ('eenmaal weg komt het nooit meer terug'), het nut van deze 'dozen' ('we moeten juist minder kopen en vervoeren, en meer natuur aanleggen'), oneerlijke concurrentie tussen internetgiganten en lokale ondernemers, en ongunstige arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden van werknemers, veelal arbeidsmigranten. Van verschillende kanten worden verschillende verantwoordelijken aangewezen: gemeenten die met elkaar concurreren via aantrekkelijke grondprijzen, daarmee het landschap zouden verkwanselen, en niet goed zouden controleren op arbeidsomstandigheden; de inspectie SZW die hier meer werk van zou moeten maken; burgers die meer verantwoordelijkheid zouden moeten nemen via hun koopgedrag; het Rijk dat zou verzaken regels te stellen; en de Provincies die meer regie zouden moeten nemen.

Een complex vraagstuk dus, dat roept om kennis vanuit verschillende domeinen, zoals blijkt uit het genoemde advies van het College van Rijksadviseurs over (X)XL-verdozing. Daarin wordt aangegeven dat een samenhangend gestuurd omgevingsbeleid bijdraagt aan leefbare steden, een duurzaam mobiliteitssysteem, energiedoelstellingen, landschappelijke waarde en een beter vestigingsklimaat. Het advies pleit voor betere regie op XXL-ontwikkelingen door het bij elkaar brengen van kennis en kunde op vele gebieden, zoals sanering, duurzaamheid en milieu, bouw, landschappelijke inpassing, recht, en financiële prikkels.

Dit is een belangrijk thema voor Limburg, want enerzijds blijft er vraag naar logistieke hallen^{28, 29} terwijl anderzijds burgers zich over deze ontwikkeling zorgen maken³⁰. Zo kwamen in augustus 2021 bewoners van de Maastrichtse wijk Limmel in verzet tegen plannen voor een omvangrijke nieuwe logistieke hal³¹ waarbij zij ook bezorgd waren voor extra fijnstofbelasting in de wijk. Ook in Provinciale Staten is het onderwerp aan de orde in het kader van de provinciale omgevingsvisie.

Een integrale benadering bij domeinoverstijgende vraagstukken en opgaven leidt bovendien tot effectiever en doelmatiger beleid en betere perspectieven voor de diverse doelgroepen. Er kan dan bijvoorbeeld beter gekeken worden naar de implicaties van beleid voor welvaartsverdeling over de verschillende groepen in de regio: wie wint en wie verliest er, worden de sociaaleconomische verschillen en achterstanden groter of kleiner, of is er sprake van stilstand, en hoe kan effectief worden geïntervenieerd uitgaande van de kracht van de regio? Zoals de regionale SER'en van

²⁷ College van Rijksadviseurs (2019). [\(X\)XL verdozing - Minder, compacter, geconcentreerder, multifunctioneler | College van Rijksadviseurs](#) 29.10.2019

²⁸ Financieel Dagblad (15 oktober 2021) "[zet een stop op nieuwe locaties voor grote distributiecentra](#)"

²⁹ De Nederlandse Coöperatieve Vereniging van Makelaars en Taxateurs in onroerende goederen; NVM Business (2021). [Logistiek Vastgoed in cijfers 2021 statistiek van de Nederlandse markt voor distributiecentra en opslagruimten](#).

³⁰ Financieel Dagblad (16 oktober 2021) "[strijders tegen de oprukkende megaloaden](#)"

³¹ L1 (2021) [Maastrichtse volkswijk in opstand tegen plannen loods | 1Limburg | Nieuws en sport uit Limburg](#)
<https://www.1limburg.nl/maastrichtse-volkswijk-opstand-tegen-plannen-loods?context=default>

Zeeland, Brabant, Overijssel en Noord-Nederland het stelden in een gezamenlijk advies (2020): “de welvaartsgroei in Nederland is ongelijk verdeeld en zonder overheidsbemoeienis zal dat verschil alleen maar oplopen. Ook heeft niet iedereen gelijke kansen. Dat valt alleen op te lossen met specifiek regionaal beleid dat zich richt op de sterke punten van elke regio” ³²

De beschikbare kennis over regio-specifieke sterkten en zwakten, over wat mensen van waarde vinden in hun dagelijkse woon-, werk- en leefomgeving, en over mogelijkheden voor effectieve overheidsbemoeienis, moet dus niet alleen per onderdeel maar in onderlinge samenhang worden geanalyseerd en geduid, met inachtneming van bestaande kennishiaten en onzekerheden.³³ Soms moeten de verschillende aspecten, uitgaande van gestelde prioriteiten, onderling worden gewogen. Dat is in zowel methodologisch als bestuurlijk opzicht een uitdaging, maar het aangaan daarvan is een voorwaarde om een transparant te verantwoorden, zoveel mogelijk *evidence-informed* keuze tussen beleidsopties te kunnen maken.

HET RISICO VAN ‘STUREN IN DE MIST’

Een ‘*evidence-informed*’ benadering is voor politiek-bestuurlijke besluitvorming niet minder noodzakelijk dan voor andere voor mens en samenleving belangrijke interventies, zoals in de gezondheidszorg en het onderwijs. Bestuur kan immers alleen goed bestuur zijn als het is gebaseerd op gedegen kennis van ontwikkelingen, opgaven en mogelijkheden in de samenleving. Daarbij horen ook follow-up en evaluatie van in gang gezette beleidsinterventies door middel van onafhankelijke monitoring en duiding van de resultaten daarvan.

Maar daar waar de regering en de Staten-Generaal worden ondersteund door Hoge Colleges van Staat zoals de Algemene Rekenkamer, de Nationale ombudsman en de Raad van State, en door rijkskennisinstellingen, planbureaus en adviesorganen, weten decentrale bestuurders en staten- en raadsleden zich veel minder gesteund door dergelijke - ook op de langere termijn gerichte – expertise. De formele kennisinfrastructuur ten behoeve van beleid is in ons land namelijk primair nationaal georganiseerd en georiënteerd. Daarbij komt dat de decentralisatie van overheidstaken ertoe heeft geleid dat juist de decentraal werkzame politici en bestuurders in toenemende mate belangen moeten afwegen en voor burgers essentiële en soms moeilijke keuzes moeten maken. Dat kunnen zij alleen doen als ze worden toegerust met betrouwbare, zo volledig mogelijke kennis en informatie over de volle breedte van het beleid.³⁴

Vertrouwen op gezond bestuurlijk verstand en ervaring, hoe onmisbaar ook, is daarom niet voldoende. Zeker bij complexe en nog weinig gekende vraagstukken kan dat ongemerkt en sluipend leiden tot kwaliteitsgebrek, omdat men binnen bestuurlijke organisaties niet zomaar over alle benodigde kennis en expertise beschikt. Bovendien dienen ook bestuurlijke routinekwesties regelmatig onder de kennis- en evaluatieloop te worden genomen, om tunnelvisie en gewenning aan suboptimale of verouderde oplossingen te kunnen onderkennen en corrigeren. Onafhankelijke, professionele kennisinput is dan essentieel om relevante knelpunten en kansen te kunnen overzien. Niet minder belangrijk is het daadwerkelijk en tijdig benutten daarvan, om het missen van kansen en het risico op het maken van vermijdbare ernstige fouten te minimaliseren. Denk in dit verband aan de gang van zaken rond de kinderopvangtoeslagaffaire: al vele jaren voordat dit als groot politiek-bestuurlijk probleem werd onderkend wezen diverse kennisinstellingen en adviesorganen op de risico’s op dit gebied. ³⁵³⁶

³² Regionale SER'en: Brede welvaartsgroei in alle regio's (sernoordnederland.nl)

³³ Raspe O, Stam E. *Brede welvaart in de regio verdient meer aandacht* (2019). ESB. <https://esb.nu/esb/20051306/brede-welvaart-in-de-regio-verdient-meer-aandacht>

³⁴ <https://www.raadopenbaarbestuur.nl/documenten/publicaties/2020/03/05/signalement-kennis-delen>

³⁵ Tiemeijer W. *Eigen schuld? Een gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden*. WRR (2016) <https://www.wrr.nl/publicaties/verkenningen/2016/06/30/eigen-schuld-een-gedragswetenschappelijk-perspectief-op-problematische-schulden>

³⁶ Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. *Ongekend Onrecht*. December 2020. <https://tinyurl.com/ongekendonrecht>

Voorbeeld: *Kennis beter benutten: interview met Peter Dijkshoorn, landelijk ambassadeur voor een lerend jeugdstelsel (VNG).*³⁷

Wetenschappelijke kennis wordt in de jeugdhulp niet goed genoeg benut, vindt Dijkshoorn. “Er is veel bekend over wat wel en niet werkt en toch zien we kinderen en gezinnen vaak in langdurige en weinig werkzame hulptrajecten belanden.” En: “Veel kennis die er wel is, wordt niet gebruikt.” “De jeugdhulp moet beter”, zegt hij. “En goede zorg gaat over kennis.”

U wilt problemen met kinderen eerder opsporen. Was dat niet ook een belangrijk doel van de decentralisatie van de jeugdzorg? “Ja. Maar je moet wel weten wáár je dan eerder bij wil zijn, hoe je dat herkent en wie dat kan. Daar is niet van tevoren over nagedacht en niet in geïnvesteerd.” “Data, data, data – dat is het belangrijkste. Voor het ontwikkelen van een lerend stelsel is een goede kennisinfrastructuur nodig, maar in de jeugdhulp is het nu sturen in de mist. Hoe het gesteld is met het mentale welzijn van jongeren, wat de effecten zijn van beleidswijzigingen of een bepaalde aanpak: het wordt niet bijgehouden, dus er valt weinig over te zeggen.”

“Nu wordt er vaak in het wilde weg een beslissing genomen op basis van aannames, óók politiek. Over de oorzaak, oplossing en het geld. Niet op basis van wetenschappelijke kennis. Wie het hardst roept krijgt gelijk. Heel willekeurig eigenlijk.”

In een ander interview benadrukt Dijkshoorn dat het zijn grootste missie is om van de jeugdhulp en -zorg een ‘lerend stelsel’ te maken.³⁸ “Want we hebben wat aangemodderd de afgelopen decennia, verzucht hij. Iedereen rende van crisis naar crisis, zonder nou eens goed te analyseren wat aan die crises ten grondslag ligt. En als je dat niet weet, blijf je steeds dezelfde fouten maken. Dat geldt niet alleen voor de inhoud, zegt Dijkshoorn, maar ook voor de wijze waarop het stelsel ingericht is.”

Dit pleidooi voor betere kennisontwikkeling en -benutting is van bijzonder belang voor Limburg, want meer dan 15 procent van de jongeren tot 18 jaar in de jeugdregio’s Zuid-Limburg en Midden-Limburg Oost kreeg jeugdhulp, en zij behoorden daarmee met Utrecht Stad tot de drie hoogst scorende jeugdregio’s van ons land. De jeugdregio’s Midden-Limburg West en Utrecht Stad hadden bovendien het hoogste percentage jongeren van 18 jaar en ouder met jeugdhulp, namelijk ruim 4 procent.³⁹

Decentrale overheden moeten daarom beschikken over een krachtige regio-specifieke kennisinfrastructuur die hen, evenals de relevante veldspelers, zowel continu (denk aan het trendmatig volgen van belangrijke indicatoren) als ad hoc (bij nieuwe ontwikkelingen in de regio of kennisvragen ten behoeve van nieuw beleid) van de relevante kennis en zo nodig duiding daarvan voorzien. Omdat de kernopdracht van regionale overheden ligt in het bevorderen van brede, inclusieve welvaart van de burgers in hun regio, ligt het voor de hand om het concept brede welvaart te kiezen als fundament voor deze kennisinfrastructuur en als leidraad voor het te hanteren navigatie-instrumentarium. Daarmee wordt voorkomen dat het streven naar brede welvaart gepaard gaat met ongeleid “sturen in de mist”.

³⁷ NRC 28 juli 2021 interview met Peter Dijkshoorn. https://dir.md/nieuws/2021/07/28/niemand-slaat-zijn-kind-voor-de-lol-dat-begint-vanuit-onmacht-a4052793?ned=nl_nl&host=www.nrc.nl

³⁸ VNG magazine nummer 14, 24 september 2021, “We leren te weinig in de jeugdhulp.” <https://vng.nl/artikelen/peter-dijkshoorn-we-leren-te-weinig-in-de-jeugdhulp>

³⁹ CBS 30.4.2021 Jongeren met jeugdhulp; <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2021/jeugdhulp-2020/1-jongeren-met-jeugdhulp>

Niet alle benodigde kennis hoeft nieuw te worden verworven, want waar mogelijk moet gebruik worden gemaakt van reeds beschikbare kennis en expertise: doe niet zelf wat anderen al deden of doen, of beter kunnen. Daarbij moet worden gedacht aan regio-specifieke toespitsing van landelijke gegevensbronnen en aan bestaande informatiebronnen in de regio. Van tijd tot tijd zal echter aanvullende kennis moeten worden verworven op basis van ad hoc analyses, surveys en mixed-methods (i.c. gecombineerd kwantitatief en kwalitatief) onderzoek.

DE CBS MONITOR BREDE WELVAART

Wat betreft de benutting van regio-specifiek toe te spitsen landelijke gegevensbronnen wijzen nationale adviesorganen zoals de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB)⁴⁰ en de planbureaus al langer op het belang van een regionale kennisfunctie. Dat komt de effectiviteit en het lerend vermogen van het openbaar bestuur ten goede, omdat rekening kan worden gehouden met regionale verschillen en contexten (denk aan grensgebieden, krimpregio's, dichtbevolkte grootstedelijke gebieden etc.). Door regionale kennisknooppunten, die informatie, data en toegang tot kennis op alle schaalniveaus beschikbaar maken voor lokale en regionale beleidsontwikkeling, ontstaan kennisuitrol en kennisontwikkeling voor beleid op maat, kan afstemming met locoregionale maatschappelijke organisaties plaatsvinden en kunnen regionale voorzieningen optimaal worden benut. Daarnaast faciliteert dit vergelijking tussen regio's en het identificeren van *best practices*, en ook dat draagt bij aan het lerend vermogen van het openbaar bestuur.

Tegelijkertijd moet worden voorkomen dat er in de regio een wildgroei ontstaat aan onvoldoende gevalideerde publieke sector-gerichte *dashboards* (veelal visuele weergaven van data, o.a. in de vorm van grafieken, diagrammen of kaarten) ten aanzien van (onderdelen van) brede welvaart. In de private sector zien we al een keur aan methoden om de voortgang wat betreft de SDG's te meten.⁴¹ Het is dan ook de kunst om in de regio de qua selectie, inhoudelijke kwaliteit en nationale vergelijkbaarheid best mogelijke kennis overzichtelijk samen te brengen en te duiden ten behoeve van het beleid. De Monitor Brede Welvaart van het CBS en de indicatorenset die de planbureaus ontwikkelen kunnen daarbij als nationaal gevalideerde en in de tijd vergelijkbare basisinformatie dienen.

De Monitor Brede Welvaart van het CBS werd in 2017, in aansluiting op advisering door de WRR,⁴² op verzoek van de Tweede Kamer ontwikkeld. Deze heeft een tweeledig doel: het verschaffen van inzicht in de brede welvaartssituatie in Nederland én het weergeven van de stand van zaken ten aanzien van de SDG's. In de Monitor wordt de (tot en met het voorgaande jaar) actuele brede welvaartssituatie getoond aan de hand van een achttal thema's: welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu. Sinds 2018 wordt de monitor gebruikt ten behoeve van Verantwoordingsdag, en kan deze worden benut om trends in de tijd te volgen en zichtbaar te maken. De Monitor Brede Welvaart is daarnaast een objectieve informatiebron voor het politieke debat.

Op verzoek van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) presenteerde het CBS deze monitor eind 2020 ook op provinciaal, gemeentelijk en COROP-niveau⁴³ via de website Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 (cbs.nl). Het ministerie nam dit initiatief vanuit de behoefte aan regionale analyse van brede welvaartsontwikkeling bij de coördinatie van de Regio Deals, waarin

⁴⁰ Raad voor het Openbaar Bestuur (2020). [Signalement Kennis delen | Publicatie | Raad voor het Openbaar Bestuur](https://raadopenbaarbestuur.nl) (raadopenbaarbestuur.nl)

⁴¹ PWC. Toepassing van SDG's door Nederlandse organisaties. Beweging onder de oppervlakte. 2019. <https://www.pwc.nl/nl/actueel-publicaties/assets/pdfs/pwc-sdg-booster-2019.pdf>

⁴² Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013). Naar een lerende economie'. Investeren in het verdienvermogen van Nederland. Rapport nr. 90. WRR, Den Haag: <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2013/11/04/naar-een-lerende-economie>

⁴³ Een COROP-gebied maakt deel uit van de indeling die in 1971 voor analytische doeleinden werd geïntroduceerd door de Coördinatie Commissie Regionaal OnderzoeksProgramma. Nederland kent 40 COROP-gebieden.

Rijk, gemeenten en regio's samenwerken om de kracht van de regio te versterken en daarmee hun brede welvaartssituatie te verbeteren.

NATIONALE BRONNEN EN REGIO-SPECIFIEKE THEMATIEK

De landelijke Monitor Brede Welvaart biedt feitelijke informatie met behulp van dashboards, geeft inzicht in sterke en zwakke punten, en presenteert naast de actuele situatie ook een blik op brede welvaart 'later'.⁴⁴ Het gaat daarbij niet om voorspellen (dat is uiteraard onmogelijk), maar om plausibele verwachtingen met inachtneming van onzekerheden, afgaande op waargenomen trends, kennis over de ontwikkelingen in de diverse domeinen, en beoordeling door experts.

Zoals ook het Fries Sociaal Planbureau benadrukt, maakt de regionale variant van de monitor het ook mogelijk om de ontwikkelingen in verschillende provincies en gemeenten aan de hand van de diverse indicatoren onderling te vergelijken. Dat verdiept het inzicht in specifieke trends in en uitdagingen voor de eigen regio.

De monitor kent echter methodologische en logistieke beperkingen. Zo lopen de cijfers vaak enige tijd achter ten opzichte van de actuele praktijk. Bovendien presenteren de statistieken veelal gemiddelden voor grotere gebieden en populaties, en hebben dan weinig zeggingskracht over de variatie tussen kleinere gebieden en tussen specifieke subgroepen. Daarnaast gebruikt het CBS, mede door zijn uniforme nationale data-kwaliteitseisen en inzet op vergelijkbaarheid tussen regio's, een beperkt aantal indicatoren. Voorts blijven sommige voor regio's bruikbare databronnen onbenut, omdat ze niet altijd voor alle regio's op dezelfde wijze beschikbaar zijn.

Daarbij komt dat het verwerven van kennis over specifieke ontwikkelingen in één bepaalde regio noodzakelijk kan zijn. Een actueel voorbeeld is de kennis die nodig is om de bijzondere risico's op overstromingen in Limburg te analyseren, ten behoeve van preventie, en betere anticipatie en responsiviteit in de toekomst.

Kortom, in aanvulling op de nationale Monitor Brede Welvaart is vertaling daarvan naar de regio's nuttig en nodig, maar niet voldoende. Ook eigenstandige informatie en kennisontwikkeling ten aanzien van regio-specifieke thema's zijn noodzakelijk.

LEREND VERMOGEN EN DOMEIN-OVERSTIJGENDE SAMENWERKING

De boodschap van het voorgaande is dat we in Limburg de kwaliteit en het lerend vermogen van het openbaar bestuur, de publieke sector, en de samenleving op het gebied van brede welvaart kunnen bevorderen door de kennis over onze regio uit te breiden, te verdiepen, te bundelen, te delen en te duiden. Daardoor worden de grote maatschappelijke opgaven op weg naar brede welvaart voor alle Limburgers beter in kaart gebracht en kunnen deze, in goede samenwerking met en tussen alle relevante sectoren, gericht en effectiever worden aangepakt. Dat vergt, zoals uitgewerkt in onderstaand voorbeeld, een gezamenlijke feiten- en kennisbasis (*evidence base*) en een duurzame regionale kennisinfrastructuur.⁴⁵

⁴⁴ Voor deze paragraaf en bij de voorbereiding van de bijgevoegde proeve van de Staat van Limburg is dankbaar gebruik gemaakt van de publicatie 'Brede welvaart in Fryslân – Eerste duiding van de CBS Monitor' (2021) van het Fries Sociaal Planbureau. (m.m.v. Anema K, Molema M, de Roos F, de Vries W., Holkema M, Kuipers F. Smulders M.) <https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2021/03/FSP2021-03-Brede-Welvaart-in-Fryslan.pdf>

⁴⁵ IFV, 2020 "als één overheid slagvaardig de toekomst tegemoet" [Eindrapport studiegroep IFV - Als één overheid slagvaardig de toekomst tegemoet!](#) | [Rapport](#) | [Overheid van nu](#)

Voorbeeld: Volksgezondheid en brede welvaart nauw verbonden, vóór, tijdens en voorbij corona.

Limburg, in het bijzonder Zuid-Oost Limburg, kent hardnekkige gezondheidsachterstanden ten opzichte van het gemiddelde van Nederland, tot uitdrukking komend in een lagere levensverwachting en lagere gezonde levensverwachting.^{46,47} Hier ligt niet alleen een opgave voor de gezondheidszorgsector, maar een samenlevingsbrede opdracht die naadloos past in het streven naar brede welvaart. Want gezondheid hangt behalve met effectieve preventieve en curatieve zorg samen met gezonde voeding, goed onderwijs, gezond werk, voldoende inkomen om gezond te kunnen leven, en een gezonde woonsituatie en leefomgeving. De coronacrisis heeft het grote belang van deze opgave onderstreept, want de grootste gezondheids- en sociale klappen zijn juist gevallen onder hen die kwetsbaar waren qua gezondheid, opleiding, inkomen, woonsituatie en leefomgeving.⁴⁸

Deze omvangrijke en brede opgave begint bij de jeugd, want een gezonde, kansrijke start met goede loopbaanperspectieven resulteert in een aanzienlijk betere (gezonde) levensverwachting. Een goed voorbeeld is de (qua lichaamsgewicht, leefstijl, en onderwijsinhoud al succesvol gebleken) gezonde scholenaanpak, waarin Limburg (inter)nationaal vooroploopt en die in aanmerking komt voor bredere uitrol binnen en buiten de regio.⁴⁹ Deze aanpak werd mogelijk door samenwerking tussen scholen, ouders, gezondheidsgerelateerde bedrijven, wetenschap en overheid.

Voor het breed inlopen van gezondheids- en sociale achterstanden, met speciale aandacht voor kwetsbare jongeren, kan het programma Trendbreuk Zuid-Limburg⁵⁰ als voorbeeld genoemd worden. Ook de inzet op positieve gezondheid is veelbelovend.^{51,52}

Een en ander maakt duidelijk dat bevordering van de volksgezondheid en het systematisch inlopen van al voor de pandemie bestaande gezondheidsachterstanden niet alleen een taak is van de gezondheidszorg. Deze opgave vereist brede, langetermijngerichte maatschappelijke en economische inspanning en samenwerking tussen openbaar bestuur, volksgezondheid en zorg, onderwijs en wetenschap, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, en de burgers in wijken en buurten. Daartoe moeten zij structureel van relevante informatie en kennis worden voorzien over direct en indirect aan de volksgezondheid gerelateerde ontwikkelingen en effecten van beleid. Dat kan door monitoring van relevante indicatoren, nul- en vervolgmetingen, en ex ante en ex post beleidsevaluaties,⁵³ en aanvullende surveys en onderzoeksopdrachten. Daarbij kan worden samengewerkt met nationale en Limburgse kennisinstellingen en andere relevante kennisbronnen. De beschikbare informatie kan aanleiding zijn voor nadere duiding, signalering, en advisering, en voor het agenderen van onderwerpen voor nader onderzoek.

---

⁴⁶ Jansen M, Kuppens E (2015). Op zoek naar de Limburg-factor. De gezondheidssituatie in Limburg onderzocht en verklaard. GGD Zuid Limburg. <https://www.ggdzl.nl/fileadmin/files/ggdzl/Documenten/Op-zoek-naar-de-Limburg-factor.pdf>

⁴⁷ <https://www.volksgezondheidenzorg.info/onderwerp/levensverwachting/regionaal-internationaal/bij-geboorte#node-levensverwachting-bij-geboorte-ggd-regio> en <https://www.volksgezondheidenzorg.info/onderwerp/gezonde-levensverwachting/regionaal-internationaal/regionaal#node-levensverwachting-als-goed-ervaren-gezondheid-ggd-regio>

⁴⁸ WRR en KNAW (2021). Navigeren en anticiperen in onzekere tijden. (van der Lippe T, Knottnerus A, de Hoog J, Mampuy R, Van de Pavert M, Brom F (auteurs). <https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2021/09/02/navigeren-en-anticiperen-in-onzekere-tijden>

⁴⁹ De Gezonde Basisschool van de Toekomst. <https://www.degezondebasisschoolvandetoekomst.nl/>

⁵⁰ Trendbreuk Zuid-Limburg. <https://trendbreukzuidlimburg.nl/>

⁵¹ Positieve Gezondheid in de wijk (2019). <https://limburgpositiefgezond.nl/interview-anita-vermeer-over-positieve-gezondheid-in-de-wijk>

⁵² Praktijkhandreiking 'Werken met Positieve Gezondheid: Lessen uit Limburg.. <https://limburgpositiefgezond.nl/praktijkhandreiking-werken-met-positieve-gezondheid-lessen-uit-limburg-uit-A>
<https://www.maastrichtuniversity.nl/file/handreikingwerkenmetpositievegezondheidpdf>

⁵³ Knottnerus JA. Van casus-specifieke beleidsevaluatie naar systematische opbouw van kennis en ervaring Beleidsonderzoek Online 2016. DOI 10.5553/BO/221335502016000005001.
http://www.beleidsonderzoekonline.nl/tijdschrift/bsol/2016/5/BO_2213-3550_2016_000_005_001

Het belang hiervan is zoals eerder vermeld onderstreept door de ROB, die wees op de behoefte aan meer samenhangende en gedeelde lokale en regionale kennis,⁵⁴ en door de Raad van State, die onlangs benadrukte dat gemeenten overbelast zijn door de decentralisatie van complexe opgaven, en dat het ontsluiten van kennis van belang is voor bestendigheid van beleid.⁵⁵

In het verlengde hiervan is tevens behoefte aan een sterkere informatiepositie van de volksvertegenwoordiging ten dienste van het bestuurlijk dualisme in onze nationale en regionale democratie.⁵⁶

Ook voor het ambacht 'beleid maken' biedt het gezamenlijk werken aan het identificeren van opga-gerelateerde kennisbehoeften en het aansturen en benutten van kennisontwikkeling voor de praktijk een toegevoegde waarde. Dat bevordert immers de transitie van taakgericht naar opga-gericht werken,⁵⁷ inclusief de daarbij vereiste 'multilevel' interbestuurlijke en inter-stakeholder samenwerking⁵⁸. Dat is een essentiële kwaliteit, in lijn met de constatering van de BEST dat er ook in Limburg behoefte is aan verbinding tussen kennisbronnen in verschillende domeinen, sectoren en bestuurslagen.

HET BURGERPERSPECTIEF EN HET VERTROUWEN IN DE OVERHEID

Naast het benutten van wetenschappelijke kennis is het voor een effectieve aanpak van problemen en de bevordering van brede welvaart belangrijk om behoeften, mogelijkheden en ideeën van burgers te betrekken bij beleidsvoorbereiding en -uitvoering en daarbij te maken afwegingen.^{59,60} Daarbij moet, in het streven naar maatschappelijke gelijkheid en inclusiviteit, al vooraf (ex ante) zo scherp mogelijk in kaart gebracht worden of en hoe beleid voor verschillende groepen burgers verschillend kan uitpakken en hoe lusten en lasten eerlijk kunnen worden verdeeld. Zoals in de Statenconferentie van februari 2021 werd aangegeven: "mensen in bepaalde wijken zijn waarschijnlijk minder positief over windmolens als ze in hun achtertuin worden geplaatst. De vraag is dan ook: voor wie bestaat er op welk moment een toename van brede welvaart?" Ook ex post, bij het achteraf evalueren van beleid, is het essentieel om op basis van gedegen dataverzameling te kunnen zeggen of het beleid al dan niet tegemoet is gekomen aan de behoeften van burgers en heeft bijgedragen aan een eerlijker verdeling en of bijstelling nodig is.

Voor het wederzijds vertrouwen tussen burgers en overheid is duidelijkheid over de verwachtingen over en weer noodzakelijk.^{61,62} Ook daarvoor zijn gedegen onderzoek en evaluatie essentieel. Een voorbeeld is het werk van de Nationale ombudsman, die al in 2015 constateerde dat het wantrouwen tussen overheid en burger meer aandacht verdient. In 2020 concludeerde hij dat de maatschappij voor burgers veel ingewikkelder is geworden "De overheid lijkt ook overvraagd, door technologie, door steeds nieuwe beleidsvragen. De grote decentralisaties op de terreinen zorg, jeugd en werk die het kabinet de afgelopen jaar doorvoerde, veelal om diensten 'dichter bij de burger' te brengen of uit te besteden, hadden een paradoxaal effect. De afstand werd er juist groter door. Er ontstond een woud van bovenlokale samenwerkingsverbanden met vele nieuwe loketten. En dus van tussenlagen met ruim gelegenheid door te verwijzen en verantwoordelijkheid te ontlopen, de vloek van de

⁵⁴ Raad voor het Openbaar Bestuur, 2020 [Signalement Kennis delen | Publicatie | Raad voor het Openbaar Bestuur \(raadopenbaarbestuur.nl\)](#)

⁵⁵ Raad van State, 2021 " [Verzoek om voorlichting over interbestuurlijke verhoudingen. - Raad van State](#)"

⁵⁶ Verslag O. Hoes 30 april 2021 "een ervaren gebrek aan middelen om een controlerende positie te kunnen nemen"

⁵⁷ NSOB 2020 [Leren van doen | Nederlandse School voor Openbaar Bestuur \(nsob.nl\)](#)

⁵⁸ 10 september 2020 [Als één overheid – eindrapport studiegroep gepresenteerd | Artikel | Overheid van nu](#)

⁵⁹ WRR (2017). Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid. WRR-rapport nr. 97. WRR, Den Haag <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2017/04/24/weten-is-nog-geen-doen>

⁶⁰ Tijdelijke commissie uitvoeringsorganisaties "klem tussen balie en beleid" 25 februari 2021

<https://www.tweedekamer.nl/nieuws/kamernieuws/eindrapport-onderzoek-uitvoeringsorganisaties-overhandigd>

⁶¹ Eindverslag werkzaamheden informateur H. Tjeenk Willink 30 april 2021

⁶² WRR (2012). Vertrouwen in burgers. WRR-rapport nr. 88. WRR, Den Haag. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2012/05/22/vertrouwen-in-burgers>

bureaucratie”.⁶³ Ook het SCP publiceerde een kritische evaluatie van het decentralisatiebeleid in het sociaal domein, wat betreft zowel de kwaliteit van de dienstverlening richting burgers als het overheidsbeleid.⁶⁴ Deze beide publicaties maken duidelijk dat beleidsevaluaties op gemeentelijk en regionaal niveau het belang van burgers dienen, ook om vroege signalen te kunnen afgeven richting nationale overheid en tijdig te kunnen bijstellen.

De vertrouwensrelatie tussen burgers en overheid kan niet zomaar door bestuurders en media worden ingeschat maar moet systematisch in kaart gebracht en gevolgd worden via surveys en verdiepend mixed-methods onderzoek. Landelijk heeft het SCP hiermee veel ervaring opgebouwd in het kader van het periodiek onderzoek Burgerperspectieven. Daaruit bleek onder meer dat het vertrouwen in de politiek in de afgelopen maanden sterk is afgenomen.⁶⁵ Dergelijke informatie verdient toespitsing op regionaal niveau, waarbij ook aspecten als het vertrouwen in de kwaliteit en integriteit van het openbaar bestuur, passend in het concept brede welvaart, moeten worden meegenomen. Een dergelijke monitoring biedt belangrijke feedback, als basis voor verbetering waar mogelijk en nodig.

BREED ERVAREN BEHOEFTE AAN KENNISONTWIKKELING VOOR BREDE WELVAART

In het voorgaande betoogden we dat er in de provincie behoefte is aan een stevig en systematisch onderhouden publiek kennisfundament dat het lerend vermogen op weg naar brede welvaart voor iedereen ondersteunt.

Een belangrijk element hiervan is zoals eerder toegelicht een gezamenlijke feitenbasis waarin structureel en periodiek aandacht wordt besteed aan belangrijke indicatoren, ontleend aan op de provincie toegespitte gegevens uit nationale gegevensbronnen. Daarnaast is er regelmatig behoefte aan aanvullende kennis en nadere duiding met betrekking tot specifieke of nieuwe ontwikkelingen in de regio. In het genereren daarvan spelen de diverse kennisinstellingen in Limburg een cruciale rol. Ook de ervaringskennis en innovatieve inzichten vanuit de samenleving vormen een belangrijke te oogsten bron. In dit kader zijn tijdens de voorbereiding van dit advies gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van diverse (kennis)instellingen en op het terrein van brede welvaart actieve burgerinitiatieven (zie Bijlage 1).

Daarbij werd duidelijk dat er brede steun is voor het sturen op brede, inclusieve welvaart als beleidsdoel, en voor het versterken van de publieke kennisinfrastructuur om dit doel beter te kunnen realiseren. De kennisinstellingen in Limburg zien veel mogelijkheden voor het daartoe beter oogsten van beleidsrelevante kennis dan nu het geval is. Ook onderstrepen zij het belang van de overdracht van kennis naar uitvoering, en van monitoring en evaluatie. Een goed geëquipeerd, onafhankelijk kenniscentrum kan hierbij een essentiële rol vervullen. Tegelijkertijd zou het kenniscentrum onderzoeks- en onderwijsinstellingen kunnen ondersteunen in de afstemming van het onderzoek en het praktijkonderwijs op regionale opgaven, mede aan de hand van een jaarlijkse Staat van Limburg en het daaraan te koppelen langetermijnperspectief.

Uit de interviews komt naar voren dat de kennis- en onderwijsinstellingen zeer gemotiveerd zijn om vanuit hun invalshoek bij te dragen aan en samen te werken bij de aanpak van belangrijke maatschappelijke en bestuurlijke opgaven in de regio. Dit weerspiegelt ook de beweging die de laatste jaren in de wetenschap zichtbaar is, namelijk om veel meer nadruk te leggen op de maatschappelijke

⁶³ Nationale Ombudsman. De burger verdient beter. Jaarverslag 2020 <https://www.nationaleombudsman.nl/uploads/inline-files/Jaarverslag%20Nationale%20ombudsman%202020.pdf>

⁶⁴ Kromhout M, van Echtelt P, Feijten P. Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2020

⁶⁵ SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/06/30/burgerperspectieven-2021---kwartaal-2>

impact van haar werk.^{66,67,68} Daarbij is het behulpzaam als in adviezen van het kenniscentrum niet alleen bestuurlijke maar ook maatschappelijke (mede-)probleemeigenaren worden geadresseerd. Ook wordt er breed voor gepleit om bij kennisverwerving en -disseminatie aan te sluiten bij het perspectief van burgers en beleidsmakers, en hen te betrekken bij de uitvoering en toepassing van onderzoek.⁶⁹

Het maximaal delen van data en informatie wordt toegejuicht, met inachtneming van de nodige uitdagingen, bijvoorbeeld wat betreft data-standaardisatie, intellectueel eigendom, en gemaakte kosten. Daarbij kan gebruikgemaakt worden van de ervaring en expertise van regiopartijen die hierin al succesvolle stappen hebben gezet.

Als belangrijke uitgangspunten worden gezien dat

- 1) kennis daadwerkelijk benut wordt in het kader van de beleidscyclus gericht op brede welvaart;
- 2) kennisbenutting niet versnipperd en slechts ad hoc gebeurt, maar systematisch en infrastructureel wordt verankerd;
- 3) er sprake is van een geïntegreerde en dus multidisciplinaire, domeinoverstijgende benadering gericht op de grote maatschappelijke opgaven in de Limburgse regio, en dat de daarvoor belangrijke interbestuurlijke en maatschappelijke verbindingen worden gelegd.

Een aantal naar voren gebrachte specifieke punten en suggesties vatten wij samen in onderstaande box.

Ingebrachte punten en suggesties op een rij

- Bevorder het lerend vermogen van samenleving en overheid.
- Focus op beleidsrelevante kennis.
- Houd te midden van alle kortetermijndruk oog voor kennisontwikkeling voor de lange termijn;
- Benut de mogelijkheden van een periodiek uit te brengen Staat van Limburg.
- Let speciaal op uitdagingen die vooral of specifiek in Limburg gelden en niet of onvoldoende door nationale kennisbronnen worden belicht.
- Besteed voldoende tijd aan het agenderen, definiëren en uitwerken van de onderzoeksvragen.
- Betrek burgers en maatschappelijke organisaties hierbij, met inachtneming van onafhankelijkheid.
- Betrek het MBO (55% van de beroepsbevolking) veel meer in het proces van kennisontwikkeling, kennistoepassing en innovatie; bestuurders en samenleving moeten zich meer bewust zijn van het cruciale belang van praktijkkennis voor brede welvaart.
- Creëer win-win mogelijkheden door stagiairs en promovendi in te zetten op belangrijke brede welvaartsthema's in de provincie.
- Zorg voor een meerjarige strategische kennisagenda, breed gedragen in de regio.
- Investeer in onafhankelijke beleidsevaluatie (ex ante en ex post): toets vooraf of overwogen beleid kan werken, en achteraf of het daadwerkelijk gewerkt heeft en of het beter kan.

⁶⁶ Knottnerus, J.A., J.M. Bensing, L.M. Bouter, et al., The Societal Impact of Applied Health Research: Towards a Quality Assessment System (Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Council for Medical Sciences, 2002)

⁶⁷ VSNU, KNAW, NWO. Strategy Evaluation Protocol, 2020. https://vsnu.nl/files/documenten/Domeinen/Onderzoek/SEP_2021-2027.pdf

⁶⁸ Maastricht UMC+. Kennis- en Innovatieagenda Zuidoost-Nederland gelanceerd. <https://www.mumc.nl/actueel/nieuws/kennis-en-innovatieagenda-zuidoost-nederland-gelanceerd>. Kennis- en innovatieagenda Zuidoost-Nederland. en: Van Driesten G, Zonderland S. Voor betere zorg en een gezondere regio. https://www.mumc.nl/sites/default/files/2020-12/Kennis%20en%20innovatieagenda%20ZON_def.pdf

⁶⁹ Burgerkracht Limburg Van der Heijden A, Veenstra M, Stoffers E (2020).. Burgerparticipatie in beleidsvorming en/of projecten. https://www.burgerkrachtlimburg.nl/wp-content/uploads/Brochure-Burgerparticipatie-in-beleidsvorming-en-projecten_Burgerkracht_juni2020.pdf

- Organiseer periodiek rondetafels met deelnemers vanuit het kennisveld, het openbaar bestuur en de samenleving, ook om af te stemmen wie welke bijdrage kan leveren en belangrijke resultaten gezamenlijk te kunnen duiden.
- Benut de mogelijkheden om data te delen, en werk daarbij aan de vergelijkbaarheid van data.
- Kennisverwerving moet onafhankelijk zijn, niet gekleurd door partijpolitieke en maatschappelijke deelbelangen;
- Zorg voor adequate, structureel verankerde publieke financiering;
- Formuleer bij de start van een kenniscentrum kritieke prestatie-indicatoren (KPI's).
- Creëer geen nieuw bestuursorgaan, maar een inhoudelijk krachtige, goed gecoördineerde kennisfunctie ten behoeve van beleid en samenleving.
- **Naar voren springende inhoudelijke thema's:**
  - Inhalen van maatschappelijke en gezondheidsachterstanden in Limburg
  - Positieve gezondheid multidisciplinair bekeken (niet alleen vanuit de gezondheidszorg, maar bijvoorbeeld ook vanuit agrofood en onderwijs).
  - Multiproblematiek bij jongeren wat betreft o.a. gezondheid, sociaal-emotionele inclusie en veiligheid.
  - Determinanten van tweedeling en sociale cohesie.
  - Ondernijingsvraagstukken, armoede en criminaliteit; ontwikkel en benut de signalerende functie van onderwijsinstellingen wat betreft het risico van ontsporing van jongeren.
  - Doelgroepgerichte strategieën voor verhoging van de vaccinatiegraad.
  - Verdiepend onderzoek naar belemmerende en bevorderende factoren op weg naar een duurzame samenleving en een circulaire economie.
  - Analyseer de diepere oorzaken van krimp in de regio en krapte op de arbeidsmarkt, en draag bij aan het ontwikkelen van een voor jonge generaties aantrekkelijke regio.
  - Agendeer vertrouwen in de overheid en bestuurlijke integriteit als vaste thema's.

4. BESCHRIJVEN, DIAGNOSTICEREN & DUIDEN, ANTICIPEREN, ACTIVEREN, EVALUEREN

Gezien bovenstaande uitdagingen en door decentralisatie van taken, de complexiteit van het sturen op brede welvaart en een bestaande kennisinfrastructuur die nog te zeer nationaal georganiseerd en georiënteerd is, zal de regio haar kennisfunctie (kennisbasis en lerend vermogen) moeten versterken. Daarbij gaat het om het voorzien in de essentiële stappen in het proces van verwerving, duiding en benutting van relevante kennis ten behoeve van bestuur (op de diverse niveaus) en samenleving, teneinde verstandige afwegingen te kunnen maken en optimale besluiten te kunnen nemen. Die stappen zijn: beschrijven, diagnosticeren & duiden, anticiperen, activeren, en evalueren.⁷⁰ Hieronder werken we deze stappen uit, gekoppeld aan de daarbij relevante elementen van de te vervullen kennisfunctie. Daarbij merken wij vooraf op dat invulling van deze stappen een brede kennisinspanning vanuit de regio vergt.

Wat betreft de eerste stap, het **beschrijven**, gaat het om het (nader) in kaart brengen van belangrijke beleids- en maatschappelijke opgaven in de provincie Limburg. Daarvoor is het volgende nodig.

- Het *verzamelen* en systematisch bijhouden van reeds aanwezige relevante informatie uit zowel nationale als regionale informatiebronnen over brede welvaartsthematiek. Uitgangspunt is de jaarlijkse regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS en de nog te verwachten kernset van indicatoren van de nationale planbureaus. Deze kunnen worden

⁷⁰ In gemodificeerde vorm ontleend aan Gartner Analytic Ascendancy Model: Laney D, Kart L. Emerging Role of the Data Scientist and the Art of Data Science. Report G00227058. Stamford, CT., 2012

aangevuld met regionale of lokale gegevens, bijvoorbeeld uit sectorale dashboards op gemeentelijk niveau. Op deze wijze worden belangrijke ontwikkelingen en trends zichtbaar gemaakt. Op termijn kan, met inachtneming van de vereisten op het gebied van privacy en de bescherming van persoonsgegevens, ook inbouw van relevante gegevens op wijk- en postcodeniveau overwogen worden.

- Het voor een ieder *toegankelijk* maken van deze kennis via een openbaar digitaal kennisplatform, waarop ook bestaande kennisproducten uit diverse relevante databanken thematisch kunnen worden samengebracht. Deze kennis kan doorlopend worden geactualiseerd, en worden verrijkt met nog ontbrekende kennisbronnen. Alle bestuurslagen, burgers, bedrijven, en maatschappelijke organisaties kunnen zo de kennis over brede welvaartsthema's in Limburg (waarvan zij gezamenlijk ook de bron zijn) benutten.
- De kerngegevens uit bovenstaande bronnen kunnen jaarlijks worden gepubliceerd in de 'Staat van Limburg', die een beeld geeft van de brede welvaartsituatie in de provincie inclusief sterke en kwetsbare punten. Zo'n breed dashboard is veel nuttiger dan één allesomvattende indicator, want die zou evenals het bbp te globaal zijn en bovendien erg gevoelig zijn voor normatieve wegingsfactoren. Een eerste proeve van de Staat van Limburg is bij dit advies gevoegd (Bijlage 2).

De tweede stap, **diagnosticeren & duiden**, omvat het beoordelen en begrijpen van geconstateerde problemen en opgaven, en het identificeren van kansen en mogelijkheden voor verbetering. Indien nodig in aanvulling op de eerste stap, kunnen daartoe de volgende aanvullende bronnen aangeboord worden:

- Aanvullend onderzoek gericht op voor brede welvaart relevante onderwerpen en terreinen waarover beleidsrelevante kennisvelden bestaan. Hiertoe moeten onderzoeksopdrachten kunnen worden uitgezet bij geschikte kennispartners in de regio. Daarbij kan het gaan om nader kwantificerend onderzoek, kwalitatief verdiepend onderzoek, en mengvormen daarvan (*mixed methods* onderzoek).
- Opinieonderzoek en surveys gericht op voor brede welvaart (beleids)relevante onderwerpen - zoveel mogelijk in samenwerking met kennispartners in de regio - om te zien wat burgers over deze onderwerpen denken en welke ideeën bij hen kunnen worden opgehaald.⁷¹ Hierbij kan longitudinale *follow-up* nodig zijn. Daarbij kan gebruikgemaakt worden van de ervaring en methodologische expertise van het SCP (Continu Onderzoek Burgerperspectieven)⁷²
- Rondetafels met als doel om - gegeven de beschikbare kennis, bestaande onzekerheden, geconstateerde problemen en opgaven - kansen en mogelijkheden voor verbetering te identificeren. Deze rondetafels dienen de diverse relevante invalshoeken te omvatten (wetenschappelijk, professioneel, bestuurlijk, maatschappelijk, het burgerperspectief) waarbij samengewerkt kan worden met initiatieven in de regio.⁷³ ⁷⁴ Ook kan gebruikgemaakt worden van de ervaring van nationale adviesraden en kunnen ook internationaal-wetenschappelijke inzichten (bijvoorbeeld via systematische reviews)⁷⁵ worden ingebracht.

Als derde stap komt het **anticiperen** aan bod: op basis van wat wel en niet bekend is vooruitblikken, met als doel om mogelijke oplossingsrichtingen en handelingsopties aan te reiken. In te zetten elementen (die ook al meegenomen kunnen worden in de eerdergenoemde rondetafels) zijn:

⁷¹ Denk ook aan ervarings- en praktijkkennis, burgerinitiatieven, *citizen science*, surveys, fieldlabs, etc.

⁷² <https://www.scp.nl/over-scp/data-en-methoden/onderzoeksbeschrijvingen/continuu-onderzoek-burgerperspectieven-cob>, en: <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/06/30/burgerperspectieven-2021---kwartaal-2>

⁷³ Neimed. Samenwerking op het vlak van Brede Welvaart in Limburg: Neimed en CBS", 2 sep 2021.

<https://www.neimed.nl/nl/nieuws/samenwerking-op-het-vlak-van-brede-welvaart-limburg-neimed-en-cbs>

⁷⁴ Neimed, Zuyd Onderzoek, Etil research group, Arbeidsmarkt InZicht.nl (2021). Brede welvaart in Limburg na corona. Herijken en heroriënteren voor brede welvaart. <https://www.neimed.nl/nl/publicatie/brede-welvaart-limburg-na-corona>

⁷⁵ The Campbell Collaboration (producing international policy-relevant evidence syntheses and policy briefs). <https://www.campbellcollaboration.org/>

- Scenario-analyses en toekomstverkenningen, gebruikmakend van de expertise van rijkskennisinstellingen en planbureaus (o.a. RIVM, CPB, PBL).
- Identificeren en evalueren van *best practices*, bestaande interventies, en veelbelovende innovatieve interventies. Een goed voorbeeld is het in Limburg ontwikkelde, inmiddels bewezen effectieve interventieprogramma Gezonde Basischool van de Toekomst.
- Maatschappelijke kosten-baten analyses waarmee in kaart wordt gebracht welke (domeinoverstijgende) maatschappelijke impact en meerwaarde is of kan worden bereikt door op brede welvaart gerichte interventieprogramma's.
- Gevraagde en ongevraagde advisering over mogelijke oplossingsrichtingen en handelingsopties om belangrijke opgaven aan te gaan en kansen te benutten. Het openbaar bestuur kan deze benutten ter onderbouwing van beleidskeuzen om de brede welvaartsituatie van en in Limburg te verbeteren en om de daarop gerichte samenwerking met maatschappelijke partners te versterken. Uit een oogpunt van democratisch-bestuurlijke transparantie en publieke verantwoording is het aan te bevelen dat de geadresseerde bestuurlijke organen in Limburg openbaar reageren op adviezen (analoog aan de wijze waarop dit functioneert bij nationale adviescolleges).⁷⁶ Indien er een Limburgse SER tot stand komt dient afstemming plaats te vinden, met dien verstande dat de in dit rapport besproken kennisfunctie (zie ook Randvoorwaarden, hoofdstuk 5) onafhankelijk staat ten opzichte van belangenorganisaties en niet beperkt is tot het sociaaleconomische domein.
- In adviezen kunnen ook maatschappelijke (mede-)probleemeigenaren worden geadresseerd.
- Voor veelomvattende, complexe thema's kan het zinvol zijn om, alvorens te komen tot beleidsopties, een nadere verdiepende verkenning uit te voeren. Gezien de daarmee gemoeide investering is het voorstel dat maximaal één keer per jaar te doen, op een thema dat gekozen wordt door de programmaraad (zie hoofdstuk 6).

Stap vier - **activeren** - betreft het op relevante plekken en momenten presenteren en in het openbaar debat inbrengen van voor beleid en samenleving belangrijke kennis en inzichten. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

- Presentatie voor politiek-bestuurlijke organen in Provincie en gemeenten, maatschappelijke organisaties, en belangrijke doelgroepen.
- Dialoog over de Staat van Limburg met een breed publiek, bijvoorbeeld aansluitend op de Burgertop.
- Samenwerking met debatcentra in de regio rond relevante maatschappelijke thema's.
- Kennisinbreng ten behoeve van brede interbestuurlijke en maatschappelijke samenwerkingsprogramma's zoals de Regio Deals Noord-Limburg en Parkstad.

De vijfde en laatste stap, **evaluatie**, is nodig om na te gaan of voorgenomen beleid kan werken dan wel of ingezet beleid de beoogde uitwerking heeft. Het gaat dan om:

- Ex ante evaluatie: toetsing vooraf of voorgenomen beleid gestelde doelen kan bereiken, welke specifieke maatregelen het meest in aanmerking komen, en welke kosten daarmee gepaard gaan en voor wie. Dit verkleint de kans op falend of zelfs schadelijk beleid.
- Ex post evaluatie: achteraf maar tijdig, op basis van onafhankelijke dataverzameling, nagaan in welke mate het beleid de gestelde (brede welvaarts-)doelen heeft bereikt, welke leerpunten er zijn, en of er bijgestuurd moet worden. Dit type kennisontwikkeling is onmisbaar voor een effectieve en doelmatige beleidscyclus.

Niet alle stappen hoeven bij ieder onderwerp gemaakt te worden. Soms is al zoveel kennis aanwezig dat bijvoorbeeld alleen stap vier of vijf nog nodig is. En bij nieuwe onderwerpen kan het gebeuren dat na de eerste basale kennisverwerving geen verdere stappen in aanmerking komen.

⁷⁶ Kaderwet Adviescolleges <https://wetten.overheid.nl/BWBR0008159/2020-01-01>

In Limburg is veel georganiseerde kennis en kunde beschikbaar om bovengenoemde kennisopgaven aan te vatten. Daarbij worden over de volle breedte ook nieuwe methodieken ontwikkeld, bijvoorbeeld op het gebied van integraal gezondheidsbeleid,⁷⁷ het inrichten van stadslabs,⁷⁸ data science en kunstmatige intelligentie.⁷⁹ Het integreren van dergelijke toepassingen en inzichten in de beleidscyclus draagt in hoge mate bij aan een doelgroep- of gebiedsgerichte aanpak voor maatschappelijke opgaven.

5. SAMEN WERKEN IN EN AAN DE REGIO

Zoals al gezegd vergt invulling van de zojuist besproken stappen een brede kennisinspanning vanuit de regio. Het succes van het kenniscentrum is dus in hoge mate afhankelijk van samenwerking met en tussen regionale partners. Uitgangspunten daarbij zijn het tegengaan van versnippering en doublures van dataverzamelingen voor publieke doeleinden, het maximaal delen van kennis, en het complementair verbinden daarvan. Tegelijkertijd komen dan belangrijke kennishiaten in beeld.

Het kenniscentrum zal dus overzicht moeten hebben, en verbindende schakel tussen de verschillende kennisbouwstenen moeten zijn. Bouwstenen voor kennisontwikkeling en -overdracht vinden we in de eerste plaats in onderzoeksinstellingen, hogescholen, en het praktijkonderwijs. Deze kunnen, in samenwerking met nationale kennisinstellingen, een groot deel van de relevante kennisinbreng verzorgen. Daarnaast is inbreng nodig vanuit het bedrijfsleven, overheden, maatschappelijke organisaties, en burgerinitiatieven. Het gaat dan bijvoorbeeld om het delen en uitdragen van in de praktijk ontwikkelde innovaties en *best practices*, die kunnen helpen om maatschappelijke vraagstukken op te lossen en brede, inclusieve welvaart te bevorderen. Bij dit alles moeten de jonge generaties actief worden betrokken.

De regio Limburg verkeert in de gelukkige omstandigheid dat er een groot aantal kennispartners gevestigd is en dat er sprake is van een zich zeer positief ontwikkelende praktijk van samenwerking, zowel binnen de regio als met nationale en Euregio partners, in het kader van een breed 'kennisecosysteem'.^{80,81} Zonder volledig te kunnen zijn noemen wij als voorbeelden van relevante organisaties, netwerken en breed gedragen initiatieven: de Universiteit Maastricht, de Open Universiteit, de Brightlands campussen, de hogescholen, het (V)MBO, Maastricht UMC+, de diverse academische werkplaatsen, Burgerkracht Limburg, het Burgertoppanel Kwaliteit van Leven, sociaal-economisch kenniscentrum Neimed, CBS Heerlen, de Gezonde Basisschool van de Toekomst, Trendbreuk Zuid-Limburg, de Sociale Agenda Limburg, de Kennis- en Innovatieagenda Zuidoost-Nederland, het Preventieakkoord Zuid-Limburg, Limburg Positief Gezond, het Gezondheidsakkoord, de Regio Deals Noord-Limburg en Parkstad, de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) Provincie Limburg, Studio Europa en Working on Europe. Hiermee is Limburg sterk op weg in de richting van de door de BEST aanbevolen Alliantie Brede Welvaart.

⁷⁷ Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Limburg. Integraal gezondheidsbeleid

<https://www.academischewerkplaatslimburg.nl/wp-content/uploads/Integraal-gezondheidsbeleid.pdf>

⁷⁸ Neimed. Mislukken mag! (in een stadslab) <https://www.neimed.nl/nl/blog/mislukken-mag-een-stadslab>

⁷⁹ AI-hub Brightlands, Limburgs AI lab & alliantie. Voorbeeld is het ELSA Lab Armoede en Schulden, waar burger-georiënteerde toepassingen worden ontwikkeld om armoede terug te dringen en te voorkomen)

<https://www.brightlands.com/brightlands-smart-services-campus/nieuws/brightlands-smart-services-campus-ontwikkelt-elsa-lab>

⁸⁰ Knottnerus A. The Dynamic Ecosystem of Scientific and Social Innovation. In: de Graaf B, Rinnooy Kan A, Molenaar H. (eds). The Dutch National Research Agenda in Perspective. A Reflection on Research and Science Policy in Practice. ISBN 978 94 6298 279 6 Amsterdam University Press, 2017, pp 209-220
https://assets.ctfassets.net/4wvp2um278k7/6N6T07JYgkC4iS6l866ll/8d9e907a3b56879e27018adddf10cb3d/9789462982796_Look_Inside.pdf

⁸¹ Rathenau Instituut (2020). Sturen op samenwerking in Kennisecosystemen. https://www.rathenau.nl/sites/default/files/2020-06/Bericht%20aan%20het%20parlement%20%27Sturen%20op%20samenwerking%20in%20kennisecosystemen%27_0.pdf

6. RANDVOORWAARDEN EN MOGELIJKE VORMGEVING

RANDVOORWAARDEN

Voor een succesvolle werking van de beoogde versterkte kennisfunctie in de regio Limburg, gecoördineerd door een onafhankelijk kenniscentrum (hierna Kenniscentrum Brede Welvaart Limburg (KBWL) genoemd), dient aan een aantal randvoorwaarden te zijn voldaan. Gezien het publieke belang voor de regio is de Provincie Limburg de eerst aangewezen partij om hierin in de uitwerking te voorzien. Als randvoorwaarden bevelen wij aan:

- Analoot aan de vereisten die gelden voor nationale planbureaus en adviescolleges, dient de onafhankelijkheid ten opzichte van zowel het politiek bestuur als maatschappelijke belangengroepen solide geborgd te zijn. Dat is bijvoorbeeld mogelijk door middel van een formeel vastgelegd onafhankelijkheidsstatuut op geleide van de 'Aanwijzingen voor de planbureaus'.⁸²
- De continuïteit van taakvervulling moet gezien het structurele en langetermijngerichte karakter van de werkzaamheden gewaarborgd zijn door middel van structurele verankering in de kerntaken van de Provincie.
- Dat impliceert ook structurele financiering met provinciale publieke middelen, mede gezien de vereiste onafhankelijkheid ten opzichte van stakeholdersbelangen en gezien het publieke belang van de taakvervulling.
- Er moet een adequaat geëquipeerd stafbureau zijn dat verantwoordelijk is voor de dagelijkse taakuitvoering.
- Een programmaraad bestaand uit onafhankelijke externe deskundigen, die tevens de rol van begeleidingscommissie vervult, is eindverantwoordelijk voor de agendabepaling, de meerjarenprogrammering, en de kwaliteit van taakvervulling van het centrum.
- Eens in de vijf jaar wordt, in lijn met de voor nationale planbureaus en adviescolleges vastgelegde procedure, het functioneren van het kenniscentrum extern geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke deskundigen. Daarbij wordt gekeken naar de gerealiseerde taakvervulling, leerpunten en mogelijkheden voor verbetering
- Uit een oogpunt van publieke transparantie en verantwoording wordt op adviezen van het kenniscentrum - naar analogie van de wijze waarop dit nationaal geregeld is in de Kaderwet adviescolleges - door het College van Gedeputeerde Staten openbaar gereageerd richting Provinciale Staten.
- De publicaties van het kenniscentrum en de daaraan ten grondslag liggende data zijn openbaar toegankelijk.

MOGELIJKE VORMGEVING VAN EEN KENNISCENTRUM BREDE WELVAART LIMBURG

Met inachtneming van de zojuist beschreven randvoorwaarden is een aantal varianten denkbaar om de publieke kennisfunctie op het gebied van brede welvaart in Limburg in te richten. Wij geven deze hieronder kort weer, en noemen daarbij per optie voor- en nadelen.

1. Een door de Provincie in te stellen (publiek gefinancierd) zelfstandig, extern gevestigd kenniscentrum. De onafhankelijkheid is geregeld via een statuut, analoot aan hetgeen geregeld is voor de nationale planbureaus. Verschillende sub-varianten zijn denkbaar:
  - a. Een apart gehuisveste stichting.
Voordeel: externe zichtbaarheid als onafhankelijk instituut
Nadelen: (1) relatief hoge kosten; (2) mogelijk beperkte herkenbaarheid binnen de bredere community van relevante experts in de regio.

⁸² Aanwijzingen voor de Planbureaus. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0031972/2012-04-01>

7. INRICHTING EN CAPACITEIT

Onafhankelijk van welke variant wordt gekozen, zal sprake moeten zijn van een krachtig, op zijn taak berekend centrum, zichtbaar en gezaghebbend in de Limburgse kenniswereld, bestuurlijke gemeenschap en samenleving. Dat is een voorwaarde om de beschreven kennisfunctie ten behoeve van brede welvaart naar behoren te kunnen vervullen. Om voldoende slagkracht en kritische massa te kunnen ontwikkelen dient een stafbureau beschikbaar te zijn, bestaand uit een hoofd met ruime ervaring in het werken op het snijvlak van kennis en onderzoek enerzijds en beleid en samenleving anderzijds, ten minste drie onderzoeksmedewerkers met expertise op de gebieden gezondheid & welzijn, sociaaleconomische ontwikkeling, en ecologie & duurzaamheid, een data/programmamanager, en een officemanager, met een totale omvang van zo'n 6 FTE. Deze omvang is in de orde van grootte van vergelijkbare kenniscentra in andere provincies. Het stafbureau kan waar nodig voor specifieke expertise en voorzieningen terugvallen op de bredere organisatie van de Provincie, en legt inhoudelijk verantwoording af aan een programmaraad.

De programmaraad bestaat uit tenminste vijf onafhankelijke externe personen met expertise op de belangrijkste kennis- en maatschappelijke terreinen, en is eindverantwoordelijk voor de agendering, prioritering en meerjarenprogrammering, en voor de kwaliteit van taakvervulling van het kenniscentrum. De programmaraad treedt tevens op als begeleidingscommissie van het centrum. De leden van de programmaraad worden na een transparante selectieprocedure door Gedeputeerde Staten benoemd, en functioneren zonder last en ruggenspraak.

Behalve in stafcapaciteit zal voorzien moeten worden in middelen voor de productie van de Staat van Limburg, verwerving dan wel gebruiksrechten van benodigde databestanden, rondetafels en netwerkevenementen rond kernthema's, en digitale faciliteiten waaronder de ontwikkeling van een digitaal kennis & informatieplatform zoals besproken. Voor de genoemde capaciteit zal sprake moeten zijn van structurele reservering, want een langetermijngerichte kennisfunctie ten behoeve van brede welvaart kan alleen toegevoegde waarde hebben en houden indien sprake is van continuïteit. Daarbij is voorstelbaar dat de benodigde investering in de loop van bijvoorbeeld twee jaar wordt opgebouwd.

Voorts dient een in nader overleg te bepalen budget beschikbaar te zijn voor opdrachtverlening voor aanvullend onderzoek in relatie tot brede welvaart. In dit kader verdient het aanbeveling om het totaal aan middelen dat de Provincie investeert in kennis en onderzoek transparant zichtbaar te maken, in relatie tot brede welvaartsopgaven. Dat levert inzicht in al lopende financieringsverplichtingen ten behoeve van kennisontwikkeling op het gebied van brede welvaartsprioriteiten. Dit voorkomt versnippering en doublures, en bevordert publiek-maatschappelijke doelmatigheid.

Ook kan in samenwerking met kennisinstellingen in de regio worden nagegaan welke van hun lopende of voorgenomen activiteiten (ook indien uit andere bron gefinancierd of te financieren) te scharen zijn onder de noemer brede welvaart. Dat kan een 'vermenigvuldigingsfactor' opleveren wat betreft reeds lopende inspanningen, en beter zichtbaar maken waar belangrijke hiaten liggen en waar bijzondere kansen zijn voor eventueel gezamenlijke voor te bereiden aanvragen, ook bij nationale en Europese fondsen. Ook dat komt de doelmatigheid van de gezamenlijke inspanningen ten goede.

Ten slotte dient bij publieke financiering van kennis- en onderzoeksactiviteiten geanticipeerd te worden op de vraag of na uitvoering en rapportage daarvan bepaalde activiteiten bij bewezen succes en meerwaarde voortzetting of bredere uitrol verdienen, en op de manieren om dat te bereiken. Denk bijvoorbeeld aan de Gezonde Basisscholen van de Toekomst. Dat voorkomt kapitaalvernietiging, i.c. het niet verder benutten of doorontwikkelen van met behulp van publieke middelen aangetoonde maatschappelijke meerwaarde. Het kenniscentrum kan hierover adviseren.

8. MEERJARENPROGRAMMA EN PERIODIEKE EVALUATIE

Voorgesteld wordt dat na instelling van het kenniscentrum een meerjarenprogramma voor de periode 2022-2026 wordt opgesteld door het stafbureau en de programmaraad, na overleg met het Provinciebestuur. Dat kan geschieden op geleide van een SWOT-analyse⁸³ op basis van de Staat van Limburg, na aanvullende consultatie van externe experts, naar analogie van de voorbereiding van de werkprogramma's van de nationale planbureaus en adviesraden. Waar mogelijk kan aansluiting worden gezocht bij de onderzoeksagenda's van kennisinstellingen in de regio.

Gezien de bijgevoegde proeve van de Staat van Limburg ligt daarbij voor de hand dat in de komende jaren hoge prioriteit wordt gegeven aan de thema's volksgezondheid, sociale ongelijkheid & sociale cohesie, duurzaamheid & energietransitie (circulaire economie), en krimp & 'ontgroening.'

In het meerjarenprogramma dient ruimte te zijn voor flexibiliteit, om te kunnen inspelen op nieuwe en tussenkomende ontwikkelingen en vragen

Door middel van vijfjaarlijkse onafhankelijke evaluatie van het functioneren van het Kenniscentrum Brede Welvaart Limburg, conform de systematiek van de onafhankelijke externe evaluatie van de landelijke planbureaus en adviesraden zoals eerder aanbevolen, kan worden gekeken naar de gerealiseerde taakvervulling in relatie tot de meerjarenprogrammering, leerpunten en mogelijkheden voor verbetering. In de eerste vijfjaarsperiode zou gezien het in de komende jaren te verrichten ontwikkelingswerk een interimevaluatie na 2,5 jaar kunnen plaatsvinden.

Bijlage 1

Lijst met geïnterviewde personen

Bijlage 2

Proeve van de Staat van Limburg

---

⁸³ SWOT-analyse: een analyse van de strengths, weaknesses, opportunities and threats (sterkte, zwakten, kansen en bedreigingen)

BIJLAGE 1 – LIJST MET GEÏNTERVIEWDE PERSONEN

Dit advies is opgesteld op verzoek van het College van Gedeputeerde Staten van Limburg. Voor een goed inzicht in de kennisinfrastructuur voor een brede welvaart in Limburg zijn voorbereidende gesprekken gevoerd met het CBS, het PBL, het SCP en vroegen we de heer J. Janssen (hoogleraar brede welvaart en oprichter van BrabantKennis) en mevrouw A. Idenburg (directeur Trendbureau Overijssel) naar hun ervaringen met het organiseren van regionale kennis voor brede welvaart.

Daarnaast zijn in het kader van de voorbereiding van dit advies onderstaande personen (vertegenwoordigers van kennis- en onderwijsinstellingen en bij kennisontwikkeling betrokken burgerinitiatieven in Limburg) geïnterviewd. De geïnterviewden dragen geen verantwoordelijkheid voor de inhoud van het advies. Die verantwoordelijkheid ligt bij de projectgroep.

Mevr. A. Boeijen	CEO Brightlands Smart Services Campus
Dhr. E. Boskamp	Business developer Vista College
Dhr. K. Dittrich	Interim-voorzitter College van Bestuur Open Universiteit
Mevr. M. Geelen Dhr. M. Pruijssers	Directie HAS Venlo
Dhr. F. Hölsgens	Lid Burgertoppanel Kwaliteit van leven
Dhr. H. von den Hoff	Directeur/bestuurder Burgerkracht Limburg
Dhr. J.P. Janssen Mevr. E. Giesberts	College van Bestuur Yuverta Teamleider VMBO Stafdienst Onderwijs, Kwaliteit & Examinering bij Yuverta
Mevr. H. Mertens	Voorzitter Raad van Bestuur Maastricht Universitair Medisch Centrum+
Dhr. H. Nederlof	Lid College van Bestuur Fontys Hogeschool
Dhr. J. Stoffers Mevr. M. Ročak Dhr. G. Mertens	Wetenschappelijke directie sociaal-economisch kenniscentrum Neimed en Programmaraad Neimed
Dhr. P. Thuis	Voorzitter College van Bestuur Regionaal opleidingscentrum Gilde opleidingen
Dhr. L. Verburgh	Voorzitter College van Bestuur van Zuyd Hogeschool
Dhr. N. de Vries	Vice-decaan Faculty of Health Medicine and Life Sciences, Maastricht University, mede namens het College van Bestuur Maastricht University

Proeve van de

Staat van Limburg

Een Limburgse blik op de Monitor Brede Welvaart 2020

Oktober 2021

Oktober 2021

Deze proeve is een bijlage van het uitgebrachte advies 'Koersen op brede welvaart, navigeren op kennis'.

Dit advies is uitgebracht door prof. dr. J.A. Krottnerus.

Ambtelijke ondersteuning werd verleend door mevrouw L.M.J. van den Ham, MA en dhr. L.A.T. Reinders, BBA

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting in kernpunten	4
Inleiding en context	5
Basis voor deze proeve en de beperkingen.....	5
Achtergrond CBS monitor brede welvaart.....	6
Belangrijkste bevindingen en beschouwing	8
Beschouwing.....	10
Overzicht naar thema	12
Gezondheid.....	12
Welzijn	18
Materiële welvaart	19
Arbeid en vrije tijd.....	22
Wonen	26
Samenleving	30
Veiligheid	34
Milieu	37

SAMENVATTING IN KERNPUNTEN

- Voor stroomlijning met landelijke planbureaus is de methodiek monitoring brede welvaart van het CBS gekozen.
  - De meeste cijfers zijn over 2019 beschikbaar. Waar mogelijk zijn actuele data toegevoegd.
  - Cijfers zijn uitgesplitst naar verschillende sub-regio's, zoals GGD-regio's en politiedistricten.
  - De balans tussen betrouwbare en actuele cijfers is niet altijd gemakkelijk te vinden.
  - Trends en ontwikkelingen worden slechts beschreven. Als er sprake is van samenhang is dit doorgaans een correlatie en geen oorzakelijk verband.
  - De cijfers geven een indicatie van de stand van zaken en zijn niet geformuleerd als opzichzelfstaande (beleids-)doelstelling.
  - Om de data in te zetten voor concrete beleids- uitvoeringsactiviteiten is vaak meer en beter (diagnosticerend) onderzoek nodig.
-
- Het aantal inwoners in Limburg neemt nog steeds af. Deze krimp gaat gepaard met een afnemend aandeel 15-30-jarigen en een groeiend aandeel 75+'ers.
  - Limburgers zijn én voelen zich minder gezond. Ze hebben vaker overgewicht, langdurige ziekten en aandoeningen en een lagere levensverwachting en een lagere gezonde levensverwachting.
  - Limburgers zijn overwegend tevreden met het leven en hun vrije tijd.
  - Limburgers hebben gemiddeld genomen minder te besteden. Ook het bbp ligt lager dan het landelijk gemiddelde.
  - Men is tevreden over de reistijd woon-werk, en het werkloosheidspercentage ligt op het landelijk gemiddelde.
  - Het is goed wonen in Limburg. Men is tevreden met de woning en de woonomgeving.
  - Limburg kent de laagste sociale cohesie van Nederland. We kennen het laagste percentage vrijwilligers en het vertrouwen in instituties en de medemens is gering.
  - Er worden in Limburg relatief meer delicten ondervonden en Limburgers voelen zich vaker onveilig dan elders.
  - Limburg kent een bovengemiddeld aandeel natuur- en bosgebied en uitstekend zwemwater
  - De uitstoot van broeikasgasemissies is hoog in Limburg.
-
- Op diverse van de bovengenoemde indicatoren - in het bijzonder wat betreft gezondheid, sociaaleconomische factoren, en broeikasemissies - scoort Zuid-Limburg minder gunstig dan het Nederlands gemiddelde en dan Noord- en Midden- Limburg.

INLEIDING EN CONTEXT

De Brede Economische Sociale Taskforce (BEST) adviseerde Limburg op 8 oktober 2020 om na de coronacrisis uit te gaan van een brede welvaartsagenda, gestoeld op een stevig kennisfundament én uitvoeringsnetwerk: een Limburg Centrum voor Brede Welvaart én een alliantie brede welvaart. Het centrum en de alliantie zijn volgens de BEST het antwoord op drie obstakels op weg naar een brede welvaart in Limburg: het gebrek aan samenhangende duiding van kennis op regionale schaal, het gebrek aan uitvoeringskracht en een versnippering van initiatieven. De BEST stelt dat aandacht voor de samenhang tussen complexe maatschappelijke fenomenen cruciaal is voor een brede welvaart, hetgeen wordt onderstreept door de brede sociale en economische impact van de coronacrisis in Limburg.

Tijdens de eerste Statenconferentie over het BEST rapport d.d.12 februari 2021 werden deze aanbevelingen breed omarmd waarbij de wens werd uitgesproken om een “jaarlijkse Staat van Limburg” te presenteren. Ook werd erop aangedrongen om bij de inzet op het thema brede welvaart het burgerperspectief goed mee te nemen. Dit vanwege een ongelijke welvaartsverdeling, diverse opvattingen over de toekomst én omdat burgers zelf al wezen op het belang van een regionaal planbureau voor maatschappelijk welzijn.

Het College van Gedeputeerde Staten vroeg vervolgens aan prof. dr. André Knottnerus om te komen tot een advies over de totstandkoming van een kenniscentrum brede welvaart. Om dit advies kracht bij te zetten en de wens voor een jaarlijkse Staat van Limburg gestalte te geven is aan dit advies ook deze eerste proeve van een ‘Staat van Limburg’ toegevoegd.

BASIS VOOR DEZE PROEVE EN DE BEPERKINGEN

Deze Staat van Limburg is gebaseerd op de meest recente regionale Monitor Brede Welvaart die het CBS eind 2020 publiceerde.⁸⁴ Hierbij werd gebruik gemaakt van cijfers met peiljaar 2019. Eind 2021 publiceert het CBS een nieuwe regionale Monitor Brede Welvaart op basis van cijfers uit 2020. Hiermee wordt gehoor gegeven aan de algemene opvatting dat het meten van brede welvaart een veelheid aan indicatoren moet bevatten, zoals blijkt uit recente publicaties⁸⁵.

Daarnaast biedt het CBS met zijn uitbereide ervaring en methodologisch-statistische expertise hoge datakwaliteit en betrouwbare cijfers. Hierdoor is bovendien vergelijking mogelijk met Nederland als geheel en met andere gebieden en regio's in Nederland en Europa. Dit is enerzijds van belang om de Limburgse ontwikkelingen weer te geven en te duiden in een nationale en Europese context. Anderzijds wordt bij de toekenning van subsidies uit nationale en Europese fondsen steeds vaker om verantwoording op basis brede welvaartsindicatoren gevraagd. Het is daarom belangrijk om de Staat van Limburg te baseren op methodes en indicatoren die (inter-)nationaal erkend worden.

De monitor kent echter ook beperkingen. Doordat deze is gebaseerd op cijfers uit 2019 of eerder is het niet mogelijk om de gevolgen van de mondiale coronacrisis voluit mee te nemen in deze Staat van Limburg. Wel bleek het mogelijk om op sommige onderdelen meer recente gegevens in te voegen. Vanwege de hoge methodologische eisen lopen cijfers vaak achter bij de praktijk. Bovendien tonen de statistieken gemiddelden en zeggen ze weinig over de variatie tussen mensen en tussen kleinere gebieden. Voorts gebruikt het CBS een beperkt aantal indicatoren, mede door hun strenge data-kwaliteitseisen en de inzet op vergelijkbare gegevens tussen regio's. Hierdoor blijven sommige

⁸⁴ Bij de voorbereiding van deze proeve van de Staat van Limburg is dankbaar gebruik gemaakt van de publicatie ‘Brede welvaart in Fryslân – Eerste duiding van de CBS Monitor’(2021) van het Fries Sociaal Planbureau. (m.m.v. Anema K, Molema M, de Roos F, de Vries W., Holkema M, Kuipers F. Smulders M). <https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2021/03/FSP2021-03-Brede-Welvaart-in-Fryslan.pdf%20%20>

⁸⁵ Hoe brede welvaart te meten?, NEIMED, 2021 <https://www.neimed.nl/nl/publicatie/hoe-brede-welvaart-te-meten>

bruikbare regionale data onbenut, omdat dergelijke bronnen niet altijd voor alle regio's op dezelfde wijze beschikbaar zijn.

Gedurende de verkenningfase en het opstellen van deze Staat van Limburg werd het risico op een wildgroei aan dashboards, monitors en andere manieren om maatschappelijke ontwikkelingen inzichtelijk te maken gesignaleerd. Richting de toekomst wordt het de kunst om ál die informatie samen te brengen en te verklaren. Het is van belang om continu en op grond van dezelfde informatie de dialoog over brede welvaart op regionale schaal te voeren, en om daarbij aanvullende data en onderzoeksgegevens in de regio te betrekken die van waarde zijn voor regionaal beleid. Dit is echter geen sinecure en vraagt om serieuze inzet van capaciteit en betrokkenheid van verschillende partijen.

In deze Staat van Limburg is vanwege de genoemde beperking van minder actuele cijfers een eerste poging gedaan om op een aantal onderdelen verrijking aan te brengen met meer recente en betrouwbare cijfers - bijvoorbeeld op de gebieden gezondheid, arbeid en veiligheid - met verwijzing naar de bronnen. Zo wordt bij het thema gezondheid gebruik gemaakt van gegevens van de GGD-regio's en bij het thema veiligheid van gegevens van Politiedistricten. Hierdoor wijkt voor enkele thema's de regio-indeling af van de standaard COROP-indeling. Toch is geconcludeerd dat, omwille van de brede toegevoegde waarde voor diverse partijen, deze toevoegingen belangrijk zijn.

Tot slot wordt, waar mogelijk, een korte duiding van de cijfers gegeven. Hierbij mogen zowel de genoemde beperkingen als de complexe onderlinge samenhang tussen indicatoren niet uit het oog verloren worden. Bovendien bieden indicatoren vaak een eerste aanduiding, en niet de complete werkelijkheid, van de bredere ontwikkelingen waarvoor zij staan. Deze 'Staat van Limburg' is dan ook, naast een algemeen vergelijkend overzicht van relevante ontwikkelingen ten aanzien van de brede welvaart in Limburg, mede een startpunt voor verdere verdieping, onderzoek, duiding en debat.

ACHTERGROND CBS MONITOR BREDE WELVAART

Verschillende adviesorganen⁸⁶ wijzen al langer op het belang van regionale kennisfuncties om het lerend vermogen van het openbaar bestuur te verbeteren door rekening te houden met de regionale context. Regionale kennisknooppunten die informatie en data op alle schaalniveaus continu beschikbaar maken voor lokale en regionale beleidsontwikkeling bevorderen beleidsoptimalisatie, afstemming met maatschappelijke organisaties en optimale benutting van regionale voorzieningen.

Reeds in 2017 ontwikkelde het CBS op verzoek van de Tweede Kamer de Monitor Brede Welvaart. De Monitor Brede Welvaart heeft een tweeledig doel: inzicht verschaffen in de brede welvaart in Nederland én de stand van zaken weergeven ten aanzien van de Sustainable Development Goals (SDG's). In de Monitor wordt de huidige brede welvaartssituatie getoond aan de hand van een achttal thema's: gezondheid, welzijn, materiële welvaart, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu. Daarnaast worden, conform het vier kapitalenmodel, trends richting de toekomst beschreven. De monitor wordt sinds 2018 gebruikt bij Verantwoordingsdag en is bedoeld als objectieve informatiebron voor het politieke debat.

Op 30 november 2020 presenteerde het CBS- op verzoek van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV)- deze monitor ook op provinciaal, COROP en gemeentelijk niveau. Het ministerie deed dit vanuit de behoefte aan regionale analyse van de brede welvaartsontwikkeling bij de coördinatie van de Regio Deals waarmee veel gemeenten en regio's samenwerken aan de verbetering van hun brede welvaart.

⁸⁶ O.a. Sociaal-Economische Raad, Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid, Raad voor het Openbaar Bestuur, Sociaal Cultureel Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving, Gezondheidsraad

Naast de Monitor Brede Welvaart van het CBS creëerden de Universiteit Utrecht en de Rabobank⁸⁷ de Brede Welvaartsindicator (BWI), om naast het bruto binnenlands product (bbp) een alternatieve welvaartsmaatstaf te ontwikkelen die bestaat uit één indexcijfer. Tot slot werken de Nederlandse planbureaus (CPB, PBL, SCP) op verzoek van het kabinet aan een kernset van brede welvaartsindicatoren.

De Monitor Brede Welvaart maakt een onderscheid tussen het 'Hier en nu' en het 'later'. Voor beide wordt een thematische indeling gehanteerd, die weer onderverdeeld is in indicatoren. Deze 'Staat van Limburg' gaat enkel in op het 'Hier en nu'. Dit heeft twee redenen. Ten eerste ligt de verschijningsdatum van deze 'Staat van Limburg' dicht op de publicatie van een nieuwe regionale Monitor Brede Welvaart. Deze wordt later in 2021 verwacht en biedt inzicht in cijfers van 2020. Ten tweede is de verwachting dat de coronacrisis vergaande impact heeft op onze toekomstige samenleving en brede welvaartstoestand. Daarom is het minder relevant om de cijfers die in 2019 over 'later' gepubliceerd zijn nu op te nemen.

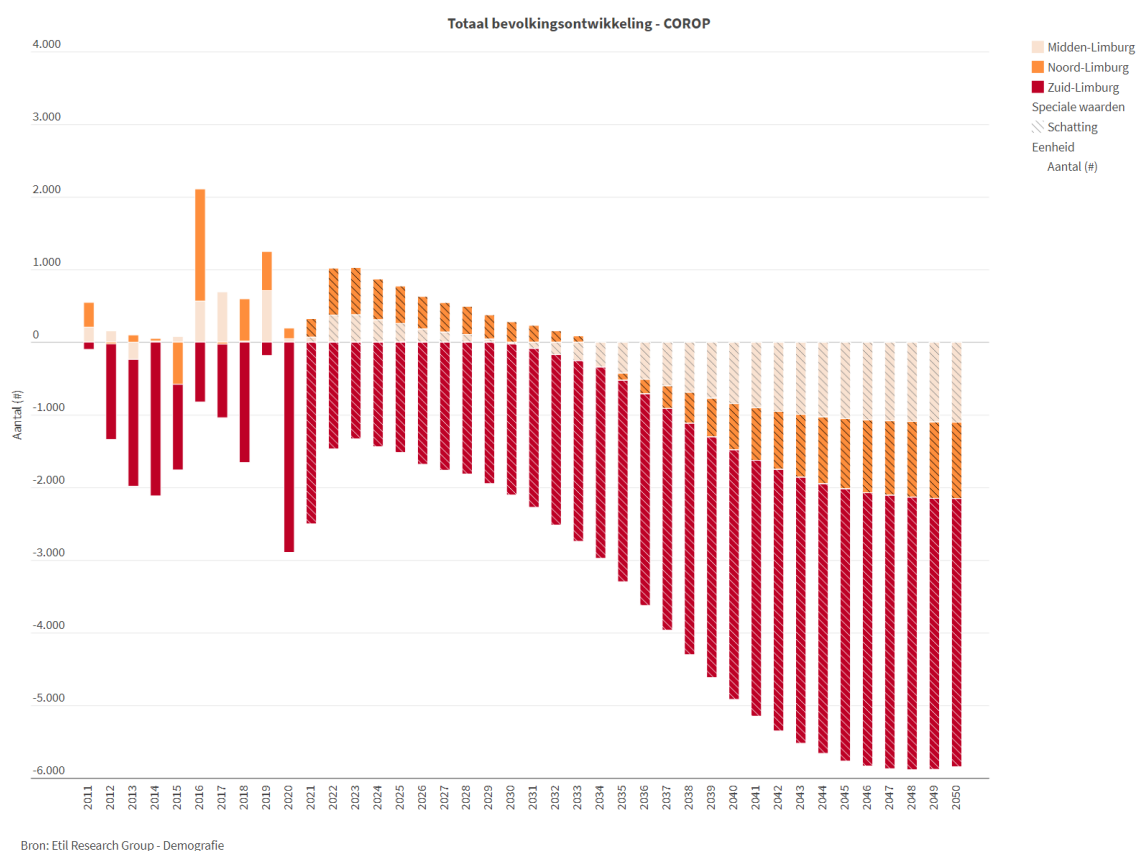
---

⁸⁷ <https://www.uu.nl/onderzoek/instituties-voor-open-samenlevingen/brede-welvaartsindicator>

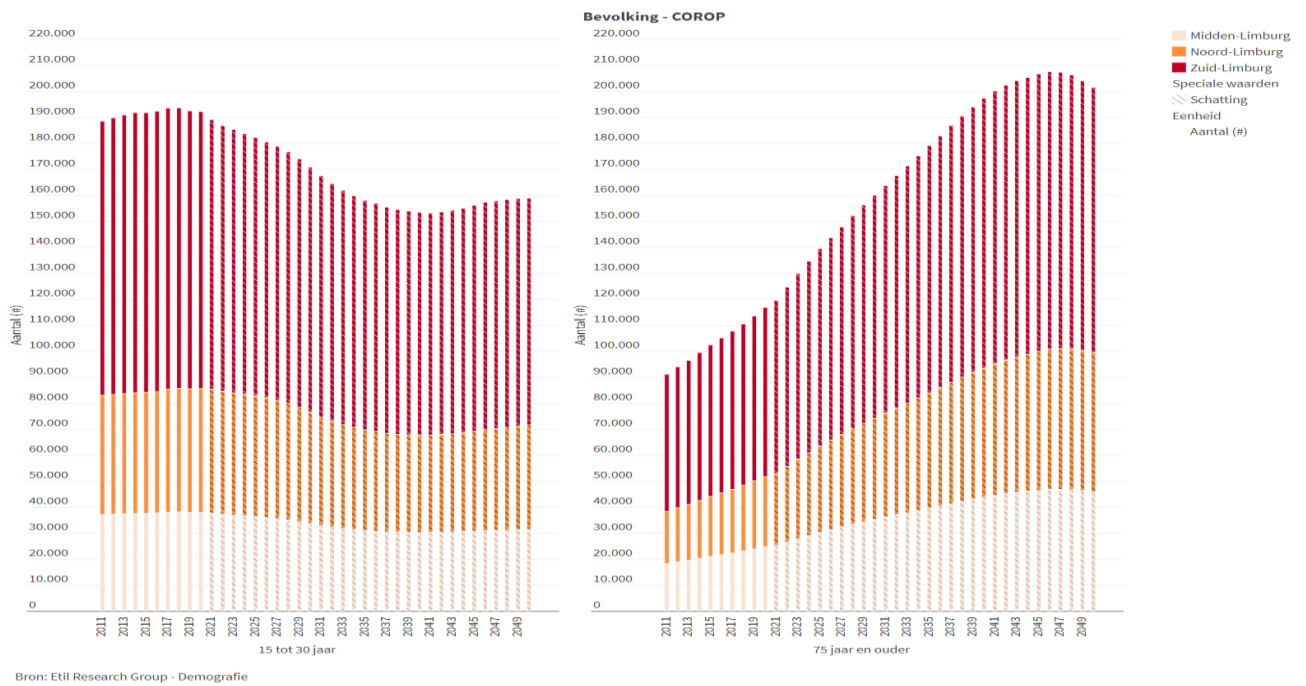
BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN EN BESCHOUWING

De indicatoren die worden toegelicht in het overzicht per thema leveren informatieve inzichten op over de stand van brede welvaart in Limburg. De belangrijkste bevindingen worden in dit hoofdstuk op een rij gezet, waarna een beschouwing hierop wordt gegeven.

Er is echter nog een belangrijke bevinding in relatie tot brede welvaart die niet is opgenomen in de CBS monitor brede welvaart, namelijk de bevolkingsontwikkeling. Dit is te verklaren, aangezien deze indicator niet gemakkelijk is uitgedrukt naar individuele omstandigheden. Limburg blijft kampen, volgens de meest recente prognoses, met een negatieve ontwikkeling in het inwoneraantal.

Ondanks beperkte groei in de sub-regio's Noord- en Midden-Limburg zal de daling constant zijn in Zuid-Limburg. Gelijktijdig is te zien dat er sprake is van 'ontgroening' en 'vergrijzing' van de Limburgse samenleving. Het aantal inwoners tussen de 15 en 30 jaar neemt af, terwijl het aantal inwoners boven de 75 jaar toeneemt. Deze ontwikkelingen houden verband met de indicatoren zoals genoemd in de monitor brede welvaart en spelen daarmee ook een rol in beleidsontwikkeling de komende jaren.

Bron: Etli Research Group - Demografie

Gestart wordt met het thema **gezondheid**. Dit beeld is voor Limburg niet onverdeeld positief. Zo hebben Limburgers vaker overgewicht, langdurige ziekten en aandoeningen, en een lagere (gezonde) levensverwachting. Dit geldt met name voor de sub-regio Zuid-Limburg. Ook de ervaren gezondheid in de twee GGD-regio's wordt minder vaak als 'goed' bestempeld. Kijkend naar de cijfers over **welzijn**, zijn Limburgers overwegend tevreden met het leven en de vrije tijd. Hierbij bestaat verschil tussen de sub-regio's, waarbij men in Noord-Limburg minder tevreden is over de vrije tijd, maar wel tevreden is over het leven. Voor de sub-regio Zuid-Limburg geldt het omgekeerde. Bekend is dat factoren zoals onderwijs en migratieachtergrond hierop van invloed zijn, maar het is onvoldoende onderzocht of en in welke mate dit geldt voor de Limburgse sub-regio's.

Op het gebied van **materiële welvaart** zien we dat het mediaan besteedbaar inkomen in Limburg tot de laagste van Nederland behoort, met Zuid-Limburg als negatieve uitschieter. Het bruto binnenlands product van Limburg ligt ook lager dan het landelijk gemiddelde. Traditioneel gezien zijn dit cijfers die de welvaart van een gebied meten. In de systematiek van de Monitor Brede Welvaart draagt deze indicator samen met alle andere indicatoren bij aan brede welvaart.

Wanneer gekeken wordt naar het thema **arbeid en vrije tijd** zijn Limburgers bovengemiddeld tevreden over de reistijd van en naar het werk. Het werkloosheidspercentage ligt onder of op het landelijk gemiddelde. De vacaturegraad en arbeidsparticipatie leveren een licht negatief beeld op van de arbeidsmarkt, hoewel dit niet los gezien kan worden van de actuele spanningsindicator arbeidsmarkt⁸⁸, die niet is opgenomen in de Monitor Brede Welvaart. Verder blijkt dat het overwegend goed **wonen** is in Limburg. Voorzieningen zoals scholen, horeca en sportterreinen zijn dichtbij en Limburgers zijn tevreden over de woonomgeving en de eigen woning, hoewel dat laatste voor Zuid-Limburg in mindere mate geldt.

Opvallend te noemen zijn de cijfers die betrekking hebben op het thema **samenleving**. De sociale cohesie en onderlinge verbondenheid is in Limburg al jaren het laagst van heel Nederland. Dit uit zich onder andere in steeds minder contact met naasten, een laag vertrouwen in instituties en een relatief

⁸⁸ De spanningsindicator arbeidsmarkt van het UWV geeft een beeld over de spanning tussen de openstaande vraag en het direct beschikbare aanbod op de arbeidsmarkt. Dit wordt berekend door het geschatte aantal openstaande vacatures te delen door het aantal personen dat op hetzelfde moment korter dan 6 maanden WW ontvangt.

laag vertrouwen in de medemens. Daarnaast kent Limburg structureel de minste actieve vrijwilligers van Nederland.

In de politiedistricten Zuid-West Limburg en Parkstad voelen Limburgers zich veel vaker **onveilig** dan in andere delen van Limburg en Nederland. Ook het aantal ondervonden delicten ligt hier hoger. Algemeen gezien worden minder misdrijven geregistreerd, al is het de vraag of dit komt door een daadwerkelijk minder lager aantal misdrijven of bijvoorbeeld door een geringere aangiftebereidheid.

Tot slot kennen met name het midden en het noorden van Limburg een bovengemiddeld aantal hectare natuur- en bosgebied en een uitstekende kwaliteit van het zwemwater. Op andere aspecten van het thema **milieu**, zoals uitstoot van fijnstof en de afstand tot openbaar groen worden gemiddelde cijfers gemeten. Echter, met name Zuid-Limburg is een 'groot-uitstoter' van broeikasgasemissies te noemen.

BESCHOUWING

Deze proeve van de Staat van Limburg dient twee doelen. Het is allereerst een aanzet om brede welvaart tastbaar te maken voor een breder publiek. Vragen als 'wat valt er precies onder brede welvaart?' en 'hoe maken we brede welvaart inzichtelijk?' worden op dit moment beantwoord door de meest voor de hand liggende, door het CBS aangehouden systematiek aan te wenden. Een extra voordeel hiervan is dat makkelijk aangesloten kan worden bij nationale ontwikkelingen en vergelijkingen met andere regio's in Nederland snel gemaakt zijn.

Dit raakt ook het tweede doel van deze proeve van de Staat van Limburg, het vertalen van nationale cijfers naar een regio-specifiek beeld. Waar op nationaal niveau al verschil bestaat tussen provincies, zo zijn deze verschillen ook aanwezig tussen de Limburgse sub-regio's. Hierbij is gekozen voor verschillende regio-indelingen. Zo wordt in dit document gebruik gemaakt van COROP-regio's, de standaardindeling van bijvoorbeeld het CBS, maar ook van GGD-Regio's en politiedistricten. De reden hiervoor is tweeledig. Enerzijds tracht de Staat van Limburg hiermee aan te sluiten bij de realiteit van professionals die elke dag aan een beter Limburg werken, bijvoorbeeld bij de GGD en de Politie. Anderzijds zijn sommige cijfers niet beschikbaar op COROP-niveau. Om toch een regio-specifiek beeld te geven is geput uit aanverwante bronnen met andere regio-indelingen.

Deze Staat van Limburg geldt niet als de 'definitieve waarheid' over brede welvaart. Op alle niveaus (Europees, nationaal, interprovinciaal) zijn organisaties zoekende naar een goede en uniforme monitoringssystematiek. Dit houdt in dat de komende jaren hoogstwaarschijnlijk nog wijzigingen plaatsvinden. Wil Limburg de komende jaren goede aansluiting vinden bij het regeringsbeleid en de Europese ontwikkelingen, dan is het van belang om nadrukkelijk de vinger aan de pols te houden en geen solistische en/of afwijkende koers ten opzichte van bijvoorbeeld nationale planbureaus te varen.

Zoals eerder vermeld is het gebrek aan up-to-date cijfers een beperking. Het merendeel van de cijfers gaat over de periode voor 2020. Dit betekent ook dat de meest actuele ontwikkelingen van de coronapandemie niet voor elk thema zijn meegenomen. Voor thema's als gezondheid en arbeid zijn zulke cijfers wel toegevoegd. Om deze reden zijn ook de CBS-cijfers uit 2019 over 'Later' buiten beschouwing gelaten, aangezien deze een vertekend beeld van de realiteit kunnen veroorzaken.

Het monitoren van maatschappelijke ontwikkelingen blijft zoeken naar een balans tussen zeer actuele data, die misschien minder betrouwbaar zijn en betrouwbare data, die vaak door controleslagen later beschikbaar komen. Deze balans zal continu onderwerp van dialoog moeten zijn, waarbij ruimte voor argumentatie nodig is voor enerzijds het maatschappelijk belang van actuele data en anderzijds de (technische) complexiteit van het aanleveren hiervan. Vooralsnog geldt de Monitor Brede Welvaart van het CBS als beste alternatief.

Het in kaart brengen en volgen van belangrijke indicatoren van sociale, maatschappelijke en economische ontwikkelingen is cruciaal om te kunnen koersen op vooruitgang van de brede welvaart in Limburg. De interpretatie van gepresenteerde cijfers behoeven echter enige toelichting en nuance. Een onontkoombare implicatie van monitoring is namelijk dat een beperkt beeld kan ontstaan van de maatschappelijke situatie en dat aan gepresenteerde cijfers een te brede betekenis wordt toegekend. Door verstandig gebruik en verantwoorde duiding van gegevens kan worden voorkomen dat dat te snel conclusies worden getrokken en actie wordt ondernomen. Een voorbeeld:

De Monitor Brede Welvaart van het CBS geeft aan dat het percentage hoogopgeleide bevolking een goede indicator is voor brede welvaart. Dit is op zichzelf logisch. Immers, er aangetoond is dat een hoog opleidingsniveau positief correleert met bijvoorbeeld minder overgewicht, een hogere levensverwachting, een betere ervaren gezondheid en meer tevredenheid met het leven. Daar bovenop correleert een hoog opleidingsniveau positief met bijvoorbeeld het mediaan besteedbaar inkomen onder het thema materiële welvaart. Ook dit is logisch, aangezien individuen met een hogere opleiding vaak bovenmodaal betaald werk uitvoeren. Op basis van deze gegevens zou men vrij snel de conclusie kunnen trekken dat het steeds beter zal gaan met de brede welvaart in Limburg naarmate er meer hoogopgeleiden wonen.

Stel dat deze conclusie een speerpunt van maatschappelijk beleid en uitvoering wordt. Met zou dan alles op alles zetten om in Limburg een steeds maar hoger wordend aandeel hoogopgeleide bevolking te creëren. Dat zou echter haaks staan op de realiteit en diversiteit van de samenleving. In lijn met de arbeidsmarkt is het wenselijk dat de samenleving qua opleidingspatroon evenwichtig en divers is, en er niet op één opleidingstype georiënteerd wordt.

Deze hypothetische situatie is een uitvergroting van de mogelijke consequenties die het eenzijdig interpreteren van een indicator kan opleveren, en is bedoeld als goede raad om genuanceerd naar de cijfers en hun onderlinge samenhang te kijken. Het goed duiden van de cijfers is daarvoor een eerste stap.

In dit verband heeft ook het werkwoord 'duiden' enige duiding nodig. In de eerste plaats gaat het om helderheid te scheppen over 'wat er precies staat'. Daartoe wordt in rapporten, zoals ook deze Staat van Limburg, elke grafiek voorzien van een begeleidende tekst die de visuele weergave vertaalt naar woorden. Dit is echter een beperkte manier van duiden, want het betreft vaak niet meer dan een beschrijving van hetgeen zich heeft afgespeeld.

De beschrijving van een enkele indicator biedt echter, zoals ook geïllustreerd met het eerdere hypothetische voorbeeld, in de regel nog onvoldoende houvast voor effectief en efficiënt maatschappelijk beleid en verstandige uitvoering. Voor dat laatste is een diepere vorm van 'duiden' nodig, in de zin van 'verklaren'. Dit lijkt een kleine nuance, maar is in de praktijk een groot verschil. Het verklaren van cijfers geeft een antwoord op de 'waarom-vraag'. Duiding van de indicator 'vertrouwen in anderen' geeft dan bijvoorbeeld antwoord op de vraag 'waarom heeft 45,6% van de Limburgers geen vertrouwen in anderen?'. Om tot deze antwoorden te komen is het verzamelen van aanvullende informatie of uitvoeren van diagnosticerend (wetenschappelijk) onderzoek, waaronder ook kwalitatief onderzoek, nodig. Alleen dan kan helderheid ontstaan over causale verbanden rond en tussen indicatoren, wat de slechts beperkte informatie over 'correlaties' of 'indicaties' overstijgt. Het is wenselijk om hierbij de samenwerking met en tussen maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen op inhoud te verstevigen, zodat men elkaars gegevens en expertise optimaal kan benutten.

Tot slot: informatie levert naast nieuwe inzichten naar verwachting ook nieuwe vragen op die van nader belang kunnen zijn voor beleidsopgaven en uitvoeringsplannen. Ook om die reden is het groeien vanuit **beschrijvende** naar **diagnosticerende** analyses een belangrijke stap voorwaarts in het doorgronden van onze complexe maatschappelijke structuren in de context van brede welvaart.

OVERZICHT NAAR THEMA

In dit hoofdstuk is een overzicht weergegeven van de indicatoren per thema. Hierbij worden cijfers gebruikt uit de regionale monitor Brede Welvaart 2020. Dit betekent dat de cijfers zoals weergegeven in onder andere de tekstvakken het peiljaar 2019 kennen, tenzij anders vermeld.

GEZONDHEID

In de context van brede welvaart is een basisgegeven dat naast economische groei en materiële welvaart, andere factoren evenzeer van invloed zijn op het welvaren van een gebied en de bevolking. Gezondheid speelt hierin een belangrijke rol, en is nadrukkelijk gerelateerd aan andere gebieden zoals arbeid, wonen, samenleving en milieu. De gezondheid van de bevolking in de context van brede welvaart wordt in deze proeve van de Staat van Limburg weergegeven aan de hand van vijf indicatoren:

- Overgewicht
- Het aantal personen met één of meer langdurige ziekte(n) of aandoening(en)
- De ervaren gezondheid
- Levensverwachting
- Gezonde levensverwachting

OVERGEWICHT

Het percentage personen van 19 jaar en ouder met een BMI van 25,0 kg/m² en hoger. Cijfers over lichaamsgewicht zijn gebaseerd op zelf-gerapporteerde waarden. De Body Mass Index (BMI) is een maat voor overgewicht, berekend als het quotiënt van het gewicht in kilogrammen en het kwadraat van de lengte in meters (kg/m²).

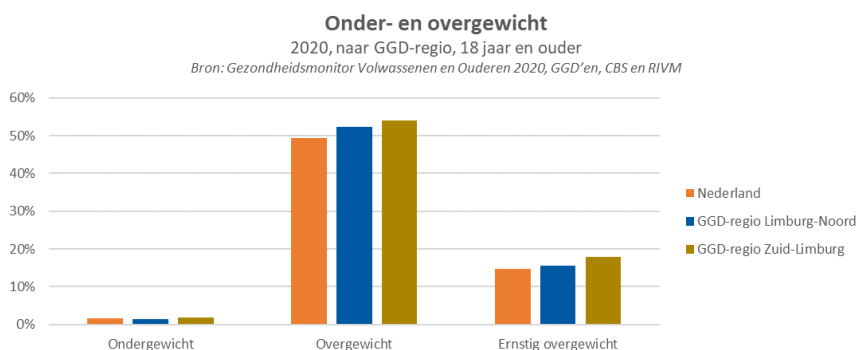
49,4% van de Nederlandse bevolking boven de 18 jaar heeft overgewicht

53,2% van de Limburgers boven de 18 jaar heeft overgewicht

Individuele met overgewicht hebben een grotere kans op gezondheidsrisico's dan personen met een gezond gewicht. De prevalentie van overgewicht neemt al een aantal jaren toe, en ernstig overgewicht (obesitas) komt relatief vaker voor bij laagopgeleide inwoners (CBS i.s.m. RIVM, 2021). In de regionale Monitor Brede Welvaart waren enkel cijfers van 2012 en 2016 over gewicht beschikbaar. Dit heeft te maken met de frequentie van uitgevoerde onderzoeken en monitors. Inmiddels is de Gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen 2020 gepubliceerd, die uitgevoerd is door de GGD'en, het CBS en het RIVM.

Deze monitor geeft inzicht in de meest recente cijfers over gewicht, waarbij deze uitgesplitst zijn naar GGD-regio. Belangrijk is hierbij te vermelden is dat uitgegaan wordt van volwassenen van 18 jaar en ouder, in plaats van 19 jaar en ouder zoals in de Monitor Brede Welvaart. Hierdoor zijn de cijfers onderling niet direct te vergelijken.

Uit de cijfers van de Gezondheidsmonitor blijkt dat Limburg een hoger percentage volwassenen met overgewicht en ernstig overgewicht kent. De GGD-regio Zuid-Limburg scoort hierin het hoogst.

Recente onderzoeksresultaten van het MUMC+ laten zien dat tijdens de coronapandemie het merendeel van de kinderen minder is gaan bewegen, meer ongezonde snacks is gaan eten en in gewicht is aangekomen. Een kleine groep kinderen is juist gezonder is gaan leven. Deze trend leek zich voort te zetten toen scholen en sportclubs weer open gingen. Wanneer deze verschillen verder groeien is de verwachting dat kwetsbare kinderen sterker getroffen worden en de kloof tussen gezond en ongezond groeit.

LANGDURIGE ZIEKTEN EN AANDOENINGEN

Het percentage personen van 19 jaar en ouder met één of meer langdurige ziekte(n) of aandoening(en). Langdurig is (naar verwachting) 6 maanden of langer.

32,2% Van de inwoners van Nederland heeft één of meer langdurige ziekte(n) of aandoening(en)

36,8% Van de Limburgers heeft één of meer langdurige ziekte(n) of aandoening(en)

Ook het percentage personen met één of meer langdurige ziekte(n) of aandoeningen is relevant voor de algehele gezondheid van de bevolking. De verwachting is dat het aantal mensen met een chronische aandoening vanwege de vergrijzing zal toenemen. Ook hebben artsen en de mensen zelf meer aandacht voor chronische ziekten waardoor diagnoses eerder worden gesteld. Daarnaast bevorderen vroege opsporing en een betere behandeling dat mensen langer kunnen leven met hun ziekte.

Ook voor deze indicator zijn in de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS slechts cijfers uit 2012 en 2016 beschikbaar. Inmiddels zijn voor deze indicator cijfers uit de Gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen 2020 beschikbaar, die uitgevoerd is door de GGD'en, het

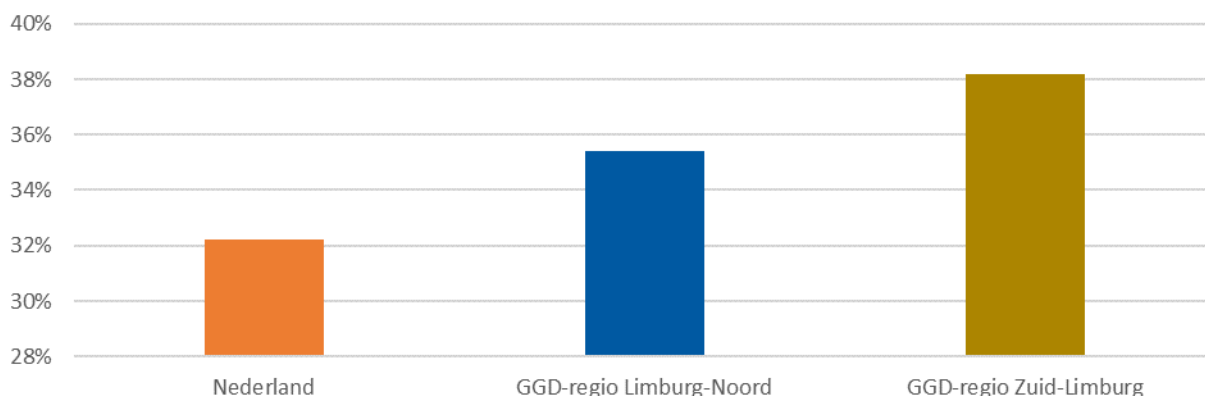
CBS en het RIVM. Hier is het wederom belangrijk om te vermelden is dat in deze monitor uitgegaan wordt van volwassenen van 18 jaar en ouder, in plaats van 19 jaar en ouder zoals in de Monitor Brede Welvaart. Hierdoor zijn de cijfers, net als bij overgewicht en ervaren gezondheid, niet direct onderling te vergelijken.

Limburg kent, in zowel de monitor Brede Welvaart 2019 als de Gezondheidsmonitor 2020, stevast het hoogste percentage personen met één of meer langdurige ziekte(n) of aandoening(en). Dit geldt voor beide GGD-regio's, die met respectievelijk 38,2% (Zuid-Limburg) en 35,4% (Limburg-Noord) de hoogste percentages van Nederland kennen.

Personen met één of meer langdurige aandoeningen of ziekten

2020, naar GGD-regio, 18 jaar en ouder

Bron: Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen 2020, GGD'en, CBS en RIVM

ERVAREN GEZONDHEID

Het percentage personen van 19 jaar en ouder met antwoordcategorie 'goed' of 'zeer goed' op de vraag naar de algemene gezondheidstoestand.

79,1% Van de inwoners van Nederland ervaart de eigen gezondheid als goed

74,6% Van de Limburgers ervaart de eigen gezondheid als goed

Ervaren gezondheid is het oordeel over de eigen gezondheid en heeft betrekking op zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid. Ook leefstijlfactoren (zoals roken en weinig bewegen) kunnen het oordeel over de eigen gezondheid mede bepalen. Hoe mensen hun eigen gezondheid waarderen blijkt samen te hangen met leeftijd. Zo kijken ouderen vooral naar chronische aandoeningen, lichamelijke beperkingen en zorggebruik als ze hun gezondheid beoordelen, terwijl jongeren fitheid en leefstijl noemen.

Ook voor deze indicator zijn in de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS slechts cijfers uit 2012 en 2016 beschikbaar. Inmiddels zijn voor deze indicator cijfers uit de Gezondheidsmonitor volwassenen

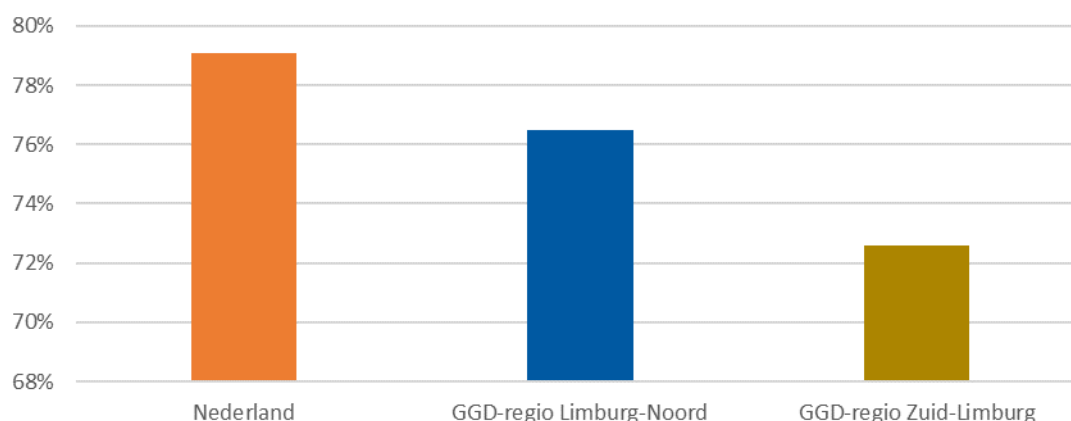
en ouderen 2020 beschikbaar, die uitgevoerd is door de GGD'en, het CBS en het RIVM. Hier is het wederom belangrijk om te vermelden dat in deze monitor uitgegaan wordt van volwassenen van 18 jaar en ouder, in plaats van 19 jaar en ouder zoals in de Monitor Brede Welvaart. Hierdoor zijn de cijfers niet direct onderling te vergelijken.

Uit de Gezondheidsmonitor Volwassenen en ouderen 2020 blijkt dat 79,1% van de Nederlandse bevolking zijn of haar eigen gezondheid als goed beoordeeld. Dit geldt echter maar voor 74,6% van de Limburgers. Ook is bij deze cijfers het verschil zichtbaar tussen de Limburgse GGD-regio's. Zo waardeert 76,5% van de inwoners uit de GGD-regio Limburg-Noord hun gezondheid als goed, ten opzichte van 72,6% van de inwoners uit de GGD-regio Zuid-Limburg.

Ervaren gezondheid goed tot zeer goed

2020, naar GGD-regio, 18 jaar en ouder

Bron: Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen 2020, GGD'en, CBS en RIVM

LEVENSV ERWACHTING

Levensverwachting in jaren bij geboorte. Gemiddelde waarde over periode 2013-2016.

79,8 jaar is de gemiddelde levensverwachting voor Nederlandse mannen bij geboorte

79,4 jaar is de gemiddelde levensverwachting voor Limburgse mannen bij geboorte

83,2 jaar is de gemiddelde levensverwachting voor Nederlandse vrouwen bij geboorte

83,1 jaar is de gemiddelde levensverwachting voor Limburgse vrouwen bij geboorte

De levensverwachting bij geboorte wordt gezien als een belangrijke indicator voor de algemene gezondheid in een gebied. Deze indicator is het totaal aantal te leven jaren dat een persoon bij geboorte gemiddeld mag verwachten. Het is belangrijk deze te onderscheiden van de gezonde levensverwachting zoals verderop beschreven. Bij levensverwachting wordt verschil gemaakt tussen mannen en vrouwen. De gemiddelde levensverwachting is de afgelopen jaren in Nederland sterk gestegen: in de periode 2013-2016 naar 79,8 jaar voor mannen en 83,2 jaar voor vrouwen.

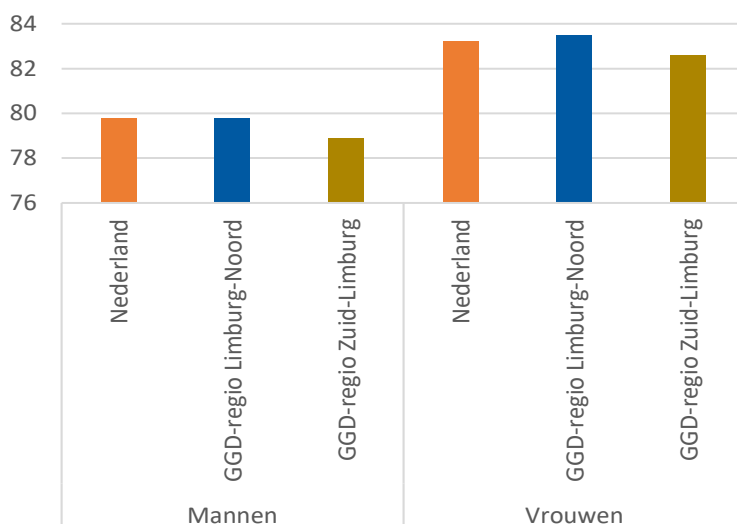
De levensverwachting bij geboorte in Limburg ligt voor zowel mannen als vrouwen iets onder het landelijk gemiddelde. Met name in de GGD-regio Zuid-Limburg blijft deze achter. Zo is de gemiddelde levensverwachting bij geboorte voor mannen in Zuid-Limburg met 78,9 jaar bijna een jaar lager dan het landelijk gemiddelde. Voor vrouwen is deze met 82,6 jaar iets meer dan een half jaar lager.

Wanneer gekeken wordt naar de landelijke cijfers voor levensverwachting, valt op dat er niet enkel verschillen zijn tussen mannen en vrouwen, maar ook in de levensverwachting naar opleidingsniveau. Uit de meest recente bronnen van het CBS blijkt dat gedurende de periode 2015 – 2018 de levensverwachting voor mannen met een laag onderwijsniveau gemiddeld 7,9 jaar lager ligt dan voor mannen met een hoog opleidingsniveau. Voor vrouwen geldt een verschil van 6,2 jaar.

Levensverwachting bij geboorte

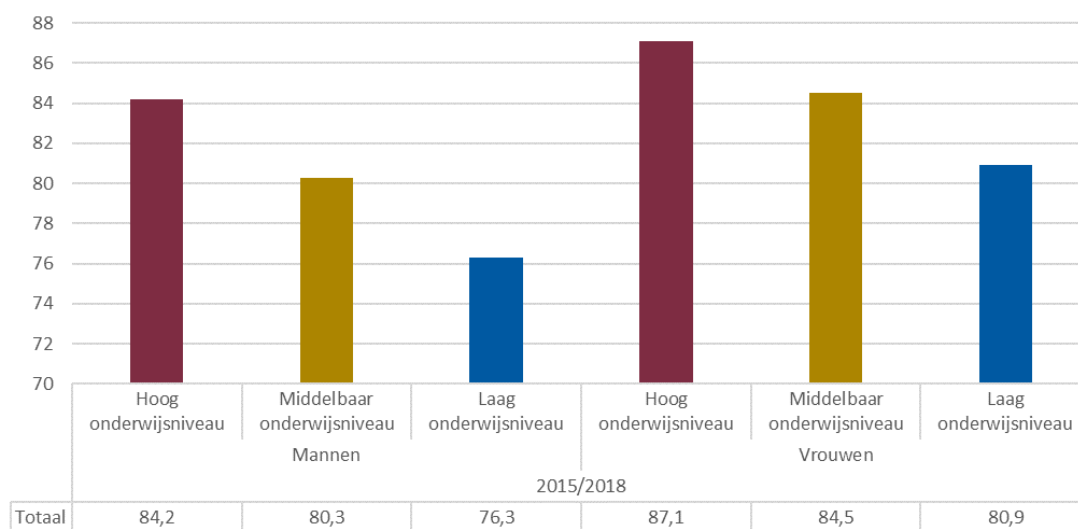
periode 2013 - 2016, naar GGD-regio

Bron: CBS Doodsoorzakenstatistiek, gegevens bewerkt door RIVM

Levensverwachting bij geboorte 2015/2018

Nederland, in jaren, naar opleidingsniveau en geslacht
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

GEZONDE LEVENSV ERWACHTING

De gezonde levensverwachting bij geboorte is het gemiddeld aantal jaren dat mensen naar verwachting in goede gezondheid kunnen doorbrengen. De gezonde levensverwachting combineert de beschikbare gegevens over de op het moment van meting geldende sterftekansen en de gezondheidstoestand.

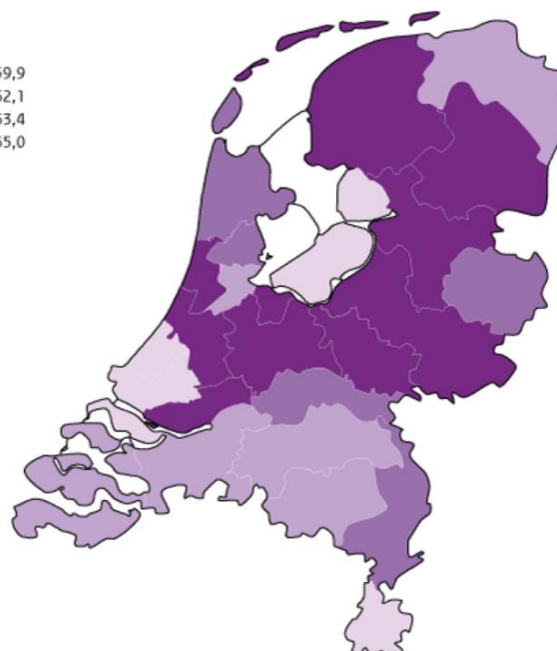
Naast de levensverwachting zoals zojuist beschreven, is het relevant om de gezonde levensverwachting mee te nemen in deze Staat van Limburg. Deze wordt uitgedrukt in het per persoon bij geboorte gemiddeld te verwachten aantal levensjaren in als goed ervaren gezondheid, en geeft een goede indicatie van de kwaliteit van onze brede welvaart. Deze cijfers zijn afkomstig uit de Gezondheidsmonitor 2020, uitgevoerd door het RIVM en CBS, en bieden informatie op landelijk niveau.

Levensverwachting in goed ervaren gezondheid 2016

Per GGD

Jaren

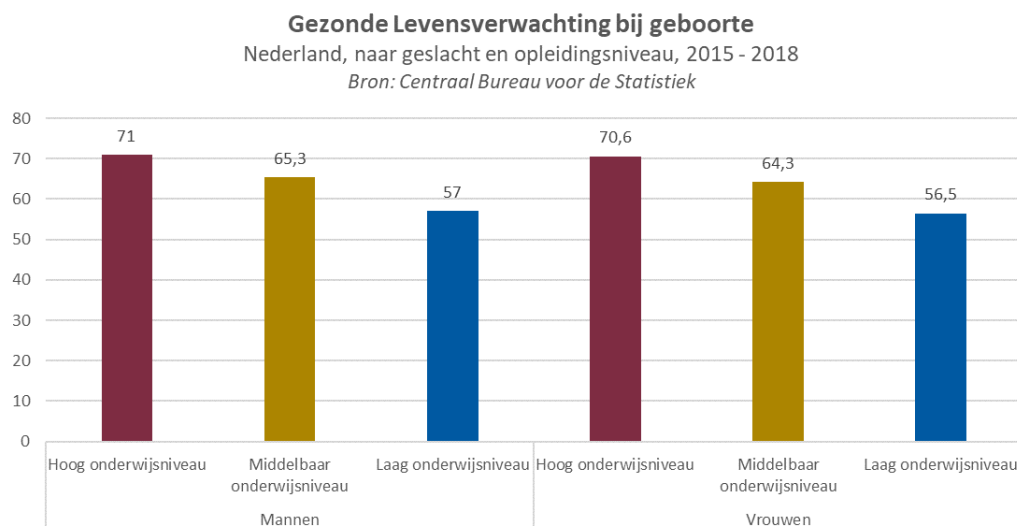
- 58,9 - 59,9
- 59,9 - 62,1
- 62,1 - 63,4
- 63,4 - 65,0

Uit deze monitor blijkt, in tegenstelling tot de algehele levensverwachting, dat vrouwen een lagere gezonde levensverwachting hebben dan mannen. Vrouwen leven gemiddeld 1,6 jaar korter in als goed ervaren gezondheid, 2,7 jaar korter zonder matige of ernstige beperkingen, 5,0 jaar korter zonder chronische ziekten en 1,3 jaar korter in goede geestelijke gezondheid. De jaren die vrouwen meer leven dan mannen, leven ze dus niet in goede gezondheid.

Uit de gezondheidsmonitor 2016 bleek, na uitsplitsing naar GGD-regio's, dat de GGD-regio Zuid-Limburg de laagste levensverwachting in goed ervaren gezondheid kende.

Opvallend zijn ook de grote opleiding-gerelateerde verschillen in gezonde levensverwachting. Hoogopgeleide mannen leven gemiddeld 14 jaren meer in goed ervaren gezondheid dan laagopgeleide mannen. Voor hoogopgeleide vrouwen is hetzelfde te zien: ze leven gemiddeld 14,1 jaren meer in goed ervaren gezondheid dan laagopgeleide vrouwen. De opleiding-gerelateerde verschillen in de levensverwachting in goed ervaren gezondheid zijn groter dan de opleiding-gerelateerde verschillen in de totale levensverwachting.

WELZIJN

Voor de mens is naast gezondheid het algemeen welzijn een essentieel element van brede welvaart. Behalve dat welzijn op zichzelf voor elk individu een belangrijk, continu na te streven doel is, draagt het ook bij aan een betere gezondheid, een prettiger sociaal klimaat⁸⁹ en een betere basis om maatschappelijk te kunnen presteren. In de monitor Brede Welvaart wordt het welzijn gemeten aan de hand van twee indicatoren:

- Tevredenheid met het leven
- Tevredenheid met vrije tijd

In deze cijfers kon de invloed van de coronapandemie nog niet verwerkt worden. Gegevens hierover volgen later.

TEVREDENHEID MET HET LEVEN

Het deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden.

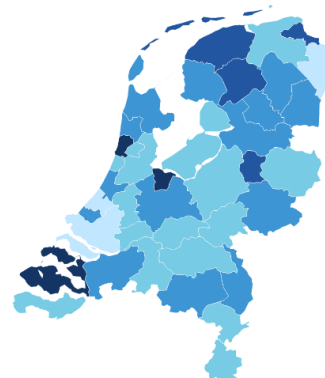
87,3% van de inwoners van Nederland is tevreden met het leven

87,3% van de Limburgers is tevreden met het leven

De afgelopen jaren is in Nederland een stijgende lijn te zien in de tevredenheid met het leven. In 2019 zijn 87,3% van de Nederlandse inwoners tevreden met het leven. Dat jaar gaven ook 87,3% van de Limburgers aan tevreden met het leven te zijn. Hiermee zijn de Limburgers over het algemeen genomen even gelukkig als de gemiddelde Nederlander. Toch zijn in Limburg sterke regionale verschillen waar te nemen. Zo zijn de inwoners

van Noord-Limburg stevast gelukkiger dan de gemiddelde Nederlander en ligt in Zuid-Limburg dit percentage lager.

Tevredenheid met het leven in 2019
Jaar regiodeling: 2019

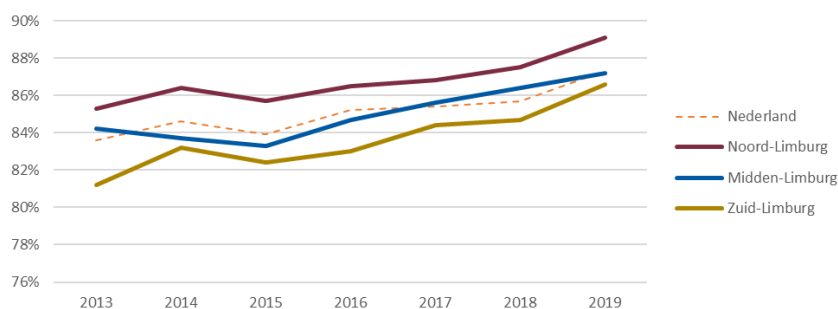
Tevredenheid met het leven
% van de bevolking van 18 jaar of ouder is tevreden met het leven
— onbekend — 84.4 – 84.8 — 84.8 – 87.8 — 87.8 – 89.5 — 89.5 – 91.4 — 91.4 – 93.5

De tevredenheid met het leven hangt met diverse factoren samen, zoals het gemiddelde opleidingsniveau en het percentage inwoners met een migratieachtergrond (CBS, 2020). Zo hangt in Zuid-Limburg de lagere tevredenheidsscore samen met het gemiddeld lagere onderwijsniveau en de slechtere ervaren gezondheid (CBS, 2020).

Daarnaast tellen de delen van Nederland waar qua tevredenheid hoog wordt gescoord, zoals Friesland en Zeeland maar ook Noord-Limburg, relatief weinig mensen met een migratieachtergrond. Deze samenhangen kunnen niet zo maar causaal geïdentificeerd worden, want er spelen vele andere sociale factoren mee.

Tevredenheid met het leven

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

⁸⁹ Diener, 2006; Judge en Wanatabe, 1993; Lyubomirsky, King en Diener, 2005; Veenhoven, 2006

TEVREDENHEID MET VRIJE TIJD

Het deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de hoeveelheid vrije tijd die u heeft. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden.

74,2% van de inwoners van Nederland is tevreden met de vrije tijd

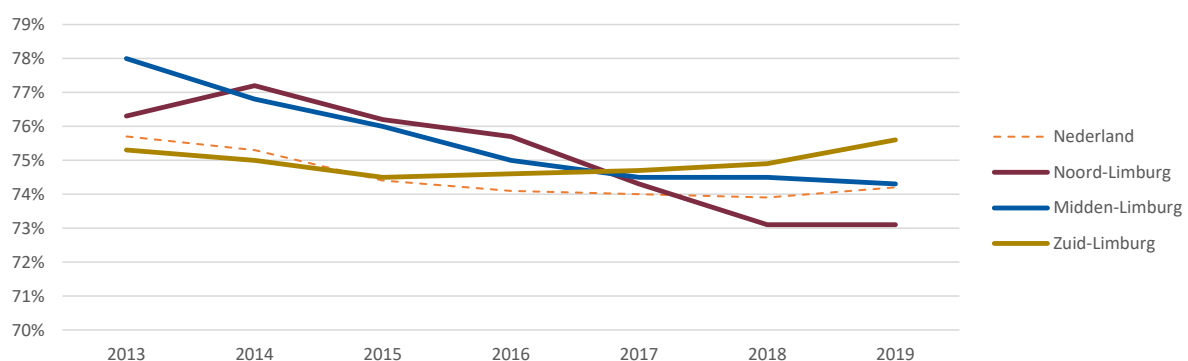
74,4% van de Limburgers is tevreden met de vrije tijd

Ook de mate waarin men tevreden is met de vrije tijd is van invloed op het welzijn van de bevolking. In 2019 was 74,4% van de Limburgers hier tevreden over, ten opzichte van een nationaal gemiddelde van 74,2%. De afgelopen jaren is echter, zowel in Nederland als in Limburg, over het geheel genomen een dalende lijn waar te nemen in de tevredenheid met de vrije tijd.

Kijkend naar de regionale verdeling van deze indicator valt enerzijds de sterk dalende trend in Noord-Limburg op. Waar in 2014 en 2015 de inwoners van Noord-Limburg een hogere tevredenheid met de vrije tijd kenden in vergelijking tot de rest van Limburg en het Nederlands gemiddelde, valt dit percentage in 2019 lager uit. Anderzijds ervaren de Zuid-Limburgers, tegen de algemene trend in, sinds 2015 elk jaar meer tevredenheid met de vrije tijd.

Tevredenheid met vrije tijd

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

MATERIËLE WELVAART

Materiële welvaart komt dicht in de buurt bij traditionele opvattingen van welvaart. De materiële welvaart wordt gevormd door het inkomen dat mensen te besteden hebben, en de goederen en diensten die zij daarmee kunnen kopen om invulling en kleur te kunnen geven aan hun leven (CBS, 2021). In de Monitor Brede Welvaart 2019 werd dit vertaald naar de volgende indicatoren:

- Mediaan besteedbaar inkomen
- Bruto binnenlands product (bbp)

Vanuit de context brede welvaart is het echter belangrijk om te meten in welke mate huishoudens en individuen de vruchten plukken van economische groei. In 2009 werd al gepleit om niet langer het bruto binnenlands product (bbp), maar de inkomens of het consumptieniveau van huishoudens als maatstaf voor materiële welvaart te gebruiken⁹⁰. Dit is in de nationale Monitor Brede Welvaart 2020 al aangepast. Vanwege ontbrekende cijfers op regionaal niveau wordt, ten behoeve van een integraal en vergelijkbaar beeld, in deze proeve van de Staat van Limburg nog het bbp opgenomen.

⁹⁰ Stiglitz et al (2009), The measurement of economic performance and social progress revisited

MEDIAAN BESTEEDBAAR INKOMEN

Het mediaan gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden, in euro's. Bij de berekening wordt gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens. De mediaan is het middelste getal wanneer alle inkomens van alle huishoudens van laag naar hoog worden gesorteerd.

€25.600 Mediaan
besteedbaar
inkomen in
Nederland

€24.800 mediaan
besteedbaar
inkomen in Limburg

Het mediaan besteedbaar inkomen kent sinds 2013 een jaarlijkse groei. In Nederland betrof in 2018 het mediaan besteedbaar inkomen per huishouden €25.600, in Limburg lag dit lager met €24.800 per huishouden. Limburg kende hiermee, na Groningen en Friesland, het laagste mediaan besteedbaar inkomen van Nederland. De hoogte van het inkomen kent een sterk verband met opleidingsniveau (CBS, 2019).

Mediaan besteedbaar inkomen in 2018

Jaar regioindeling: 2019

Wanneer de indicator op regionaal niveau bekeken wordt, valt op dat het mediaan besteedbaar inkomen in zowel Midden- als Noord-Limburg boven het nationaal gemiddelde ligt. De sub-regio Zuid-Limburg kent daarentegen een fors lager mediaan besteedbaar inkomen. De sub-regio behoort ook nationaal gezien, samen met enkele noordelijke sub-regio's, tot de gebieden met de laagste mediaan besteedbare inkomens. Dit is vooral te verklaren door de cijfers in de gemeenten Vaals, Heerlen, Kerkrade en Maastricht, die tot de 12 gemeenten met de laagst mediaan besteedbare inkomens van Nederland horen.

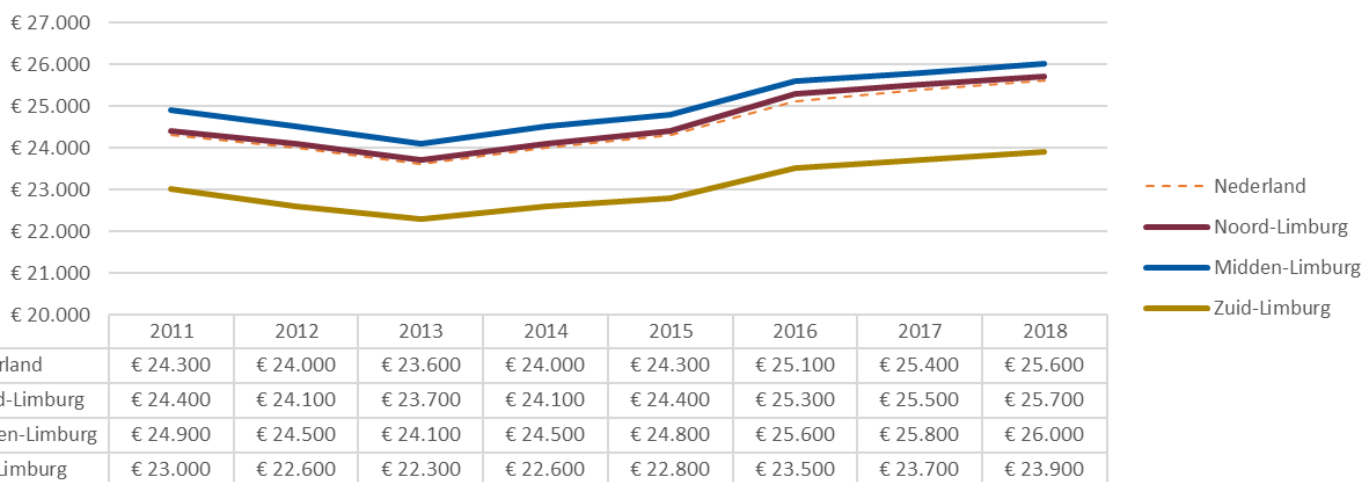
Mediaan besteedbaar inkomen
euro per huishouden, gecorrigeerd voor inflatie, in constante prijzen 2015

onbekend	22400 – 22400	22400 – 24900	24900 – 25700
25700 – 26300	26300 – 27400		

Mediaan besteedbaar inkomen

per huishouden, in Euro

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

BRUTO BINNENLANDS PRODUCT

Bruto binnenlands product (bbp) in constante prijzen van 2015, in euro's . Het bbp is een maat voor de omvang van de economie.

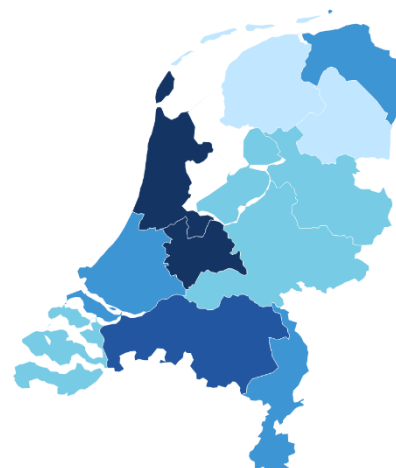
€43.600 bruto binnenlands product in Nederland

€37.700 bruto binnenlands product in Limburg

Het bruto binnenlands product (bbp) meet het bedrag van goederen en diensten die in een gebied worden geproduceerd en wordt vaak gebruikt om de welvaart aan te duiden. Nederland kent een relatief hoog bbp binnen de Europese Unie en nam in 2019 de vijfde plek in op de ranglijsten.

Bruto binnenlands product in 2019

Jaar regioindeling: 2019

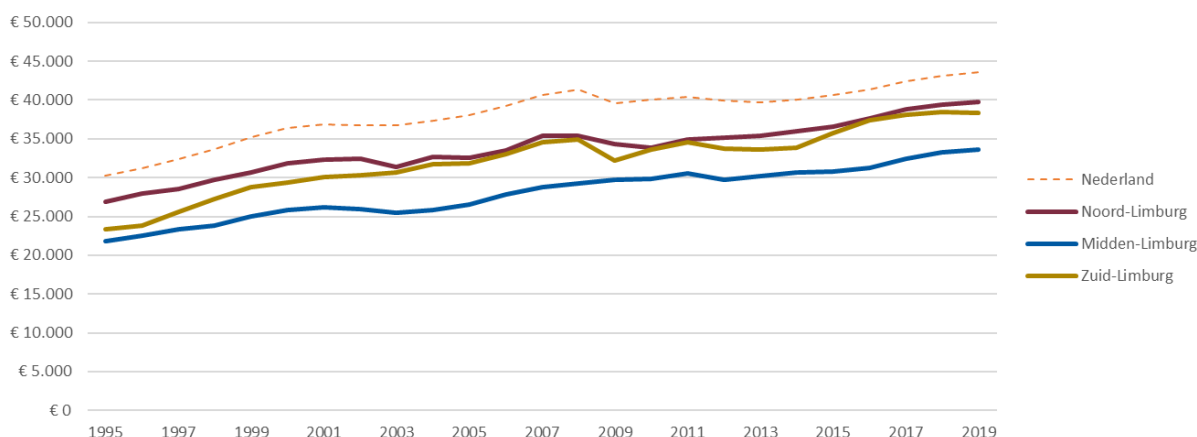
Bruto binnenlands product
euro per inwoner (prijzen 2015)

onbekend	29100 - 32300	32300 - 37700	37700 - 43900
43900 - 53900	53900 - 58800		

Kijkend naar de verdeling van het bbp naar provincies heeft Limburg met €37.700 per hoofd van de bevolking een gemiddelde bijdrage aan het nationaal bbp. De sub-regio's Noord- en Zuid-Limburg kennen door de jaren heen een vrij gelijkmatig bbp, de sub-regio Midden-Limburg heeft het laagste bbp. Dit valt te verklaren door de relatief beperkte aanwezigheid van grote kernen met veel bedrijven.

Bruto Binnenlands Product

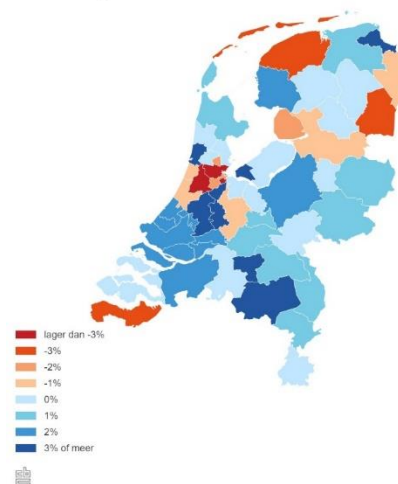
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Economische groei, 2e kwartaal 2021 t.o.v. 2e kwartaal 2019

Recente cijfers van het CBS laten zien dat de economie in het tweede kwartaal van 2021 in veel regio's weer op het niveau van 2019 is, vóór de coronacrisis. Ook in Limburg presteren alle sub-regio's even goed als of beter dan twee jaar geleden. Deze cijfers zijn opmerkelijk te noemen, omdat de Limburgse economie tijdens de coronacrisis flink getroffen is, met name in sectoren als horeca, toerisme en cultuur.

Andere regio's die relatief sterk afhankelijk zijn van deze sectoren, zoals Amsterdam, hebben nog steeds te kampen met de gevolgen van de crisis. De positieve cijfers voor Limburg zijn vermoedelijk te verklaren door de groei van 5% in de regio rondom Eindhoven.

ARBEID EN VRIJE TIJD

Voor brede welvaart in algemene zin, maar ook voor al eerder besproken elementen hiervan is arbeid en vrije tijd, én de balans hiertussen, van belang. Eerder werd bijvoorbeeld al bij de indicator mediaan besteedbaar inkomen de relatie met inkomen en opleidingsniveau genoemd. Dit laatste hangt ook weer samen met de gezondheid van de bevolking, en met bijvoorbeeld overgewicht. Het thema arbeid en vrije tijd betreft vijf indicatoren:

- Netto arbeidsparticipatie
- Hoogopgeleide bevolking
- Vacaturegraad
- Werkloosheid
- Tevredenheid met reistijd van en naar werk

Naast de Monitor Brede Welvaart is een aantal andere bronnen relevant. De dashboards van **Arbeidsmarktinzicht** en het **UWV** geven weliswaar niet altijd de bovenstaande indicatoren weer, maar bieden een goed en vaak actueel beeld van de huidige arbeidsmarkt. Voor onderwijsmonitoring biedt de **Educatieve Agenda Limburg** een breed scala aan rapporten, onderzoeken en cijfers.

NETTO ARBEIDSPARTICIPATIE

Het aandeel dat de werkzame beroepsbevolking van 15 t/m 74 jaar vormt van de algemene bevolking in dezelfde leeftijdscategorie (beroeps- en niet-beroepsbevolking).

68,8% netto
arbeidsparticipatie
in Nederland

65,9% netto
arbeidsparticipatie
in Limburg

Bij de indicator arbeidsparticipatie wordt onderscheid gemaakt tussen netto en bruto. De bruto arbeidsparticipatie betreft het aandeel van de (werkende én werkloze) beroepsbevolking⁹¹ in de bevolking. De netto arbeidsparticipatie laat het aandeel werkloze beroepsbevolking buiten beschouwing.

In 2019 kende Nederland een netto arbeidsparticipatie van 68,8%, na een geleidelijke groei sinds 2003 (64,2%). In Limburg was dit cijfer in 2019 65,9%, waarmee het, na Groningen, het laagste percentage van Nederland is.

Nettoarbeidsparticipatie in 2019
Jaar regioindeling: 2019

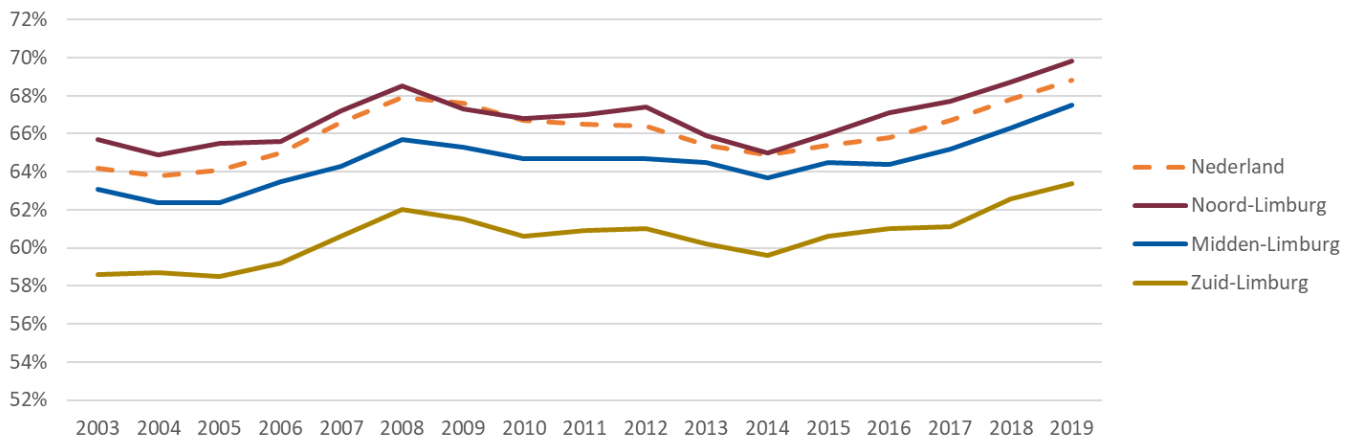
Nettoarbeidsparticipatie
% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar

onbekend	65.1 - 65.9	65.9 - 67.4	67.4 - 68.7	68.7 - 70.1
70.1 - 71.7				

Binnen Limburg zijn de verschillen in de netto arbeidsparticipatie goed te zien. Waar Noord-Limburg het nationaal gemiddelde iets overstijgt, blijven Midden- en Zuid-Limburg hierbij achter. Kijkend naar de ontwikkelingen van de netto arbeidsparticipatie door de jaren heen, is te zien dat de Limburgse cijfers in lijn lopen met de landelijke ontwikkelingen. De afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde ligt sinds 2003 stevast tussen de 4% en 6%.

⁹¹ Deze definitie heeft betrekking op personen die in Nederland wonen (exclusief de institutionele bevolking). De gegevens worden meestal gepresenteerd voor de bevolking van 15 tot 75 jaar. Bij betaald werk gaat het om werkzaamheden ongeacht de arbeidsduur.

Netto arbeidsparticipatie
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

WERKLOOSHEID

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking. Personen van 15 t/m 74 jaar zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

3,8% werkloosheid
in Nederland

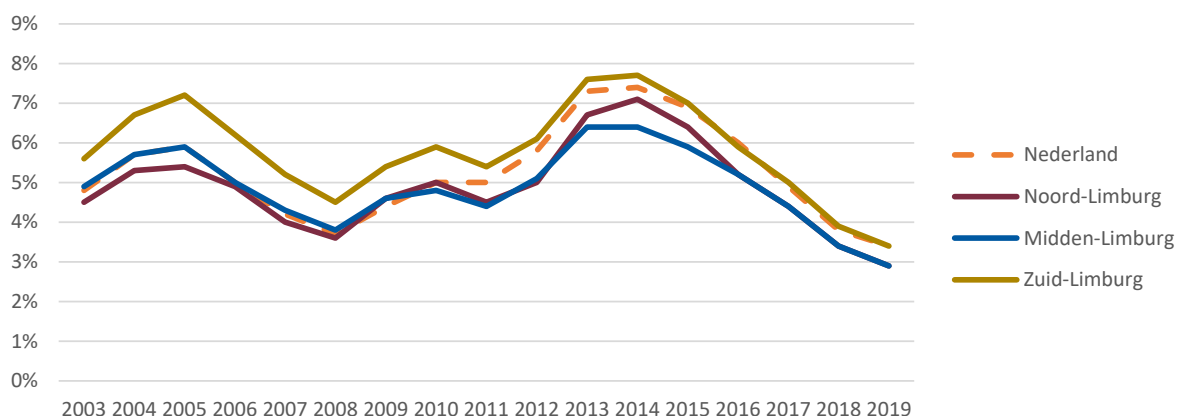
3,8% werkloosheid
in Limburg

In 2019 kende Limburg 3,8% werkloosheid, wat gelijk is aan het landelijk gemiddelde. Als gevolg van de economische crisis in 2008 groeide in alle gebieden de werkloosheid, waarna het cijfer sinds 2014 bleef dalen. Dit gold ook voor alle sub-regio's in Limburg, die een gelijkmatige stijging en daling doormaakten, waarbij Zuid-Limburg het hoogste percentage van Limburg kent.

Het werkloosheidspercentage op nationaal niveau kende gedurende de coronacrisis een stijging met het hoogtepunt in augustus 2020. De werkloosheid is in juli 2021 echter weer gedaald, waarbij de jeugdwerkloosheid in het oog springt met het laagste percentage sinds maart 2020.

Werkloosheid

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

VACATUREGRAAD

De vacaturegraad is het aantal openstaande vacatures per 1000 banen. Het betreft de vacaturegraad aan het einde van het vierde kwartaal. Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden. Een baan is een werkring van een werknemer, ongeacht het aantal uren dat gewerkt wordt.

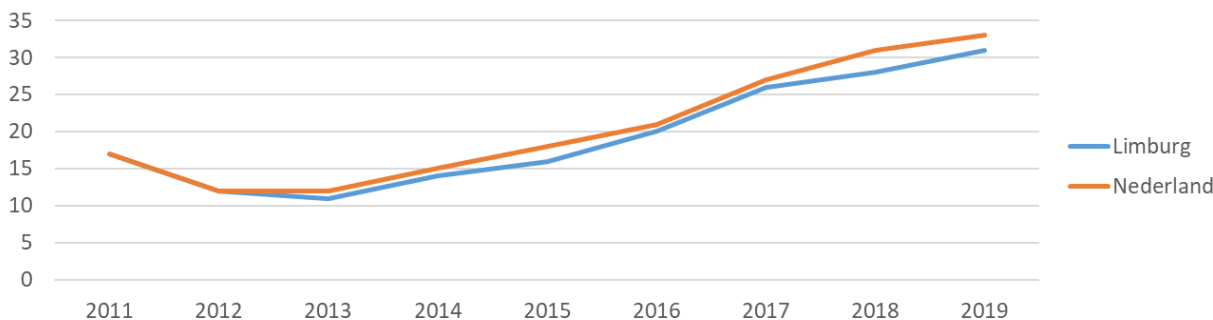
Een vacaturegraad van 33 in Nederland

Een vacaturegraad van 31 in Limburg

De vacaturegraad geeft weer hoeveel vacatures openstaan per 1000 beschikbare banen. Algemeen gesproken heeft een lage vacaturegraad een ongunstige invloed op de arbeidsmarkt: er is weinig aanbod voor werkzoekenden. Hierbij is echter ook de verhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt van belang. De spanningsindicator⁹² is volgens het UWV in 2019 krap te noemen. De gevolgen van de coronacrisis zijn, vanwege gebrek aan gevalideerde cijfers voor de vacaturegraad op regionaal niveau, niet meegenomen in deze Staat van Limburg.

Vacaturegraad

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

PERCENTAGE HOOGOPGELEIDEN

Percentage van de bevolking van 15 t/m 74 jaar dat hoger onderwijs heeft afgerond (op het niveau van HBO of WO)

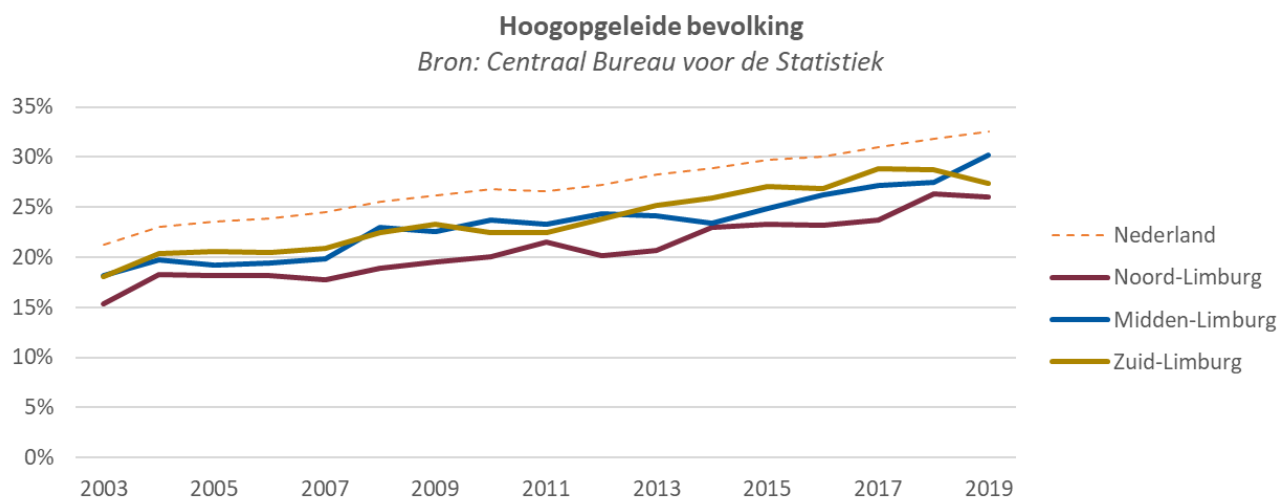
32,5% van de Nederlanders is hoogopgeleid

27,6% van de Limburgers is hoogopgeleid

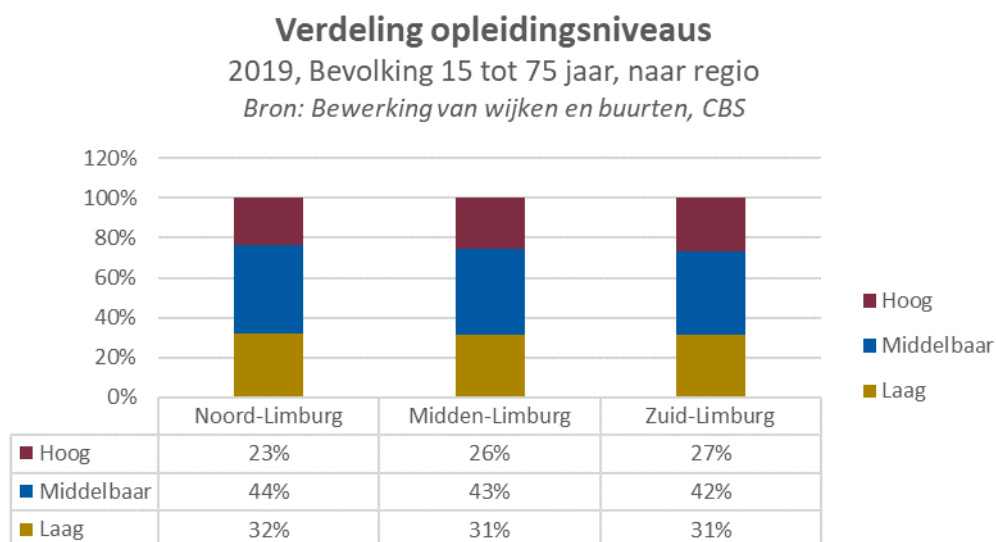
De mate waarin iemand hoogopgeleid is wordt gezien als een indicator voor brede welvaart, met name door de relatie met andere indicatoren, zoals inkomen en gezondheid. In 2019 was 32,5% van de Nederlandse bevolking hoogopgeleid, in Limburg was dit percentage 27,6%. Hiermee bevindt Limburg zich in de landelijke middenmoot, terwijl de provincie Utrecht eruit springt met 42,5%.

Het regio-specifieke beeld voor Limburg laat zien dat de score op deze indicator gestaag groeit door de jaren heen, in lijn met de landelijke trend. In 2019 had de sub-regio Midden-Limburg het hoogste percentage hoogopgeleide inwoners.

⁹² De spanningsindicator arbeidsmarkt van het UWV geeft een beeld over de spanning tussen de openstaande vraag en het direct beschikbare aanbod op de arbeidsmarkt. Dit wordt berekend door het geschatte aantal openstaande vacatures te delen door het aantal personen dat op hetzelfde moment korter dan 6 maanden WW ontvangt.

Het hanteren van het percentage hoogopgeleiden als indicator voor brede welvaart is echter een te ééndimensionale benadering. Hoewel het opleidingsniveau positief samenhangt met bijvoorbeeld gezondheid en materiële welvaart, behoeft deze indicator nuancering, zoals besproken in de beschouwing in deze proeve van de Staat van Limburg.

Verder is het passend om een kanttekening te plaatsen bij het gebruik van de terminologie hoog en laag opgeleid. Hoewel de indicator op deze manier vergelijkbaarheid in de tijd kan laten zien, doet het gebruik van 'laag' en 'hoog' een niet terecht waardeoordeel vermoeden. De indruk kan bovendien ontstaan dat individuen met een 'laag' opleidingsniveau in mindere mate geschikt zijn voor bijvoorbeeld het toetreden tot de arbeidsmarkt. Het huidige tijdsgewricht laat echter zien dat een evenwichtige en diverse arbeidsmarkt ten gunste van de samenleving komt, waarbij met iedere mbo-student die een startkwalificatie voor de arbeidsmarkt behaalt, de opbrengst voor de samenleving zeker drie keer zo hoog is als de investering⁹³.

⁹³ Lubben, Larsen (2021) Investeren in het MBO – een maatschappelijk belang

TEVREDENHEID MET REISTIJD VAN EN NAAR WERK

Het deel van de mensen van 18 tot 75 jaar met een betaalde baan van minimaal 12 uur per week dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de reistijd van en naar uw werk. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden.

82,6% van de Nederlanders is tevreden met de reistijd van en naar werk

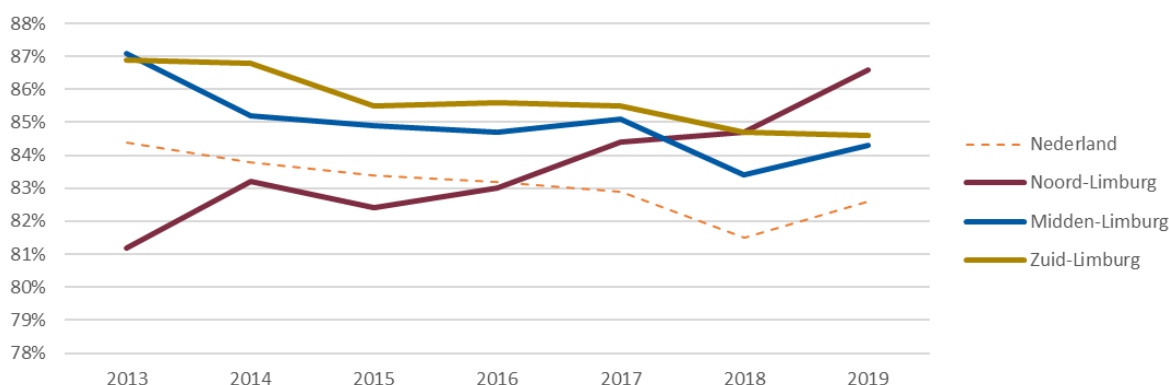
84,5% van de Limburgers is tevreden met de reistijd van en naar werk

Tot slot is de tevredenheid met de reistijd van en naar het werk van invloed op de balans tussen arbeid en vrije tijd. In Limburg is men over het algemeen genomen meer tevreden met deze reistijd dan in de rest van Nederland. Het meest tevreden hierover is men in Noord-Limburg, dat al sinds 2013 een opwaartse trend doormaakt. Dit gaat in tegen de dalende trend op landelijk niveau.

In de sub-regio's Midden- en Zuid-Limburg is de tevredenheid afgenomen ten opzichte van een aantal jaren terug, maar liggen de cijfers nog steeds boven het landelijk gemiddelde.

Tevredenheid met reistijd van en naar het werk

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

WONEN

Ons leven speelt zich voor een groot deel af in en rond onze woning. Wanneer gesproken wordt over brede welvaart, is het dan ook niet vreemd dat het thema wonen hierbij een belangrijke rol speelt, in het bijzonder het hebben van kwalitatief goede, passende, veilige en betaalbare woonruimte (CBS, 2021). Ook de woonomgeving en de nabijheid van essentiële voorzieningen zijn hierbij relevant.

Naast gebondenheid aan de werklocatie en sociale relaties, bepaalt het aanbod van geschikte en betaalbare woningen in hoge mate waar mensen wonen. Beweging op de woningmarkt is belangrijk voor starters en doorstromers. In de CBS Monitor Brede Welvaart 2019 is gekozen om deze ontwikkelingen aan te duiden door de volgende indicatoren:

- Tevredenheid met de woonomgeving
- Tevredenheid met de woning
- Afstand tot voorzieningen

Aanvullend op onderstaande indicatoren uit de Monitor Brede Welvaart 2019, zijn actuele cijfers en duiding over de Limburgse woningmarkt toegankelijk via de Limburgse Woonmonitor, een jaarlijks initiatief van de Provincie Limburg. Aanvullend hierop zijn cijfers en data over de woningmarkt en demografie vrij beschikbaar via de volgende instrumenten op www.limburg.nl:

- Dataportaal Wonen en Demografie
- Plancapaciteitsmonitor

TEVREDENHEID MET DE WOONOMGEVING

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woonomgeving. De woonomgeving is de omgeving en de buurt waarin een huishouden woont. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en samen voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens.

82,6% van de Nederlanders is tevreden met de reistijd van en naar werk

84,5% van de Limburgers is tevreden met de reistijd van en naar werk

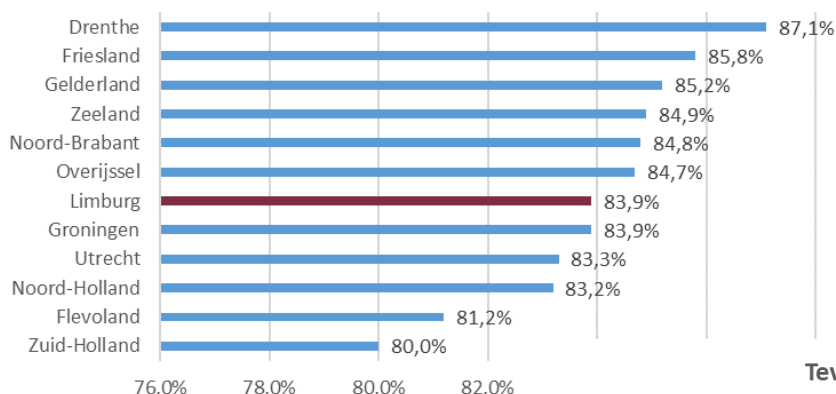
In 2018 was meer dan 83% van de Nederlanders tevreden met de woonomgeving, in Limburg was dit bijna 84% van de bevolking. Opvallend is dat inwoners van de westelijk gelegen provincies overwegend minder tevreden zijn over de woonomgeving dan de provincies in de grensgebieden. Van deze provincies behoort Limburg echter tot de gebieden waar men het minst tevreden is met de woonomgeving.

Kijkend naar de regionale waardering voor de woonomgeving in Limburg dan is de tevredenheid hierover in Midden- en Zuid-Limburg gestegen ten opzichte van 2012. In 2018 waren inwoners van Midden-Limburg het meest tevreden over de woonomgeving, inwoners van Zuid-Limburg waren dat het minst.

Tevredenheid met woonomgeving

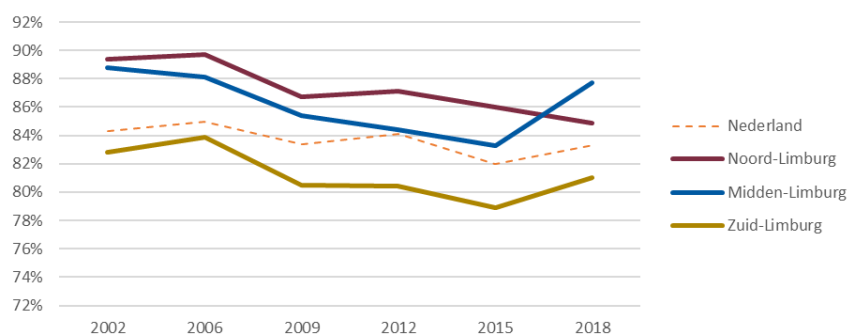
2018, naar provincie

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Tevredenheid met woonomgeving

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

TEVREDENHEID MET WONING

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woning. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en samen voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens.

84,6% van de Nederlanders is tevreden met de woning

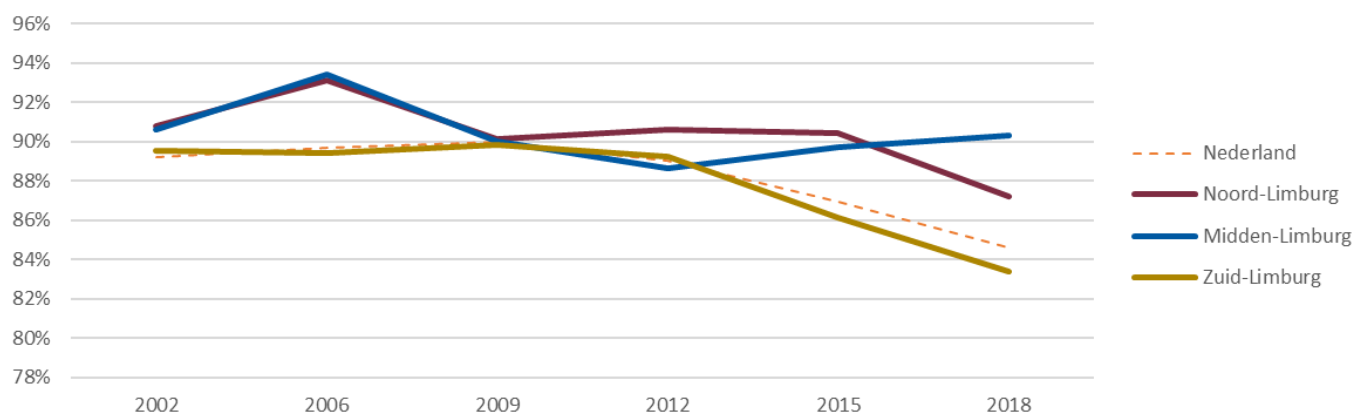
85,8% van de Limburgers is tevreden met de woning

Waar de tevredenheid met de woning van 2002 tot 2012 in Nederland overwegend gelijk bleef, gaf deze indicator daarna een daling te zien, tot 4,4 procentpunt in 2018. Hoewel er geen eenduidige verklaring voor deze daling voorhanden is, wordt vermoed dat de tevredenheid van de woning samenhangt met de beschikbare ruimte en de prijs/kwaliteit verhouding.

In Limburg valt het op dat de inwoners van Midden-Limburg, tegen de landelijke trend in, meer tevreden zijn met hun woning dan in 2012. De andere twee sub-regio's vertonen daarentegen wel een dalende lijn.

Tevredenheid met woning

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

AFSTAND TOT VOORZIENINGEN

De gemiddelde afstand van de inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde basisschool, berekend als de over de weg af te leggen afstand. Het basisonderwijs omvat alleen de basisscholen zoals bekend bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Het speciaal basisonderwijs en de speciale scholen zijn niet meegenomen.

De gemiddelde afstand van de inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde café, koffiehuis, coffeeshop, discotheek, seks/nachtclub en partycentrum, berekend over de weg.

De gemiddelde afstand, berekend over de weg, van alle inwoners in een gebied tot een terrein in gebruik voor sportactiviteiten, zoals sportveld, sporthal, zwembad, kunstijsbaan, motorcrossbaan en bos, inclusief bijbehorende parkeerplaatsen en tribunes. Het terrein heeft een omvang van minimaal 0,5 hectare.

De nabijheid van voorzieningen is sterk medebepalend voor de mate waarin men tevredenheid met de woonsituatie ervaart. Zo zijn bijvoorbeeld de kansen voor onderwijs of het in staat zijn anderen te ontmoeten van invloed op de ervaren brede welvaart. In de Monitor Brede Welvaart 2019 van het CBS is gekozen om de afstand tot basisscholen, cafés e.d. en sportterreinen in kaart te brengen als indicatoren van brede welvaart.

	2006	2010	2012	2015	2017	2019
Afstand tot basisschool (in km)						
Nederland	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Noord-Limburg	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
Midden-Limburg	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
Zuid-Limburg	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Afstand tot sportterrein (in km)						
Nederland	0,9	0,9	1,0	1,0		
Noord-Limburg	1,0	1,0	1,0	1,0		
Midden-Limburg	0,9	0,8	0,9	0,9		
Zuid-Limburg	0,7	0,7	0,8	0,8		
Afstand tot café e.d. (in km)						
Nederland		1,1	1,1	1,1	1,2	1,2
Noord-Limburg		0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
Midden-Limburg		0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Zuid-Limburg		0,5	0,5	0,5	0,6	0,5

In Limburg ligt de afstand tot basisscholen net iets hoger dan het landelijk gemiddelde. Dat geldt met name voor Noord- en Midden-Limburg. In Noord-Limburg blijkt de afstand tot basisscholen in 2019 zelfs met gemiddeld 100 meter toegenomen ten opzichte van 2017. Mogelijke verklaring hiervoor is de afname van het aantal basisscholen in (kleinere) dorpen en kernen, vaak als gevolg van dalende leerlingaantallen. Dit betekent een lagere scholendichtheid en minder scholen om uit te kiezen.

De afstand tot sportterreinen is voor het laatst in 2015 gemeten. Toen bleek dat in Zuid-Limburg sportterreinen tot wel 200 meter dichterbij zijn dan in andere sub-regio's. Algemeen gezien liggen de afstanden in alle Limburgse sub-regio's onder of op het nationaal gemiddelde.

De dichtheid van cafés en dergelijke is in Limburg fors hoger dan in de rest van Nederland, met Zuid-Limburg als uitschieter. In 2019 hoefde men in Zuid-Limburg slechts 500 meter af te leggen tot een dergelijke voorziening., terwijl Nederlanders hiervoor gemiddeld 1,2 kilometer afleggen. Ook in andere Limburgse sub-regio's ligt de afstand tot deze voorzieningen een stuk lager dan het landelijk gemiddelde.

SAMENLEVING

De mate waarin mensen zich thuis voelen in een gemeenschap en de wijze waarop zij daarin participeren dragen belangrijk bij aan de brede welvaartstoestand. Hierbij spelen sociale contacten en vrijwilligerswerk een grote rol, evenals het vertrouwen in elkaar en in instituties zoals de Tweede Kamer, de politie en de rechterlijke macht. Het thema samenleving bevat vier indicatoren:

- Contact met familie, vrienden of buren
- Vrijwilligerswerk
- Vertrouwen in anderen
- Vertrouwen in instituties

Recentelijk is, in het kader van de Regio deals, een onderzoek door de Rijksuniversiteit Groningen naar maatschappelijk onbehagen⁹⁴ uitgevoerd. Geconcludeerd wordt dat in perifere gebieden maatschappelijk onbehagen systematisch voorkomt. Het onderzoek geeft antwoorden op kennislacunes en komt tot de conclusie dat politici, bestuurders en ambtenaren bij het maken van beleid veel consequenter en uitdrukkelijker gebruik moeten maken van de verbindende, regelende en zekerheid verschaffende kracht van de democratische rechtsstaat. Dat vereist onder meer een beter functioneren van onze politieke instituties en een rechtsstatelijke cultuur. Ook is nodig dat politici, bestuurders en ambtenaren Nederland als niet alleen een politieke, maar ook een ruimtelijke gemeenschap beschouwen.

CONTACT MET FAMILIE, VRIENDEN OF BUREN

Het percentage mensen van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens een maal per week contact heeft met familie, vrienden of buren. Het gaat hierbij om alle vormen van contact.

72,2% van de Nederlanders heeft contact met familie, vrienden of buren

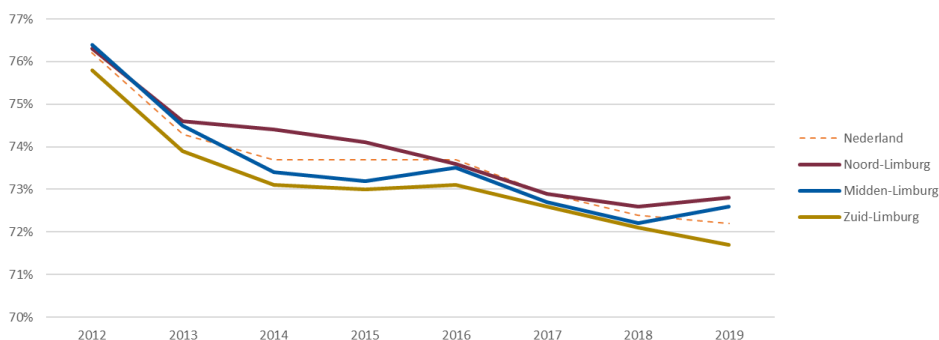
72,2% van de Limburgers heeft contact met familie, vrienden of buren

Sinds 2012 neemt in Nederland het contact met familie, vrienden of buren geleidelijk af. Waar in 2012 nog 76,2% van de Nederlanders minstens wekelijks dergelijke contacten hadden, was dit in 2019 nog maar 72,2%.

Deze trend deed zich gedurende deze periode ook voor in Limburg. In alle sub-regio's is het contact met naasten om ervaringen te delen of om steun te vragen afgenomen. Toch lieten, tegen de landelijke trend in, Noord- en Midden-Limburg in 2019 een kleine stijging zien ten opzichte van 2018.

Contact met familie, vrienden of buren

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

⁹⁴ Regionaal maatschappelijk onbehagen, Naar een rechtsstatelijk antwoord op perifeer ressentiment, Van den Berg, Kok, 2021

VRIJWILLIGERSWERK

Het percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor organisaties of verenigingen. Het kan daarbij gaan om bestuurlijk werk of andere activiteiten.

46,7% van de Nederlanders verricht vrijwilligerswerk

41,9% van de Limburgers verricht vrijwilligerswerk

Ook het percentage inwoners dat vrijwilligerswerk verricht is een weerspiegeling van de mate van sociale cohesie.

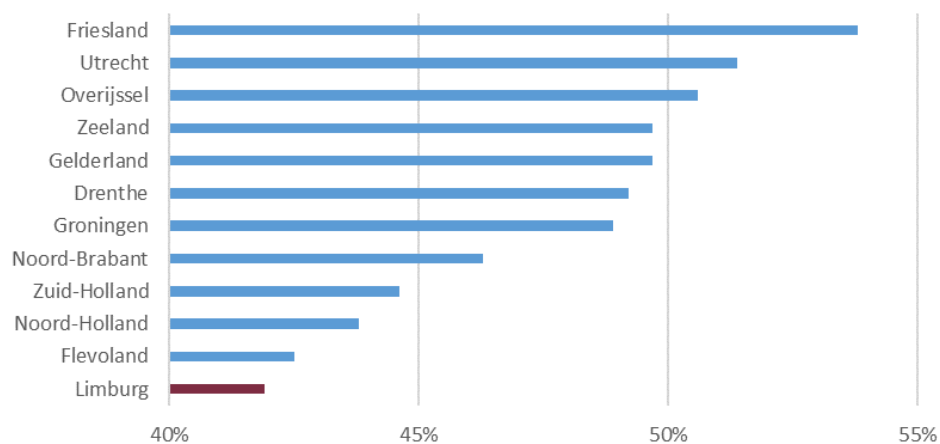
Limburg kent al jaren het laagste percentage vrijwilligers van alle Nederlandse provincies. In 2019 was dat 41,9% ten opzichte van een landelijk gemiddelde van 46,7%.

Binnen Limburg scoort de sub-regio Zuid-Limburg nog eens fors lager (37,4%), waarmee het ook landelijk de regio is met het laagste percentage vrijwilligers. De sub-regio Noord-Limburg valt daarentegen op door een hoger percentage vrijwilligers dan het landelijk gemiddelde.

Vrijwilligerswerk

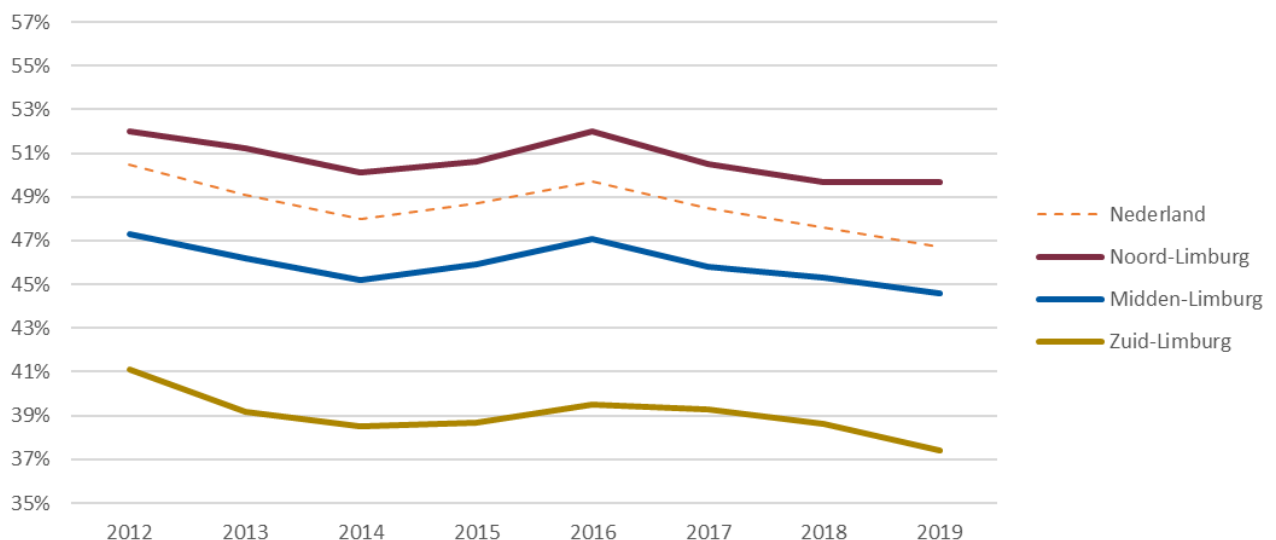
2019, naar provincie

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Vrijwilligerswerk

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

VERTROUWEN IN ANDEREN

Aandeel personen van 15 jaar en ouder dat het eens is met stelling dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn. Ook wel gegeneraliseerd vertrouwen genoemd.

61,8% van de Nederlanders heeft vertrouwen in anderen

54,4% van de Limburgers heeft vertrouwen in anderen

Het vertrouwen in anderen is een belangrijke indicator voor sociale cohesie. Hieruit blijkt dat de Limburgers het laagst scoren in vergelijking tot de bewoners van de andere provincies. Ten opzichte van de hoogst gescoorde niveau (Utrecht, 68,4%) scheelt dit 14 procentpunt.

Landelijk is er geen sprake van het steeds verder afbrokkelen van onderling vertrouwen en van een transitie van een 'high-trust' naar een 'low-trust' samenleving, zoals ook de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid in 2017 concludeerde⁹⁵. In tegenstelling tot de veelgehoorde aanname dat het vertrouwen in anderen tanende is, is er

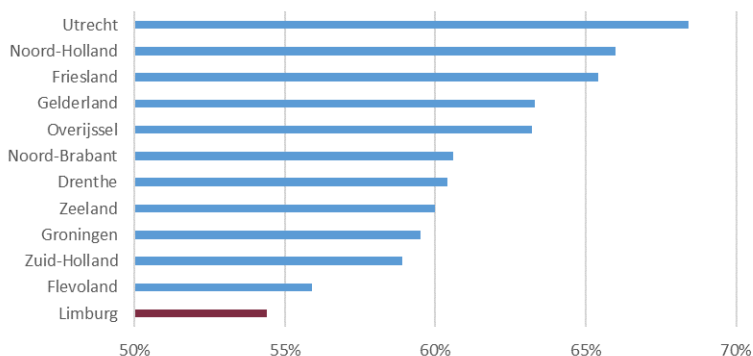
in Nederland een positieve ontwikkeling gaande sinds 2013.

Deze positieve ontwikkeling geldt echter in mindere mate voor Limburg. Tussen 2013 en 2015 was er sprake van een toename in lijn met de landelijke trend, daarna was deze minder snel of was er zelfs een daling zichtbaar. Dat is met name het geval in de sub-regio Zuid-Limburg, waar in 2016 en 2019 een forse terugval in het vertrouwen in anderen te zien was.

Vertrouwen in anderen

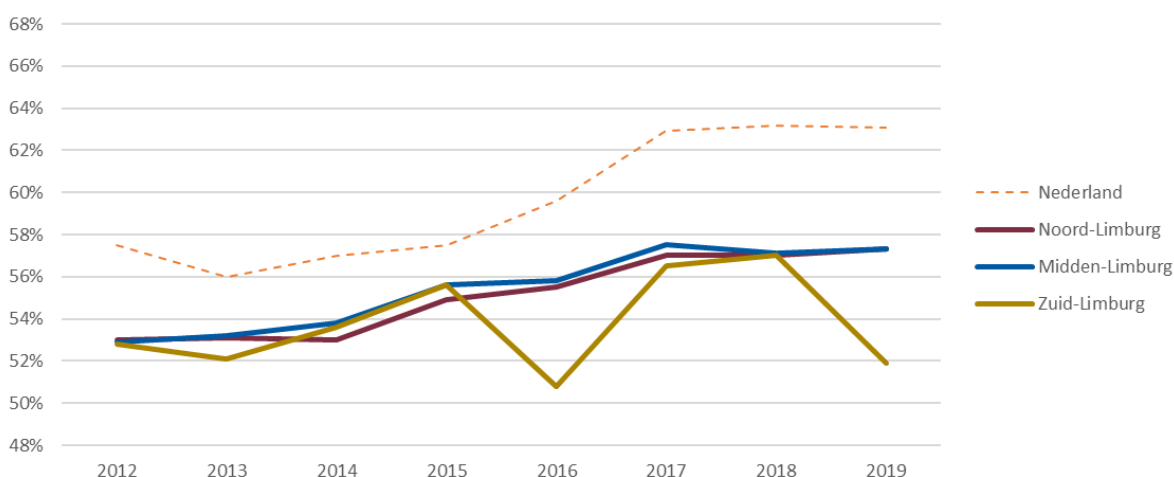
2019, naar provincie

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Vertrouwen in anderen

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

⁹⁵ Vertrouwen in elkaar en in de samenleving, WRR, 2017 <https://www.wrr.nl/publicaties/working-papers/2017/07/05/vertrouwen-in-elkaar-en-in-de-samenleving>

VERTROUWEN IN INSTITUTIES

Het percentage mensen van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in drie instituties (Tweede kamer, politie, en rechters). De indicator betreft het gemiddelde van de drie scores.

63,1% van de Nederlanders heeft vertrouwen in instituties

58,6% van de Limburgers heeft vertrouwen in instituties

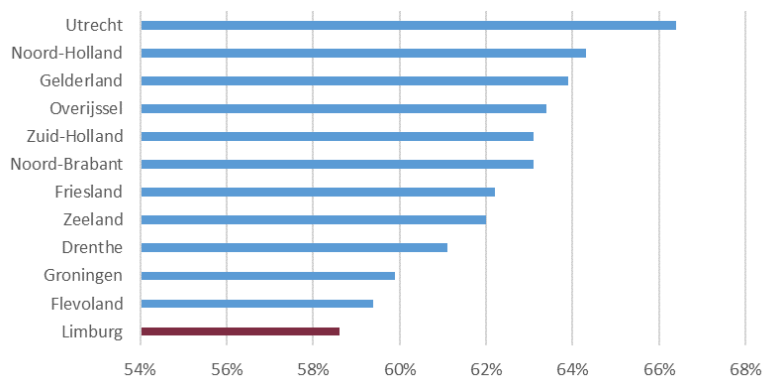
Sociale cohesie is afhankelijk van het vertrouwen dat men heeft in de samenleving. Vertrouwen in instituties, zoals gemeten in de Monitor Brede Welvaart van het CBS, is hierbij een belangrijk aspect. In 2019 had 63,1% van de Nederlanders vertrouwen in instituties, ten opzichte van 58,6% van de Limburgers. Limburg scoort hiermee, net als voorgaande jaren, in 2019 het laagst van alle provincies.

Desalniettemin is sinds 2013 een stijgende lijn waar te nemen in het vertrouwen in instituties. Deze trend op nationaal niveau vertaalt zich ook naar de Limburgse sub-regio's. Hier is, ondanks de relatief lage mate van vertrouwen, ook een groei te zien.

Vertrouwen in instituties

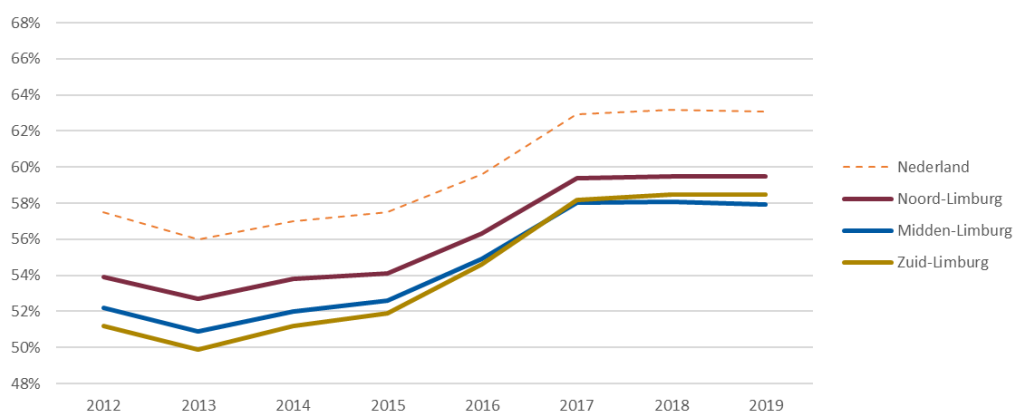
2019, naar provincie

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Vertrouwen in instituties

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

VEILIGHEID

In de context van brede welvaart speelt ook veiligheid een belangrijke rol. Dit begrip kent verschillende dimensies. Zo kennen we bijvoorbeeld fysieke veiligheid van de leefomgeving, maar ook digitale, mentale en economische veiligheid wegen mee. In de Monitor Brede Welvaart van het CBS worden de volgende indicatoren gekoppeld aan veiligheid:

- Zich vaak onveilig voelen in de buurt
- Aantal ondervonden delicten
- Geregistreerde misdrijven

Daarnaast speelt ook het onderwerp ondermijning een belangrijke rol in de veiligheidsbeleving. Hierbij gaat het over misdaad die maatschappelijke structuren of het vertrouwen daarin schaadt. Meer informatie, data en cijfers over dit thema zijn onder andere te vinden in de Monitor Zicht op ondermijning (www.zichtopondermijning.nl).

ONVEILIGHEIDSGEVOEL

Het percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt.

1,4% van de Nederlanders voelt zich vaak onveilig in de eigen buurt

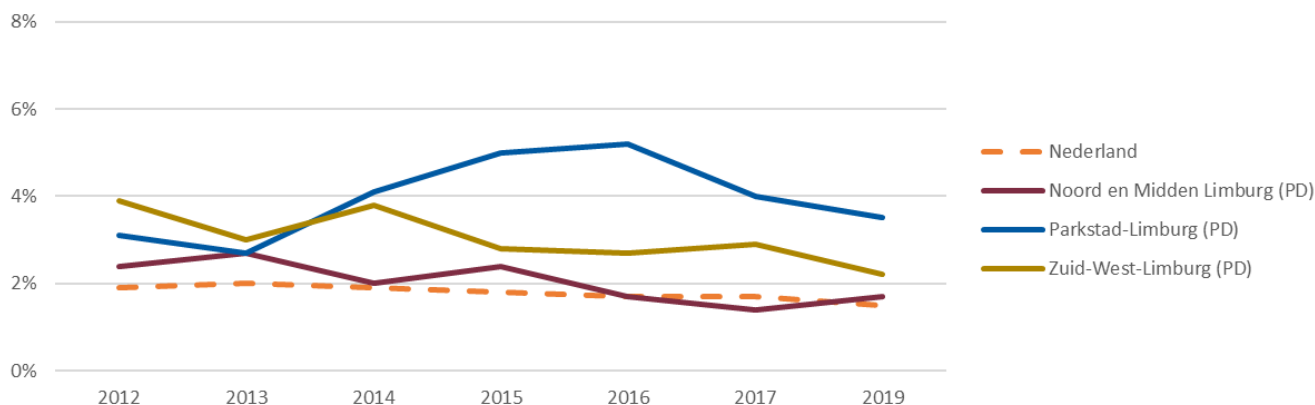
1,7% van de Limburgers voelt zich vaak onveilig in de eigen buurt

De mate waarin men zich veilig voelt is van belang voor de ervaren brede welvaart. Hierin maakt het Centraal Bureau voor de Statistiek verschil tussen zich 'wel eens onveilig voelen' en zich 'vaak onveilig voelen'. Hierbij is het laatste voor de impact op de maatschappij het meest relevant.

In Limburg voelde in 2019 1,7% van de inwoners zich vaak onveilig, ten opzichte van 1,4% van alle Nederlanders. Uit aanvullende data van de politie blijkt dat de verschillen tussen Limburgse regio's groot zijn. Hierbij wordt uitgegaan van politiedistricten, die afwijken van de eerder gebruikte regio-indeling.

In het Politiedistrict Noord- en Midden-Limburg scoort deze indicator stevast rond het landelijk gemiddelde. Sinds 2013 wijken met name de cijfers van de Politiedistricten Zuid-West en vooral Parkstad-Limburg af van de gemiddelde waarden, met een piek van 5,2% in 2016 in Parkstad-Limburg.

Voelt zich vaak onveilig
In procenten, naar politiedistrict
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

ONDERVONDEN DELICTEN

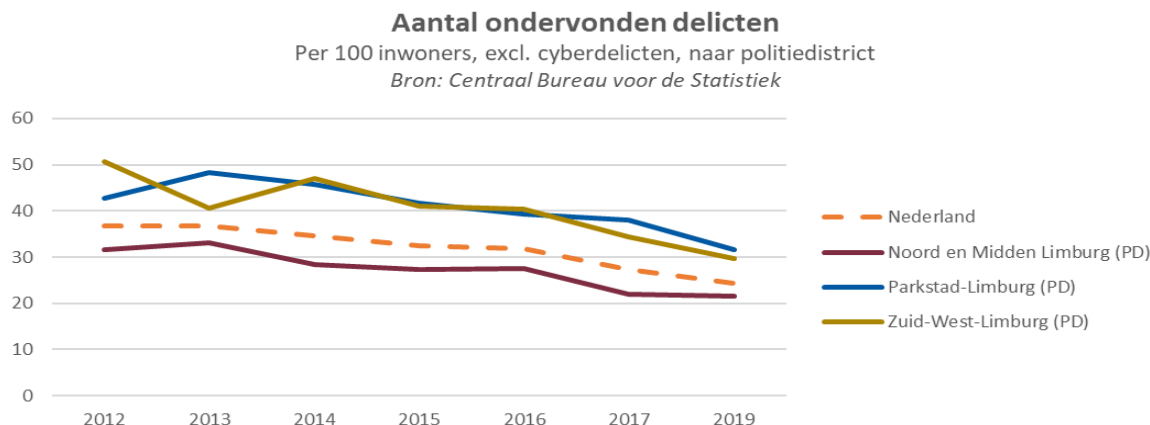
Aantal ondervonden delicten per 100 inwoners per jaar, exclusief ondervonden cybercrime delicten, voor personen van 15 jaar en ouder.

23,7 op de 100 Nederlanders ondervond een delict in 2019

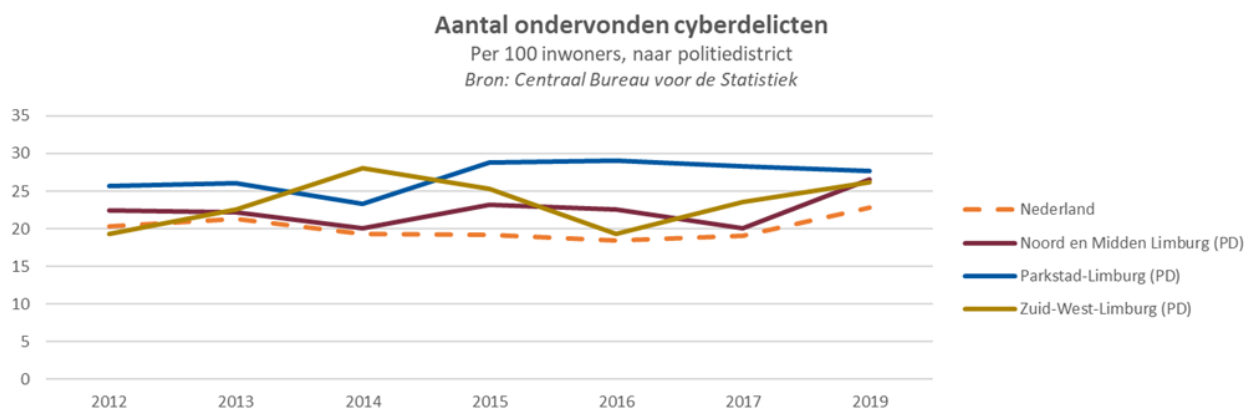
23,0 van de 100 Limburgers ondervond een delict in 2019

Wanneer men persoonlijk een delict ondervindt, heeft dit impact op de kwaliteit van leven, afhankelijk van de situatie en het delict. Het hebben ondervonden van een delict is een goede indicator voor de ervaren veiligheid in een gebied. Bij deze indicator worden in de Monitor Brede Welvaart van het CBS cybercrime delicten niet meegenomen. Toch zijn deze delicten, gezien de aard en omvang, van belang om op te nemen als aanvulling in deze proeve van de Staat van Limburg.

In Nederland is sinds 2013 een constante daling van het aantal delicten per 100 personen per jaar te zien. Binnen Limburg, waarbij wederom de politiedistricten als uitgangspunt dienen, is deze dalende trend ook zichtbaar. Hierbij heeft het Politiedistrict Noord- en Midden-Limburg continu te maken met een lager dan gemiddeld aantal delicten per 100 personen per jaar. De overige twee districten kennen structureel meer delicten per 100 personen per jaar.

De aanvullende cijfers betreffende cyberdelicten laten zien dat in Nederland in absolute aantallen per 100 inwoners in 2019 (22,8) nagenoeg gelijk waren aan het aantal overige delicten (23,7), waarbij de Limburgse Politiedistricten een bovengemiddeld aantal kennen.. Bovendien is sinds 2016 een opwaartse trend waar te nemen, in tegenstelling tot de dalende lijn van de overige delicten. De voorlopige cijfers van 2020 en 2021 laten, mede door de coronacrisis, zien dat deze groei fors doorzet.

GEREGISTREERDE MISDRIJVEN

De geregistreeerde criminaliteit per 1000 inwoners per jaar. Betreft misdrijven door de politie vastgelegd in een proces-verbaal van aangifte of in een ambtshalve opgemaakt proces-verbaal.

In Nederland werden in 2019 47 misdrijven op 1000 inwoners geregistreerd

In Limburg werden in 2019 48 misdrijven op 1000 inwoners geregistreerd

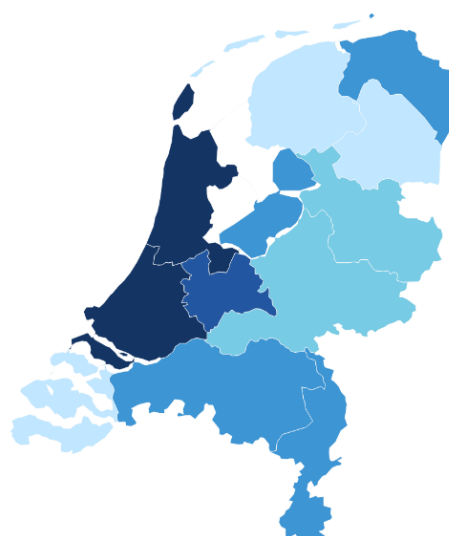
Het aantal geregistreeerde misdrijven per 1000 inwoners per jaar is in Limburg, na de provincies in het Westen, het hoogst van Nederland. Toch is er sinds 2012 vrijwel elk jaar een daling waar te nemen in het absolute aantal geregistreeerde misdrijven. Zo werden in 2012 in Nederland meer dan 1,1 miljoen misdrijven geregistreerd, in 2019 waren dit er ongeveer 800 duizend.

De dalende trend is ook in Limburg waarneembaar, waar het aantal geregistreeerde misdrijven in 2020 met zelfs vijf procentpunt meer dan het landelijk gemiddelde daalde.

Geregistreeerde misdrijven in 2019

Jaar regioindeling: 2019

	Nederland		Limburg	
	Aantal	T.o.v. voorgaand jaar	Aantal	T.o.v. voorgaand jaar
2012	1.127.803		81.302	
2013	1.078.589	-4%	76.214	-6%
2014	1.002.608	-7%	73.029	-4%
2015	961.179	-4%	68.157	-7%
2016	914.076	-5%	62.226	-9%
2017	816.580	-11%	55.871	-10%
2018	770.389	-6%	51.617	-8%
2019	803.567	4%	53.484	4%
2020	795.907	-1%	50.220	-6%

Geregistreeerde misdrijven
aantal per 1000 inwoners

onbekend 34 - 37 37 - 43 43 - 49 49 - 52 52 - 58

MILIEU

Als laatste van de acht thema's in de Monitor Brede Welvaart 2019 van het CBS is gekozen voor milieu. Dit is gezien de ontwikkelingen op het gebied van klimaat en de impact hiervan op de leefomgeving ook een zeer belangrijke factor. Milieu hangt samen met thema's als gezondheid, de woonomgeving en de mate waarin men zich betrokken voelt bij de leefomgeving. Dit thema wordt uitgedrukt in de volgende indicatoren:

- Natuur- en bosgebieden
- Natuur- en bosgebieden per inwoner
- Emissies van fijnstof naar lucht
- Afstand tot openbaar groen
- Broeikasgasemissies
- Kwaliteit van zwembadwater in binnenwateren

NATUUR- EN BOSGEBIEDEN

Bos en open natuurlijk terrein als percentage van de totale oppervlakte land. Bos: terrein beplant met bomen bestemd voor houtproductie en/of natuurbeheer, inclusief onverharde en half verharde wegen. Natuurlijk terrein: terrein in droge en natte natuurlijke staat.

14,8% van de Nederlandse oppervlakte is natuur- en bosgebied

16,7% van de Limburgse oppervlakte is natuur- en bosgebied

Limburg behoort, met 16,7% van haar oppervlakte als bos- en natuurgebied, tot de top-5 van provincies in Nederland, waarbij Gelderland de absolute uitschieter is met 23,3%. Deze percentages zijn sinds 1996 op zowel nationaal als provinciaal vrijwel gelijk gebleven.

Op sub-regionaal niveau in Limburg is te zien dat in Zuid-Limburg slecht 9% van de totale oppervlakte geldt als natuur- en bosgebied, ten opzichte van respectievelijk 21% en 19% in Noord- en Midden-Limburg.

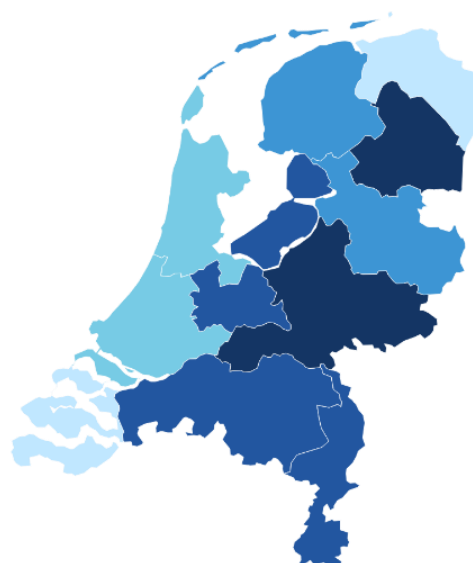
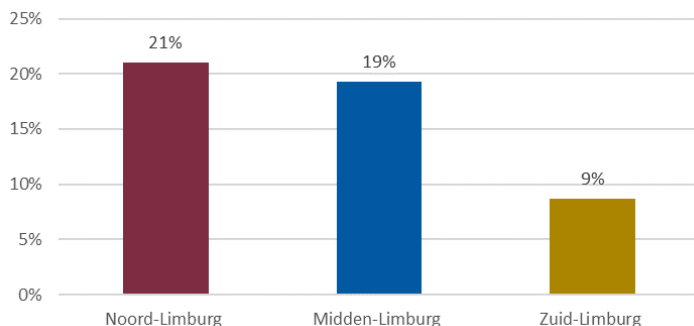
Natuur- en bosgebieden in 2015

Jaar regioindeling: 2015

Oppervlakte natuur- en bosgebieden

in procenten van totale oppervlakte land

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Natuur- en bosgebieden

% van het totale oppervlakte land

onbekend 6.4 - 8.2 8.2 - 12.3 12.3 - 15.2 15.2 - 17.8 17.8 - 23.3

NATUURGEBIED PER INWONER

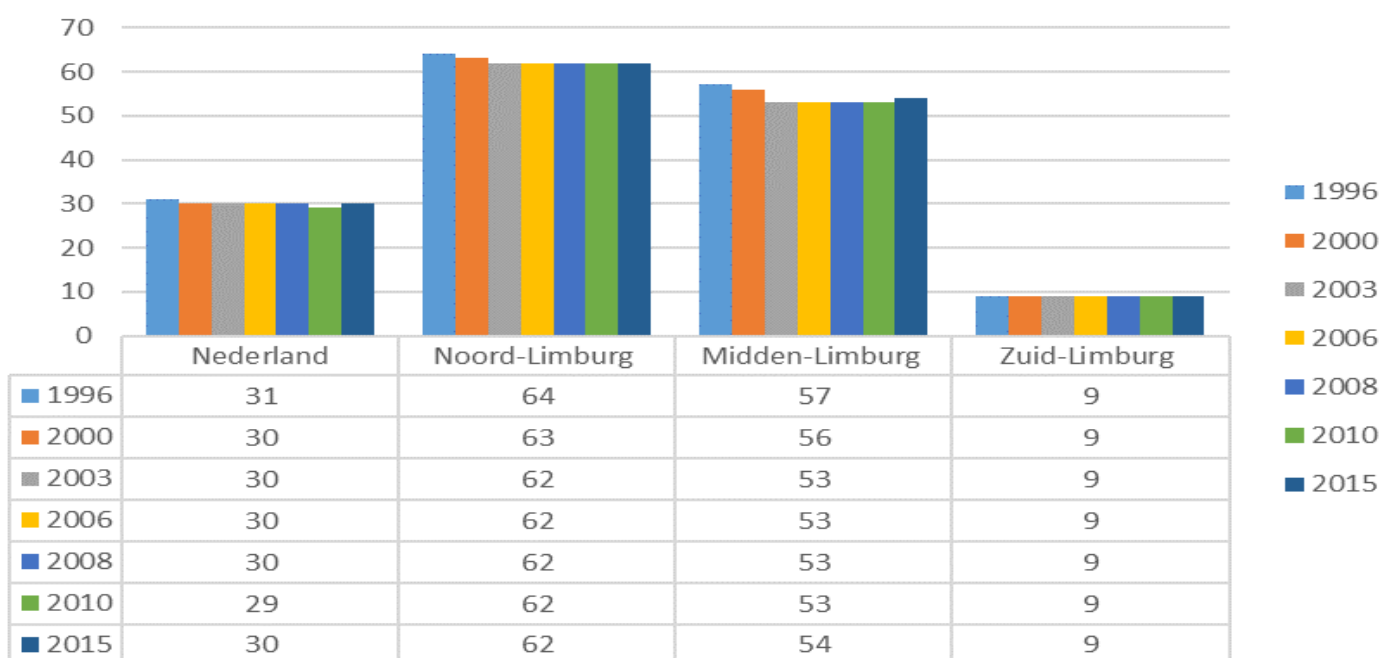
Bos en open natuurlijk terrein in hectare per 1000 inwoners. Bos: terrein beplant met bomen bestemd voor houtproductie en/of natuurbeheer, inclusief onverharde en half verharde wegen. Natuurlijk terrein: terrein in droge en natte natuurlijke staat.

Wanneer de oppervlakte van het natuur- en bosgebied wordt afgezet tegen het aantal inwoners, geeft dit hetzelfde beeld qua regionale verdeling. Noord-Limburg kent meer dan het dubbele aantal hectares natuur- en bosgebied per 1000 inwoners ten opzichte van de landelijke gemiddelden. Zuid-Limburg daarentegen kent drie keer zo weinig natuur- en bosgebied per 1000 inwoners als het landelijk gemiddelde.

Natuurgebied per inwoner

In hectares (ha), per 1000 inwoners

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

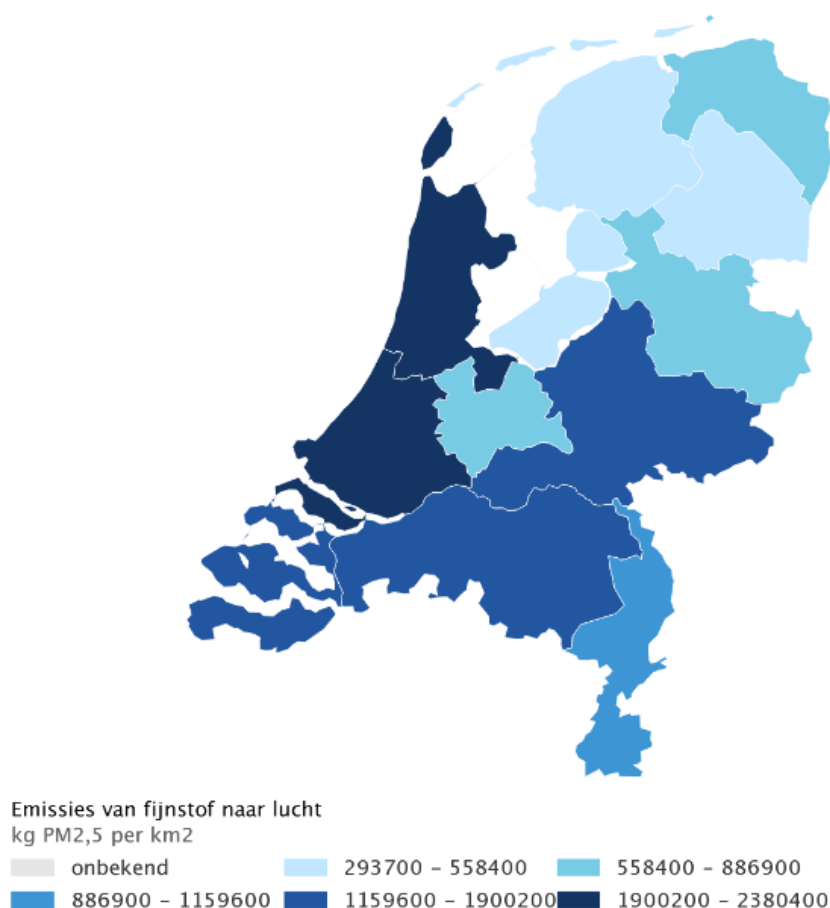
EMISSIONS VAN FIJNSTOF NAAR LUCHT

Jaarlijkse gemiddelde fijnstof emissie in kilogrammen per km² naar lucht. De fijnere fractie van fijnstof bestaat uit deeltjes waarvan de diameter kleiner is dan 2,5 micrometer (PM_{2,5}-fijnstof).

Verkeer, veehouderijen en industrie stoten fijnstof uit in de lucht. Wanneer fijnstof met deeltjes kleiner dan 2,5 micrometer ingeademd wordt, is dit extra schadelijk voor de gezondheid. Binnen de Monitor Brede Welvaart wordt de emissie van PM_{2,5}-fijnstof naar lucht in kilogrammen per vierkante kilometer als indicator gehanteerd. Het gaat hierbij dus niet om de concentratie fijnstof in de lucht. De cijfers hiervan zijn in de monitor enkel op provinciaal niveau en gemeenteniveau beschikbaar, waardoor een regionale vergelijking niet mogelijk is. Limburg behoort tot een provincies met een min of meer gemiddelde uitstoot.

Emissies van fijnstof naar lucht in 2018

Jaar regioindeling: 2019

AFSTAND TOT OPENBAAR GROEN

De gemiddelde afstand van de inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde openbaar groen, berekend over de af te leggen afstand over de openbare weg. Openbaar groen is terrein in gebruik als park of plantsoen, voor dagrecreatie, als natuur of als bos. Het terrein kan zowel privaat als publiek toegankelijk zijn. Het terrein heeft een omvang van minimaal één hectare.

Net als de afstand tot voorzieningen als basisscholen en sportterreinen, is de afstand tot openbaar groen een relevant aspect van brede welvaart.

Limburg scoort wat betreft de gemiddelde afstand tot openbaar groen in 2015 ongeveer hetzelfde als het landelijk gemiddelde. Hierbij is de afstand in Zuid-Limburg het kortst, wat een hoge dichtheid van openbaar groen betekent. In alle sub-regio's is de dichtheid van openbaar groen de afgelopen jaren toegenomen.

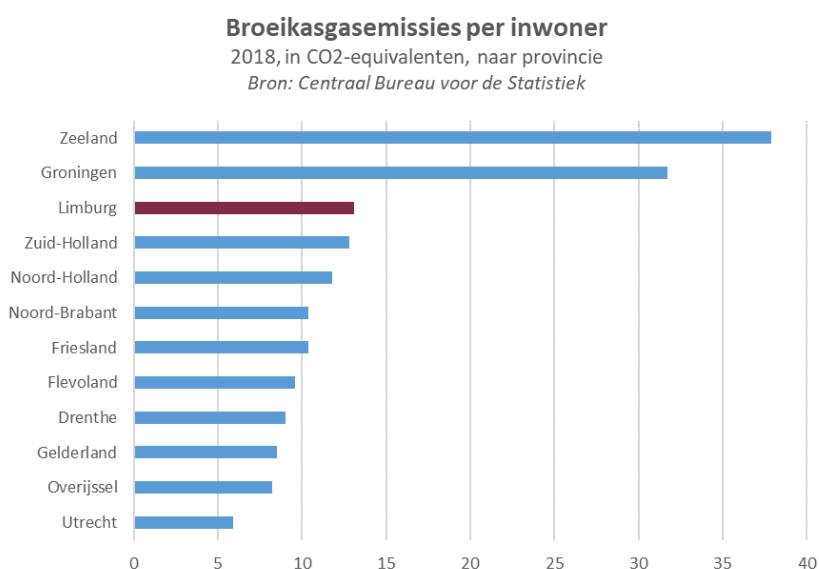
	2006	2010	2012	2015
Afstand tot openbaar groen				
In kilometers				
Nederland	0,6	0,5	0,5	0,5
Noord-Limburg	0,7	0,6	0,6	0,6
Midden-Limburg	0,7	0,7	0,6	0,6
Zuid-Limburg	0,6	0,5	0,5	0,5

BROEIKASGASEMISSIES

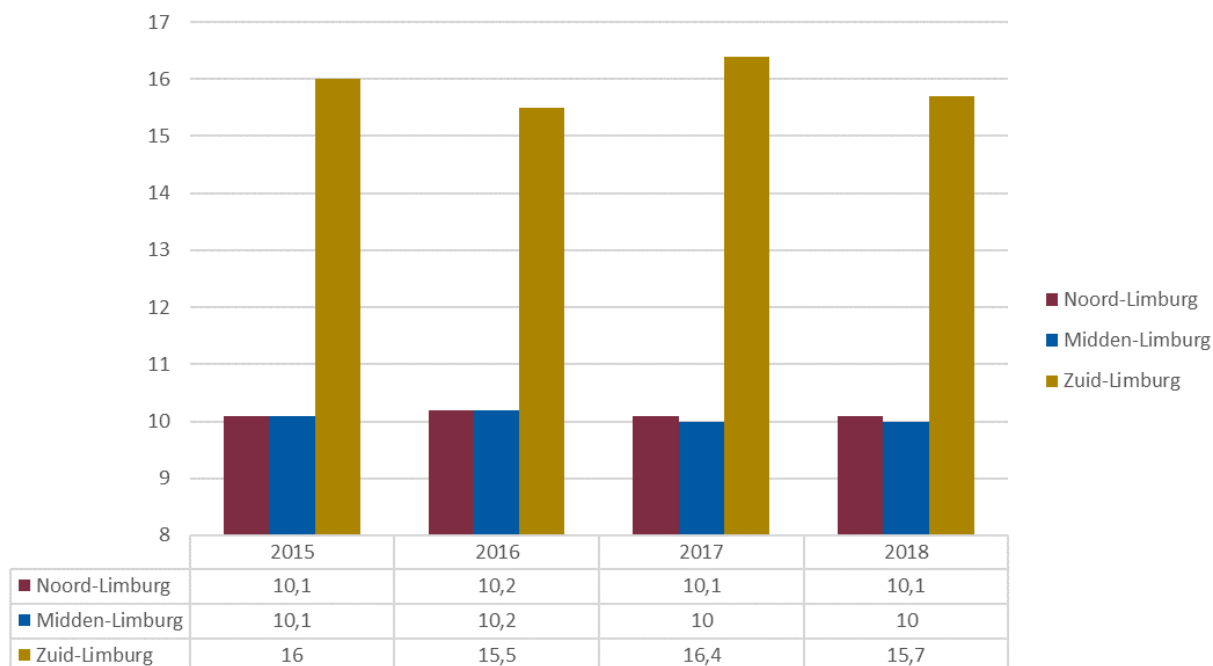
Totale broeikasgasemissies (CO₂, CH₄, N₂O, HFK, PFK en SF₆) in CO₂-equivalenten per inwoner. Eén kg CO₂-equivalent staat gelijk aan de uitstoot van 1 kg kooldioxide (CO₂). De data betreffen de uitstoot op Nederlands grondgebied, ongeacht of deze wordt veroorzaakt door Nederlandse ingezetenen. Dit betekent dat uitstoot door Nederlandse ingezetenen in het buitenland niet en uitstoot door niet-ingezetenen in Nederland wel is inbegrepen.

De indicator broeikasgasemissies wordt in de Monitor Brede Welvaart 2019 van het CBS weergegeven in CO₂-equivalenten per inwoner. De cijfers zijn voor een deel gebaseerd op de opgave van bedrijfsemissies. Voor een ander deel wordt gebruik gemaakt van modelmatige toerekeningen van diverse bronnen zoals wegverkeer.

Limburg staat in deze cijfers op een derde plaats van alle provincies. Groot-uitstoters in dit verband zijn Zeeland en Groningen. Als we het Limburgs beeld vertalen naar sub-regio's, dan is te zien dat de gebieden Noord- en Midden-Limburg ongeveer even hoog scoren. Zuid-Limburg is in dit regio-specifieke beeld veruit koploper.

Broeikasgasemissies
in CO₂-equivalenten per inwoner
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

KWALITEIT VAN ZWEMWATER

De gemiddelde zwemkwaliteit wat betreft gezondheidsrisico's voor zwemmers in meren en rivieren, volgens de normen van de vigerende EU-zwemwaterrichtlijn. Een score van 4 staat voor uitstekend, een 3 voor goed, een 2 voor voldoende en een 1 voor slecht.

De kwaliteit van het zwemwater is in de Monitor Brede Welvaart van het CBS een indicator van de kwaliteit van het milieu. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de kwaliteit van het zwemwater in binnen- en buitenwateren. Door de ligging van de provincie Limburg is laatstgenoemde indicator niet van toepassing.

Wat betreft de kwaliteit van het zwemwater in binnenwateren scoren bij de meest recente metingen alle sub-regio's van Limburg 'uitstekend'. Dit resultaat is in lijn met eerdere jaren, waarbij het zwemwater een enkele keer de score 'goed' kreeg toebedeeld. Dit is sinds 2012 in geen enkele sub-regio meer voorgekomen.

	2002	2003	2004	2006	2010	2012	2015	2017	2019
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren									
Noord-Limburg	4	4	4	4	3	4	4	4	4
Midden-Limburg	3	4	4	4	3	4	4	4	4
Zuid-Limburg	4	3	3	3	4	4	4	4	4